Leyla Saz

Haremde Yaşam

Saray ve Harem Hatıraları

HATIRA

Hazırlayan: Sedat Demir

Haremde Yaşam

Saray ve Harem Hatıraları

HATIRA

Haremde Yaşam Saray ve Harem Hatıraları
Leyla Saz

© DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI, 2010

DBY: 2
Hatıra: 2

Isbn: 978-605-61331-1-4
Sertifika No: 18188

Birinci Baskı: 1.000 Adet
İstanbul, Mayıs 2010

Hazırlayan:
Sedat Demir

Genel Yayın Yönetmeni:
Ersan Güngör

Sayfa Düzeni:
İrfan Güngörür

Kapak Tasarım:
Sercan Arslan

Baskı/Cilt:
Şenyıldız Matbaacılık
Gümüşsuyu Cad. No: 3, K: 2 Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 483 47 92

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ticarethane Sokak Tevfikkuşoğlu İşhanı No: 41/36
Sultanahmet - Fatih / İstanbul
Tel: +90 212 526 98 06 • dby@dby.com.tr

Haremde Yaşam

Saray ve Harem Hatıraları

HATIRA

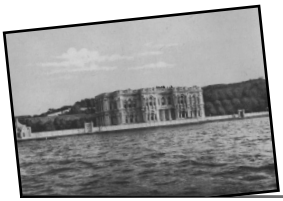
Leyla Saz

Hazırlayan:
Sedat Demir

İçindekiler

Leyla Saz'ın Hatıraları Üzerine 13
Leyla Saz'ın Hayat Hikâyesi 13
Şair Leyla Saz'ın Hatıraları 14

Giriş 17

Birinci Bölüm
Çeşitli Yönleriyle Çırağan Sarayı

Sultanların Harem Daireleri 25
Sarayın Bölümleri 26
Haremin Eşyaları 28
Sarayın Mabeyn Bahçesi 30
Bahçede Kaybolan Bir Cariye 31
Hayalet Gören Korucu 32
Gulyabani Korkusu 32
Mutlu Son 33

İkinci Bölüm
Sarayda Müzik ve Dans

Meşkhane 37
Ünlü Besteciler *38*
Hocalar ile Öğrenciler Arasındaki Aşklar *39*
Hacı Arif Bey için İnce Hastalığa Yakalanan Cariye *39*
Padişahın Huzurunda Bir Gece 40
Sultan Mecid'in Saz Eğlenceleri 41
Padişaha Musikiyi Sunma Becerisi *41*
Oyunlar 43
Abdülmecid'in Harem'e Yaptığı Ani Baskın ve Hususi
Bir Saz Âlemi 44
Haremde Şaşkınlık 45
Padişahın Dikkatini Çekmek İsteyen Cariye 45

Üçüncü Bölüm
Cariyeler

Cariyelerin Kaçırılmaları 49
Bir Çerkez Kızın Yaşadıkları *50*
Cariye Fiyatlarının Hesaplanması 50
Bir Pazarlık Örneği *51*
Cariye Türleri 52
Kafkasyalı Cariyeler 53

Ucuz ve Pahalı Cariyeler 54
Dünyalar Güzeli Ancak Bir O Kadar da Saf Olan Bir Cariye… *56*
Düğün Hediyesi Olarak Verilen Cariyeler 57
Ulviye Sultan'ın Başına Gelenler *57*
Cariyeler ve Esirlikleri 58
Arap Cariyelerin Karşılaştığı Güçlükler 59
Perili Godyalar 61
Godyanın Delirmesi *62*
Cariyelerin Eğlenme Biçimleri 63
Yasemin'in Hikâyesi *64*
Mecnun Kimdir? *66*
Hazin Son *67*
Buz Kurbanı *68*
Arap Cariyelerinin Becerileri 68
Cariye Yekta'nın Yazısı *69*
Günahı 'Siyah' Doğmak *69*
Fakirlere Para Veren Fakir Cariye *71*
Çölden Gelen Rüzgâr *72*
Altınların Laneti *74*

Dördüncü Bölüm
Haremağaları

Haremağalarının Rütbeleri ve Görevleri 79
Birkaç Meşhur Haremağası *81*
Haremağalarının Kadınları Koruma Biçimleri 83
Akağalar 83

Beşinci Bölüm
Sarayda Yaşam

Şehzadelerin Çocuklukları 87
Şehzadelerin Gençlikleri 88
Şehzadelerin Eğlenceleri 88
Kalfalar 89
Padişahın Kalfalara Sundukları Hediyeler 89
Haznedarlar 90
Genel Geziler 92
Harem-i Hümâyûn 93
Musikişinas Kalfalar 93
Besteci Sultanlar 95
Canlı Oyuncaklar 95
Sultan Mahmud ve Sultan Mecid Hangi Kızlardan Hoşlanırdı? 96
Kalfaların Yaşamı 96
Büyük Konaklarda Yaşam 98
Oyunlar ve Eğlenceler 99
'İstanbul Efendisi' Oyunu 100
Havuz Oyunu 100
Orta Halli Ailelerde Evdeki Yaşam 101
Tuhafiye Fiyatları 103
Eski Evler 103
Harem-i Humâyûnun Alışverişi 104
Çerçiler 105
Yemekler 106
Sofra Düzeni 108
Sultanların Tedavileri 109
İlaç Yerine Dua 110

Kocakarı İlaçları 112
Fatma Sultan ve Hacamatçı Kadın 112
Bir Şaka 114
On Kuruşa Doktor 115

Altıncı Bölüm
Saraylarda Ramazan ve Bayram

İbadet Biçimleri 119
Oruç Nasıl Bozulur? 120
Hırka-ı Saadet Ziyareti 120
Ramazan Geceleri 121
Kadir Gecesi 122
Bayram Töreni 123
Bayram Eğlenceleri 123
Atlıkarıncalar 123
Bayram Gezileri 124
Bayramlaşma Merasimi 125
Paranın Peşinden Koşanlar 126
Tiyatro, Pantomim ve Diğer Eğlenceler 127
Sobasız ve Elektriksiz Saraylar 129
Kızlardan Oluşan Altmış Kişilik Batı Müziği Orkestrası 129
Kadın Kadına Dans 130
Hareme Girebilen Kadınlar 131
Padişahın Huzuruna Çıkabilenler 131
Aristokrat Bir Halk Kadını 132
Sultan Aziz'in Huzurunda 132
Pertevniyal Valide'nin Huzurunda 134
Sultanları ve Şehzadeleri Ziyaret 135

Yedinci Bölüm
Sultan Aziz'in Avrupa Dönüşü Sonrası Gördüklerim

Saraya Gidiyorum 141
Sultan Aziz'in Karşılanması 143
O Günkü Kıyafetleri 143
Fatma Sultan, Baltalimanı Sarayı'nda 145
Batı Müziği Bilen Kalfa 146
Fatma Sultan ile Deniz Gezisi 147
Sultan Aziz Döneminde Boğaziçi Geceleri 148
Türkiye'deki İlk Projektör 149
Benim Şüre Başlamam 150
Emsalsiz Bir Işıklandırma ve Devletin Milyonları 151
Mevlid-i Şerif Okunması ve Hac Tebrikleri 152
Hacdan Dönenlerin Karşılanması 153

Sekizinci Bölüm
Masalları Andıran Ünlü Sultan Düğünleri

Sultan Abdülmecid'in Kızları ve Damatları 157
İşte, Sultanefendilerin Eşlerinin Adları 158
Münire Sultan'ın Düğünü 159
Münire Sultan'a Verilen Hediyeler 160
Sultan Çeyizlerinin Alışverişi 160
Saraya Giren İlk Terzi ile Güzelliği Dillere Destan Sophia 161
Çeyiz Listesi 163
Mücevherat 163

Padişahın Hediyeleri 169
Gerdek Gecesine Doğru 170
Gösterişli Saltanat Kayıkları 171
Gelin Alayı 172
İkinci Mahmud Han'ın Bir Cariye İçin Yaptığı Beste 174
Koltuk 175
Kutlama Merasimi 177
Gösterişli Bir Şölen 177
Düğün Eğlenceleri 179
Komik Bir Olay 180
Sultan Mecid'in Gelişi 181
Refia Sultan'ın Düğünü 183
Önce Her Tarafı ile Defterdarburnu Sarayı 183
Masaldaki Saraylar Gibi 184
Emsali Bulunmayan Bir Çeşme 185
Cennete Yakışır Bir Hamam 186
Hünkâr Dairesi 187
Refia Sultan'ın Gelin Arabası 187
Yağmur Gibi Altın 189
Gelin'in Eşyaları 189
Gelin Odası 189
Gelin Odasının Mefruşatı 190
Gelinin Elbisesi 190
Gelinin Mücevherleri 191
Padişahın Huzurunda 192
Abdülmecid Döneminin Modası 193
Ölü Doğan Sultanzade İçin Loğusa Töreni 194
Ani Bir Davet 194
Defterdarburnu Sarayı'nda 195
Dans ve Eğlence 197
Ölü İçin Şenlik 199
Gerçek Anlaşıldığında 200

Dokuzuncu Bölüm
Bir Portre: Âdile Sultanefendi

Âdile Sultanı Ziyaret 205
Sofra Düzeni *206*
Batı Müziği *207*
Âdile Sultan'ın Huzurunda *209*
Âdile Sultan'ın Karakteri *211*

Dizin **213**

Leyla Saz'ın Hatıraları Üzerine

Leyla Saz'ın Hayat Hikâyesi

Şair Leyla Saz, 1850 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası; şehreminliği, valilik, Tıbbîye Nâzırlığı, zaptiye müşirliği gibi görevlerde bulunmuş, "ekselans" diye anılan Doktor İsmail Paşa'dır.

Leyla Saz, babasıyla İzmir'e ikinci kez gidişinde Vilayet Mektupçusu Sırrı Efendi ile evlendirilmiştir. Sırrı Efendi, sonradan paşalığa kadar yükselmiş ve "Giritli Sırrı Paşa" diye anılmıştır. Leyla Saz, vali olan eşiyle Prizren, Rusçuk, Trabzon, Kastamonu ve diğer illeri gezip görmüş, gezi izlenim ve gözlemlerini de yazmıştır. Mühendis merhum Yusuf Razi ve ünlü mimar Vedat Beyler, Leyla Hanım'ın oğullarıdır.

Leyla Saz, Abdülmecid dönemini 1-11, Abdülaziz dönemini 11-26, Beşinci Murad dönemini 27, Abdülhamid dönemini 27-59, Mehmed Reşad dönemini 59-69 ve Vahideddin dönemini 69-73 yaşları arasında yaşadı.

Leyla Saz, hatıralarında, yaşadığı bu altı padişah döneminin saray çevresini, insanlarını, gelenek ve göreneklerini, saz âlemlerini, saray teşkilatını ve ünlü düğünleri tüm yönleriyle anlatmıştır.

Leyla Saz, 86 yaşında olduğu halde 6 Aralık 1936 pazar günü Kızıltoprak'taki köşkünde hayata veda etmiştir.

Şair Leyla Saz'ın Hatıraları

Şair Leyla Saz'ın hatıraları, "Saray çevresi ve harem hayatı" konularında gözleme dayanan çok önemli bir kaynaktır. Özellikle haremdeki yaşantı hakkında Osmanlı kaynaklarında bilgi bulma olanağı çok zordur. Çünkü "Harem ve haremde olup bitenler" Osmanlı sosyal yaşamında bir "yasak bölge" olarak kalmıştır. Bu nedenle de Osmanlı vakanüvis ve tarihçileri, burasının içyüzü hakkında bilgi edinme imkânından oldukça yoksun kalmıştır. Söz konusu olumsuz şartlardan dolayı da harem; yerli, yabancı tarihçi ve yazarlar tarafından daha çok hayallerde biçimlendirilen; fakat gerçekte pek bilinmeyen bir "bilinmezlik dünyası" olarak sürekli gizemliliğini korumuştur.

Leyla Saz'ın "Harem hatıraları" Vakit gazetesinde 1921 yılında, İstanbul'un işgal altında bulunduğu ve halkın özgürlüğünün elinden alınmasının yanında açlıkla da boğuştuğu, hatırlanmak bile istenmeyen o acılı günlerde tefrika edilmiştir. Toplumun içinde bulunduğu bu kötü durumdan dolayı da çok önemli olmasına rağmen hatıralar beklenen ilgiyi görmemiştir.

Söz konusu hatıralar daha sonra, oğlu Yusuf Razi Bey tarafından Fransızcaya çevrilerek Paris'te "Le Harem Im-

perial" ismiyle yayınlanmıştır. Osmanlı hareminin kapılarını ilk kez aralayan bu hatıralar, Fransa'da büyük bir ilgi ile karşılanmıştır. Leyla hanımın bu değerli hatıraları, gördüğü ilgi üzerine Çekçe ve Almancaya da çevrilmiş, oralarda da büyük rağbet görmüştür.

Hatıralar, Türkiye'de ilk defa Sadi Borak Bey tarafından düzenlenerek Ağustos 1974 yılında kitap halinde yayınlanmıştır. Sadi Borak, Leyla Hanım'ın "Geçen Asırda Kadın Hayatı" başlığı altında 25 Nisan 1921 tarihinde İleri gazetesinde yayınlamaya başladığı yazı dizisini de kitabın ikinci bölümüne eklemiştir. Biz çalışmamıza bu bölümü dahil etmeyip, daha sonradan ayrı bir kitap olarak hazırlamayı düşündük.

Çalışmayı hazırlarken, Merhum Ali H. Neyzi Bey tarafından hazırlanan ve Temmuz 2000 yılında Cumhuriyet Kitapları arasında çıkan eserin başka bir baskısı ile tefrikaları karşılaştırdığımız da arada birtakım farklılıklar gördük. Tefrikalarda zikredilmeyen; fakat önemli gördüğümüz birkaç notu buradan alarak ilave ettik.

Eseri günümüz Türkçesine aktarırken, metnin akıcılığını bozmamaya çaba gösterdik. Gerekli gördüğümüz yerlere dipnotlarla açıklamalarda bulunduk. Yazara ait notları ise "*" işareti ile gösterdik.

Sedat Demir
İstanbul, 2010

Giriş

Türk kadınlarının hayat şartları ve gelenekleri, özellikle İstanbul'da son çeyrek yüzyıl içinde çok değişti; hâlâ da gözle görülür, elle tutulur bir biçimde sürekli her geçen gün değişmekte. Söz konusu değişim öylesine hızlı ki, günümüzün kadını, eski Türk kadınının geleneklerine tamamen yabancı kalmış durumda. Harem hayatının eski âdetleri bugün neredeyse unutuldu. Aradan birkaç yıl daha geçince herhalde hiç hatırlanmaz olacak.

Harem hayatının gelenek ve âdetleri genel olarak unutuluyor derken, sultanların harem hayatının ya da sultanefendilerin yaşadığı sarayların düzeninin hiçbir zaman açıklanmadığını ve çok az bilindiğini de itiraf etmek gerekir. Harem, her zaman için, dışarının içeri sızmasına karşı özenle kapalı tutulmuş ve orada her şeyi ile uzak bir dünya kurulmasına gayret gösterilmiştir.

Sultan Abdülmecid'in saltanatı süresinde, İstanbullu olup da saraya dışarıdan gelebilen ve orada yaşayabilen iki genç kız, eminim ablamla ben olduk. Harem'e bizden başka, o

da ziyaretçi olarak, ancak evlendirilerek çırağ[1] çıkarılmış ve özgürlüğüne kavuşturulmuş eski saray cariyeleri girebiliyordu. Daha sonraları, Sultan Abdülaziz, sarayın yüksek rütbeli bazı yöneticilerinin eşleriyle kızlarına, bir de damatların yakınlarına haremin kapılarını aralamıştı. Yine de bu ayrıcalıklı kişiler, sadece belirli günlerde ya da bayramlarda, davetle gelebiliyor ve son derecede resmi bir biçimde karşılanıyorlardı.

Sultanefendilere ve hareme dair hatıralarımı ilk kez, yirmi beş yıl önce kaleme almıştım. Bu hatıraları yazarken, hatırlamakta zorluk çektiğim bazı ayrıntıları öğrenmek için ablama danışırdım. O dönemde, söz konusu bu hatıraların yayımlanmasına imkân yoktu. Böyle bir yayın yapıldığı takdir hoş karşılanacak bile olsaydı, yine de bunun ölümümden sonra olmasını istemiştim. Bu sebeple, diğer yazdıklarım gibi hatıralarımı da uzun yıllardır, yalnızlığa çekilmiş olduğum Bostancı'daki köşkümde saklamaktaydım.

Dikkatsizlik edip, evde çalışanlara izin vermiş ve köşkü bir tek bahçıvana emanet ederek birkaç gün için kente, oğullarımdan birini ziyarete gitmiştim. Bu sırada yokluğumuzu fırsat bilerek eve girip her şeyi çalıp köşkü ateşe vermişler. Tahmin edileceği gibi tek kopya olan bütün el yazılarım, ayrıca müzik çalışmalarımın hepsi, bestelerim ve bunlarla birlikte yarım yüzyıllık bir çabayla araştırarak tespit ettiğim eski Türk müziğine ilişkin binlerce kayıt bir anda yok oldu.

Başıma gelen bu olay, beni son derece üzdü. Çünkü kişinin olaylara bakışı, değerlendirmeleri hayatın her evresinde

[1] Osmanlı'da genç yaşta saraya verilip yetiştirilen ya da haremde doğan kızlar, padişahın uygun görmesi durumunda ileri gelen komutanlar ya da siyasetçilerden biriyle evlendirilebiliyordu. Bu durumda kız, çırağ edilmiş oluyordu.

farklı oluyor. Aradan yirmi ya da otuz yıl geçtikten sonra aynı duygular hissedilmiyor. Bir zamanlar mutlu ya da üzüntülü dönemlerimde kâğıda döktüğüm şiir ya da yazıları, bugün tekrardan yazmaya çalışsam, tıpkı toz ve nemle gölgelenmiş bir aynadaki bozuk görüntülere benzerler. Bunu da kabul edemiyorum. Tüm olumsuzluklara rağmen, haremin eski törelerine ve özellikle saray hayatına ilişkin hatıralarımı, benimle birlikte kaybolmalarından korktuğum için bir kez daha kaleme almak ve daha fazla gecikmeden bastırmayı denemek istiyorum.

Bu hatıralara kendimi anlatarak başlamış olmamdan dolayı, okurlarımdan özür dilerim. Anlatacağım olayların aslına uygunluğu üzerinde oluşabilecek kuşkuları ortadan kaldırabilmek için, böyle yapmanın gerekliliğine inanıyorum. Kimsenin içine giremediği sarayın özel hayatını benim nasıl bildiğim gerçekten sorulabilir. Ben de bunu açıklayacağım:

Babam, Hekim İsmail Paşa, İstanbul Tıp Fakültesi'nden diploma alan ilk doktorlardan biriydi. Sultan Mahmud'un saray cerrahı olarak atandığında, Padişah'ın büyük oğlu Veliaht Abdülmecid'i sünnet etmiş olduğundan Abdülmecid tahta çıkınca, babamı öğrenimini tamamlaması için Paris'e göndermiş. Bu, 1839 ya da 1840 yılında gerçekleşiyor. Babam, Avrupa'da bulunduğu sırada vaktini hiç boş geçirmemiş, bir yandan derslerine devam ederken, diğer yandan da bulunduğu ülkelerin medeniyetleriyle ilgilenmiş, Fransa'dan sonra İngiltere ve İtalya'ya da giderek, ülkeye Batı dünyasıyla ilgili pek çok ansiklopedik ve çeşitli bilgiyle dönmüş. Sultan Abdülmecid, babamı sarayın başhekimi ve ailesinin özel doktoru olarak atamış. Büyük oğlu Sultan Murad'ı ve daha sonra da öbür oğlu Sultan Reşad'ı babama sünnet ettirmiş.

Babam çok zeki ve şakacı bir kişiydi. Konuşması her zaman ilgi çekici ve zevkli olurdu. Görmüş olduğu eğitim ona ayrı bir saygınlık kazandırmıştı. Pek çok konuda kendisine danışılırdı. Sultanın ve ailesinin yakını, güvenilir danışmanı olmuştu. Daha sonra vezirliğe atanarak devletin saygın makamlarında bulundu. Bu süreler içinde bile, sultanın özel hekimliğini devam ettirdiğinden, hiçbir zaman sarayın özel hayatının dışında kalmamıştı. Böylece, saray adamlığıyla devlet adamlığını birleştirdiği için, Abdülmecid'in ölümünden sonra, yeni padişah Sultan Abdülaziz döneminde de birçok vezirin engellemesine rağmen, sarayın ve sultanın ilgisini kaybetmedi.

Babam, Ticaret Bakanlığı görevini ilk kez üstlendiğinde, Avrupa başkentlerinin birinde uluslararası bir sergi düzenlenmişti. Saltanat tarafından bu sergiye gönderilmesi düşünülen örnekler Ticaret Bakanlığı'nda toplanmıştı. Sultan ve haremi, varlıklarıyla bu sergiyi onurlandırdıklarında, bu büyük ziyaretçileri annemle ablam da karşılamışlar. On yaşlarında ve pek güzel bir kız olan ablamı Abdülmecid'in büyük kızı Fatma Sultan beğenmiş ve onu yanına, saraya almış.

Ben o sıralarda yeni doğmuşum. Birkaç yıl sonra, 1853 ya da 1854'te ben de saraya kabul edilmek onuruna eriştiğimde pek küçük olduğumdan bu ilk ziyaretimi hiç hatırlamıyorum. Beni sarayın büyük merdivenlerinden kucakta çıkartmışlar. Önümüzde, yanında kalacağım küçük sultan yürüyormuş. Onun arkasından götürüldüğüm için kızmış ve yüksek sesle bu kızgınlığımı dile getirmişim. Saray'daki kalfalar sık sık bu olayı bana anlatır ve gülerlerdi.

O günden başlayarak ve Abdülmecid'in ölümüne dek çocukluğum hemen hemen, hep haremde sultanların yanında geçti. Abdülaziz'in tahta çıkışından (1861) az sonra, babam

Girit Adası'na genel vali atandı. Annemle ablamı İstanbul'da bırakarak beni yanında götürdü. Orada beş yıla yakın bir süre kaldık. Dönüşümüzde haremi ve sultanları tekrardan sık sık ve uzun süreli ziyaret etmeye başladım. Ancak bu kez küçük bir çocuk değildim. Bir genç kız olmuştum.

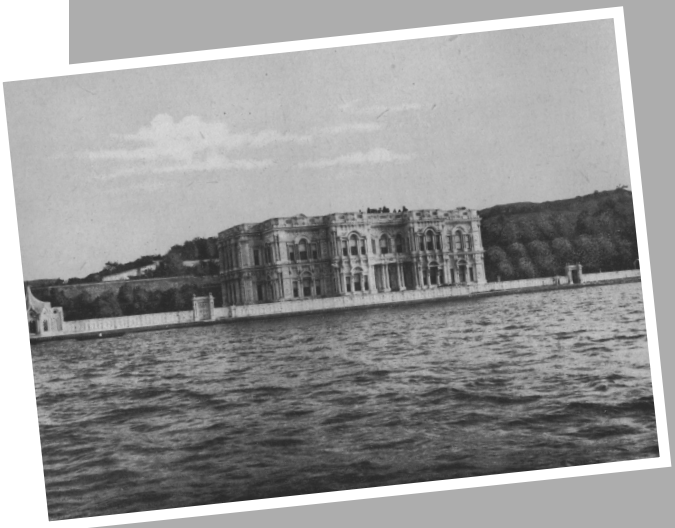
Sultan V. Murad'ın kısa süreli ve talihsiz padişahlığından sonra Sultan Abdülhamid'in tahta çıktığı ilk yıllarda da pek çok kez huzura kabul edilmekle birlikte, alışık olduğum eski içtenliği bulamadım. Zaten, bir süre sonra, genel vali atanan eşime katılmak üzere çok sık ve uzun sürelerle İstanbul'dan ayrılmaya başlamıştım. Bu son döneme kadar neredeyse yirmi yıldan daha fazla bir süre, sarayın özel hayatının içinde bulunmuştum. Çocukluğumun ve genç kızlığımın en güzel yıllarını orada geçirdiğimi söyleyebilirim.

Yazılarımda, işte bu son derece ince, zarif ve eşsiz zenginlikteki ortamı canlandırmaya çalışacağım. Görkemli oldukları kadar kibar olan sultanların ve sarayda yaşayan kızların, yani saraylıların yaşamlarını anlatacağım.

Saraylılar genelde, esir Çerkez kızları arasından seçilen, büyük bir özenle eğitilen, ciddi bir disipline uyum sağlayabilmiş kimselerdi. Terbiye ve nezaketleriyle seçkinlik kazanarak sahipleri olan ünlü hanımlara hizmet etmeye layık olurlardı.

Hayatımın bu çağına hafızamın son derece bağlı kalmış olduğunu, arada birçok boşluk bulunsa bile, anlattığım olaylarda doğruluktan sapmadığımı ve bir değişiklik yapmadığımı, okurlarıma kesinlikle bildirmek isterim.

Leyla Saz
İstanbul, 20 Ocak 1921

Çeşitli Yönleriyle Çırağan Sarayı

Sultanların Harem Daireleri

1909 yılında Meclis-i Mebusan olarak kullanılıp 1910 yılında yanan ve yangınla yıkıntıya dönmesine karşın 1918-1923 yılları arasında Fransızların kışla olarak kullandığı Çırağan Sarayı'nı, Sultan Abdülaziz yaptırmıştı. Bu çok görkemli bir yapıydı. Dışı beyaz mermer kaplanmış ve kızıl somaki mermer sütunlarla süslenmişti. Sarayın içi de renkli mermerlerle süslüydü.

Sultan Abdülmecid 1876 yılının Ağustos ayında tahta çıktığı zaman bu göz kamaştırıcı sarayı, pek kısa bir süre padişahlık yapmış olan kardeşi Sultan V. Murad'a ayırmıştır. Bu saray, Sultan V. Murad için sürekli bir tutukevi olmuştur. Bu talihsiz şehzadenin uzun ve acılı gözaltı döneminden bazı bölümleri daha sonra anlatacağım. Bunları bana, 32 yıl kapalı kaldıktan sonra 1908 Devrimi'nde kapıları açılır açılmaz görmeye gittiğim eşleri ve oğlu Prens Sabahaddin anlatmıştı.

Şimdi, tümüyle ahşap olan eski sarayı anlatmak istiyorum. Bu saray, Abdülaziz'in görkemli mermer sarayının yetindeydi ve yenisinin yapılabilmesi için yıktırılmıştı.

Sonradan yapılan saray gibi, eski Çırağan Sarayı da ek yapılarıyla birlikte, güneybatısında Beşiktaş ve kuzeydoğusunda Ortaköy olmak üzere tüm Boğaziçi kıyısını kaplamaktaydı.

Saray kuzeyden güneye doğru beş bölümden oluşuyordu:

1- Resmi kabul salonları ve mabeyn. Mabeyncilerle sarayın yüksek dereceli öbür yöneticilerinin çalışma odaları buradaydı.

2- Sultanın kendisinin kullandığı bölüm.

3- Sultanın harem bölümü.

4- Ne olduğunu şu anda hatırlayamadığım on kadar odalı ufak bir yapı.

5- Şehzadenin konağı.

Şimdi ben, yalnızca harem bölümlerini ve sırası geldiğinde, bu bölümlerde yer almış olan bazı toplantı ve şenlikleri anlatacağım. Ancak, bu sarayla ilgili hatıralarımın pek o kadar net olmadığını söylemeliyim. Oraya ilk gittiğimde çok küçüktüm. Bu nedenle, yirmi beş yıl önce hatıralarımı yazarken, belleğimde karanlık kalmış bazı noktaları aydınlatabilmek için ablama ve eski Çırağan'da yaşamış bazı kalfalara danışmak zorunda kalmıştım.

Sarayın Bölümleri

Merasim ve mâbeyn-i hümâyûn dairelerinden yani, kuzeyden sonraki daireler zatı şahanenin özel daireleridir. Haremin yanındaki dairenin sofası, resmi günlere ve saz gecelerine, ortadaki ise padişaha özeldir.

Harem sofası, hatırladığım kadarıyla, iki ucundaki gezintilere ayrılmış girintilerden başka, yaklaşık olarak altı arşın

uzunluk ve yirmi arşın genişlikte ve belki daha büyük bir sofaydı. Deniz ve bahçe tarafındaki odaların hepsinin kapısı bu sofaya açılırdı.

Valide Sultan dairesi ise hünkâr dairesi yönünde ikisi bahçeye bakan dört oda ile bir hamamdan oluşuyordu. Kadınefendilerle ikballerin biri deniz, diğeri bahçe yönünde ikişer odaları vardı. Harem sofasının deniz ve bahçe yönünde ortaya gelen direkli ve setli sofaları, arka taraflarından kapatılıp ikballere altlı üstlü odalar yapılmıştı. Resmi günlerde kalabalığa görünmek istemeyen hanedan üyesi, o odaların sahibelerine haber vererek gider, direklerin üzerine bina edilmiş koridorun kafesli pencerelerinden sofaya bakarlarmış.

Yukarıda belirtilen geniş sofaya da tavanından, daha küçük boyda ve daha yüksek ikinci tavanın dört tarafındaki birçok pencereden de ışık verildiği için içerisi aydınlıktı.

Bu sofanın iki ucundan, inilen tarafları direkli merdivenlerle orta kata, orta kattan da iki tarafı dört direkli gayet geniş mermer merdivenlerle zemindeki mermerliğe inilirdi. Orta katta sofa yoktu. Deniz ve avlu kapısı yerleri açık bırakılarak merdivenlerin iki tarafından, direkler ve parmaklıkla açık bırakılmış yollara dönülerek odalara girilirdi. O odalar, büyük ve ikinci kalfaların odalarıydı.

Efendilerinin odalarının altındaki bu odaların tavanları ile üst katın döşemesinin arasına, orta kalfalara ve diğer kızlara mahsus alçak tavanlı odalar yapılmıştı. Yüklükten yahut odalardan ayrılmış yerlerden üst kata küçük merdivenler vardı. Bu odaların sonradan eklenmiş oldukları ilk bakışta görülüyordu. Bunların pencerelerinde saksı ya da sandık ile

her zaman mevsim çiçekleri bulunur; saraylılar karanfil ve Latin çiçeklerini severlerdi.

Mermerlikte daima açık duran kapıdan avluya çıkılırdı. Mevki, meyilli olduğu için üzerine yapılmış harem bahçesinin merdivenleri bu kapının karşısında yer alır. Bahçenin eski çınarlarla gölgeli suni adalı büyük havuzunun etrafı meyve ve çiçeklerle süslü bir görünümü vardı.

Hareketli olan dört köprüsü yan yana döndürülüp havuzda sandalla gezilirdi. Ağaçlara tırmanan küçüklerin şerlerinden muhafaza için bahçe kilitli bulundurulur ve haftada iki kere açılırdı. Çocuklar o günlerde kalfaların gözetimi altında gezdirilirdi. Avlu yolu gölgelikli ve kumluktu. Mermerliğin deniz kapısı, kayık gezmesi için lazım oldukça açılırdı.

Haremin Eşyaları

Umuma ait büyük sofada oturulmadığından, üç büyük avize ile mükellef kapı perdelerinden başka mefruşata ait hiçbir şey yoktu. Yerde ince Mısır hasırı seriliydi. Odalarda da yollu ve çiçekli Kürt halıları bulunuyordu. Kanepe takımı ve perdeler yerli ipek kumaştandı. Her odada yatak kadar büyük kerevetli minder bulunurdu. Bu minderlerin bir ya da iki başında yastık hizasında ve yarım arşın eninde, üstü düz dolap bulunuyordu. Minderlerdeki yumuşak canfes şiltenin üzerine ince bir şilte ilave edilerek geceleri yatak yapılırdı. Seyrek olarak kullanılan yataklıklar maun, abanoz yahut ceviz ağacından yapılmış olurdu.

Yorganlar ağabani (abani) ve yumuşak ipekli kumaşlara, düz renk elvan ipekle ince kasnak işlenmişti. Kaplamadan şal yorgan da kullanılırdı. Kalınca tülbent üstüne, dört tarafı

yorganın aynı işlenmiş üç ince yastık, bir de beyaz yemeni yastık konup yastık örtüsü sarılırdı. Yastıkların başları dikili, kapalı idi. Yatak ve yorgan çarşafları ince pamuk ve ipekle dokunmuş yerli bezlerden, yatak bağları da satrançlı yerli canfeslerdendi. Bu canfesler düzgün ipekle pürüzsüz ve parlak renklerden dokunmuş ve gayet dayanıklıydı. Bu yatak bağları Trablusgarp, Harput, Bursa dokumalarıydı. Kışın yorganların üzerine şal örtülür, kürk yorgan da kullanılırdı. Yataklığa da oba dokunurdu.

Yatak odasının aydınlatılması, odanın köşesine beyaz yaygı serilip üstüne konan camlı büyük gümüş fenerin içindeki kısa gece mumu yakılarak, fenerin dışına sarılmış ipekli futadan yayılan hafif ışık ile sağlanırdı.

Kadife ve ipekli kumaştan yuvarlak ve değirmi bir kişilik yer şilteleri, masa üzerine de çekme haneli ve direkli küçük ayna. Direkli yürüyen büyük ayna, arusekli[2] dolap, oyulmuş ağaca tel ve sedef kakmalı dolap piyano. Eski iş, gayet güzel kavukluk üstüne de Kur'an-ı Kerim. Kerevet dolabının üstünde yazı takımı. Küçük masa üstüne, altı yedi mumlu gümüş şamdan. Yanındaki küçük tepsinin üstüne de mum makası. Minder üstünde toparlak gümüş çilhane[3], bir kenarda varil şeklinde, kadife kaplı, gümüş kakmalı küçük sandık.[*] İçinde tespihi ve başörtü ile ince küçük şilteli seccade.[**] Ve sarı büyük mangal[***] bulunuyordu.

---

[2] Süsleme sanatında kullanılan yeşil ve pembe dalgalı bir sedef.

[3] Para kutusu.

[*] Bu sandıkta her gün kullanılan küçük yüzük, küpe gibi kadın süsleri ve para saklanır.

[**] Cariyelerde başörtüsü yoktur, çünkü namazda kullanmazlar.

[***] O zaman soba bilinmiyordu.

Duvarlara zar gerilirdi. Zar, odanın iki arşın kadar içerisinden pencerelere kadar duvarları örten büyük perdedir. Çoğu zaman çuhadandı. Alt ve üst kenarları renkli çuha parçalarıyla nakışlı halkalarla tavanın kenarına asılırdı. Kapı yerlerine ve pencereler cihetine açılmak için de birer yırtmaç bırakılırdı.

Ahşap Çırağan'ın büyük odaları çift camlı olduğu halde ısınmadığından mı, yoksa eski âdete devam edildiğinden mi her ne sebeptense bilinmez, astarlı zarlar kullanılıyordu. Dolmabahçe Sarayı'nda kullanılmaz oldu.

Büyük kalfaların odalarında yerleri* altında dolapları, konsol üstünde ayna, su takımı, şamdan ve saatleri, rafta Kur'an-ı Kerim'leri, minder üstünde seccadeleri, ortada tablalı sarı mangalları ve birkaç küçük yer şilteleri bulunurdu. İpekli perdelerle halıları yerli malıydı. Orta kalfaların ikisi, üçü bir oda işgal ederlerdi. Onların da yerleri ve diğer levazımı büyük kalfalarınki gibiydi. Kalfaların odalarında güzide acemilerinden bir iki kişi yatar, diğerleri umumi odalarda otururlardı. Herkesin yeri belliydi. Sabah olunca döşek şiltelerini bir kenara üst üste serip bağlı yorgan takımlarını üzerine koyar, büyük bir örtü örterlerdi. Yer şiltelerinde otururlar, esvapları bohçalarla dolaplara koyarlardı.

Sarayın Mabeyn Bahçesi

Mecidiye Camii bitişiğinden başlayarak Çırağan Sarayı'nın arkasındaki büyük setten Yıldız'a kadar bütün dağ mabeyn bahçesidir. Bu geniş bahçede büyük ve gölgeli yemiş ağaçları, orman, tarhlar, çiçeklik, turfandalık, meyvelik bostan, suni

* Yukarıda tarif ettiğim, gece üstünde yatılan kerevetli minderlere 'yer' derlerdi.

derecik, kuşhaneler ve kameriyeler bulunuyordur. Dağın tepesindeki ahşap köşkü Sultan Abdülmecid'in validesi Bezmialem Valide Sultan yaptırmış. İstanbul'u her yönden gördüğü için 'Yıldız Köşkü' diye adlandırılmış. Sultan Abdülhamid'in yaptırdığı sonraki ilaveler de o mevkidedir.

Mabeyn bahçesine çıkılmaya 'irade' edilince bahçıvanlar, bekçiler, çıkarlar. Duvarın haricine askeri noktalar konur, harem ağaları "halvet" diye bağırınca mabeynin küçük sofasıyla bahçenin sokak aşırı setine bağlı kafesli köprünün kapıları açılır.

Harem, bazen zatı şahane ile beraber, bazen şehzadeler ve sultanefendilerle yavaş yavaş geçerler. Maiyetlerinde büyük kalfaları ile hususi hizmetlerini yapan diğer kalfalar bulunur. Biraz sonra nöbetçilerden başka saray halkı sel gibi o bahçeye yayılır, dağılır. Kelebekler gibi daldan dala, çiçekten çiçeğe uçuşurlar ve günün nasıl geçtiğini bile duymazlar. Akşamüstü yine haremağalarının 'halvet' sedaları işitilir. Ancak bu ses artık sabahki gibi tatlı değildir. Çünkü bütün gün şen ve şuh, hoplayıp sıçramalardan, koca dağın ormanlarındaki tarhlarındaki taze hava ile çocukça koşuşmalardan ve eğlencelerden bu acı ses onları ayırır. Yüz asık, düşkün adımlarla küme küme köprüye gelir, geçerler. Haremağaları, bir kimsenin uyuyup kalması ihtimalini göz önünde tutarak her tarafı dolaştıktan sonra köprünün kapılarını kilitlerler. Kızlar da bahçenin yaprakları, meyveleri, çiçekleri ellerinde, bütün günkü keyiflerin hikâyeleri dillerinde, yerlerine giderler. Bu müsaade baharda ve yazda birkaç defa tekrarlanır.

Bahçede Kaybolan Bir Cariye

Bu saray bahçesi gezintilerine katılan kalfalardan işittiğim bir olayı anlatayım: Kafkasya'dan henüz getirtilip saraya satılmış ve

Türkçe de bilmeyen cariyelerden mâbeyn-i hümâyûn gezintisine katılan bir kız… Bu cariye, yurdundan çıkalıdan beri çemenden, ağaçlıktan, dağlardan, derelerden bol meyveli ağaçlardan yoksun kaldığı için gezinti kendisini büyülemiştir.

Bu kızcağız akşama kadar gezinip yorulduktan sonra geniş bahçenin ıssız bir köşesine eğilip kopardığı kırmızı elmalara iştahla bakarak ve kim bilir neler düşünerek dala, uzandığı yerde uyur, kalır.

Kendisine doğru yaklaşan sert adımların çıkardığı tok sesle birden uyanan genç kız; gecenin bastırdığını, tenha bir yerde yapayalnız olduğunu; hele, karşısında silahlı bir adamı görünce fena halde korkar ve yerinden fırlar.

Hayalet Gören Korucu

Cariyenin geldiği Kafkasya'da kızlar için örtünmek âdeti bulunmasa da kızcağız, İstanbul'da gördüğü âdete uyarak çulları beline sokulmuş uzun eteklerinden birini kaldırıp başını kapatır. Çocukluğundan beri kafasına peri, cin masalları yerleşmiş cahil korucu, birden karşısına çıkan bu acayip 'hayal'den korkarak 'hay' diye kendini yere atar.

Akıllı kız, korucunun kendisini 'cin' sandığını anlar ve hâlâ başında tuttuğu etekliği ile korucuya doğru yürüyerek Çerkezce derdini anlatmaya çalışır. Anlamadığı bir dille bir şeyler mırıldanan bu 'hayal'den tamamıyla ürken korucu paniğe kapılarak kaçar.

Gulyabani Korkusu

Korkudan titreyerek kaçan korucu, olayı arkadaşlarına anlatır. Hepsi birleşir 'gulyabani'yi aramaya koyulurlar. Biraz sonra

hiddetli kaba seslerle ve sert adımlarla birkaç kişinin kendisine doğru gelmekte olduğunu gören kız, bu işin sonunun fenaya varacağını anlayarak hemen koyu gölgeli çınar ağacının tepesine tırmanır ve dalların, yaprakların arasına gizlenir.

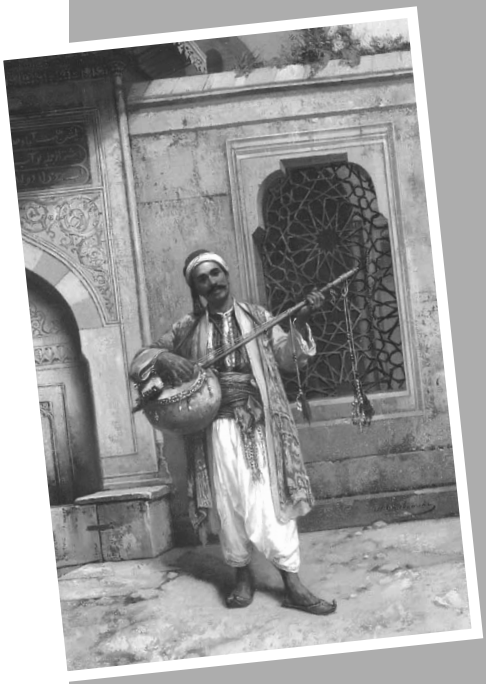
Gelen korucular, oralarda adı geçen 'hayal'i göremezler. Bu her halde bir 'peri', 'vampir', 'gulyabani'dir diye düşünerek çekilip giderler. Bu gibi cahil insanların batıl inanışlarına göre o zararlı yaratıklar geceleri ıssız yerlerde insanlara fenalık eder, horoz ötünce de kuvvetleri kalmadığı için çekilirlermiş. Rumeli'de, bilhassa Arnavutluk'ta 'vampir', 'hortlak' ve 'cadı' korkusu çoktur. 'Uykuda gezerlik' onlarca bilinmediği için o hastalığa yakalanmış olanları tutarlarsa zavallıları feci halde hırpalarlarmış.

Mutlu Son

Gelelim hikâyenin sonuna: Horozlar ötmeye başlayınca adamların içi rahat eder, gulyabani gitmiştir diye korku nöbetinden kurtulurlar. Bu sırada da haremağası gelip:

-Bu gece haremde acemi kızlardan birisi yoktu. Gördünüz mü, haberiniz var mı? Diye sorar.

"Haberleri olmadığını" söylerler ve haremağasını da yanlarına alarak kızı aramaya koyulurlar. Zavallı kız, tanıdığı haremağasının sesini işitince ağlayarak ağaçtan iner. Haremağası da kızı alır, götürür. Kız da korucular da başlarına gelen felaketi anlatırlar. O günden sonra kızın adı 'Peri' kalır. O hadiseden sonra da 'halvet akşamları' bahçe daha dikkatle taranır.

Sarayda Müzik ve Dans

Meşkhane

Çırağan ve Dolmabahçe Saraylarında mabeyne yakın dairenin zemin katı meşkhane idi. Meşkhane nöbetçileri, haremağaları ve muallimleri o yoldan girer, talebeler de meşkhanede bulunurdu. Sazende kalfalar her günkü entarileriyle bulunur, başlarına iki değirmi yaşmak örtüp yanından toplar ve bunu serpuşlarına iğneleyerek örtünün iki ucunu omuzlarına yahut hepsini arkalarına atarlardı. Oyuncular örtüsüz çıkarlarmış ve esir kadınlar için erkeğin karşısına örtüsüz çıkmaya izin verilirmiş.

Haftada iki gün bando ve orkestra takımı, bir gün de ince ve kaba saz takımı sıra geçer, yani prova yaparmış. Bu arada cumaları tatil olurmuş.

Rakkaseler, sazlarının günlerinde diğer bir odada eğlenir, sıra günleri sofada beraber oynarlardı. Garp musikisi notalı, musikimiz de notasız öğrenilirdi.

Ünlü Besteciler

Bir de Arap sazı varmış. Mısırlı büyük Abbas Paşa, Sultan Mecid Han'ın validesi Bezmialem Valide Sultan'a takdim etmiş. Takım bir rubab, bir ud, bir kanun, iki de Arap defi ile hanendeden ibaret imiş. Bunlar meşk almazlarmış. Ben yalnız hanendenin birine, Zeynep'e yetiştim. Gayet güzel sesli, Habeşî bir kızdı. Hacı Faik ve Hacı Arif Beylerden talim edip takımlara alınmıştı.

Zeynep'le Münire Sultan'ın sarayında bulunuyorduk. Hoşsohbet, zarif bir kızdı. Sultan Aziz'e de hanendelik etti. Kendi ihtiyar oldu, sesi hala genç ve kuvvetli idi. Bu hali, vefatına kadar devam etti.

Bando ve orkestra muallimlerinden yalnız Necip Paşa'nın alaturka ve alafranga çok güzel eserleri bulunuyordu. Pederim görüşürlerdi, iyi tanırım. Necip Paşa sıra günleri meşkhanede bulunurdu. Donizetti Paşa da ara sıra gelirlermiş, tesadüf etmedim. Şark musikimiz muallimlerinden Haşim ve Rıfat Beylerle Hacı Faik Bey'i, muhterem Üstat Medeni Aziz Efendi'yi, Hacı Arif Bey'i, Santuri İsmet Ağa'yı ve Kanuni Ethem Efendi'yi gördüm ve dinledim. Diğerlerini ise tanımıyordum.

Haremin saz takımlarının hepsi mükemmeldi. Kalfalar, mabeyn sazendeleri, beyler kadar iyi çalarlardı. Şehzade Vahideddin Efendi'nin doğumlarında mabeyn bando takımı bahçede, harem takımı bahçe kapısında ve paravana arkasında sıra ile çalmışlardı.

Musiki yapan beylerin ne dediklerini anlamak için bizi, birkaç çocuğu, bando takımının yanına göndermişlerdi. Beyler hayretle:

-Kadınlar nasıl bu kadar mükemmel çalabilirler! Neredeyse bizden iyi çalıyorlar denmeye layık, diye takdirlerini gizlemediler.

Hemen koşup sazende kalfalara müjdeledik, memnun oldular. Sultanî marşından sonra o dönemler oldukça iyi bilinen 'Traviyata' ve sanırım 'Giyom Tel'i de çaldılar. Gerçekten de mükemmeldi. Kendi musikimizin sazendeleri de fevkalade iyi çalar, iyi okurlardı. İnsan mest oluyordu.

Hocalar ile Öğrenciler Arasındaki Aşklar

"Hocalarla öğrenciler arasında bir bakışma olmaz mı?" meselesi akla gelebilir. Bilen bilir, musiki insanda hüzün ve neşe ile karışık güzel hisler uyandırır. Bilhassa ses, ney ve kemanın etkisine ilgisiz kalabilen bilmem var mıdır?

İşitildiğine ve romanlarda okunduğuna göre dinlerken nara atanlar, kadeh kıranlar da varmış. Ben, bir kızın Boğaziçi mehtabında uzaktan işittiği bir sese ya da dinlediği kemanın etkisiyle, sahibinin kim ve nasıl olduğunu bilmediği halde, yıllarca âşık olduğunu bilirim.

Daima karşı karşıya, âşıkane güftelerle, güfteye göre çıkarılan sesler ve alınan tavırlarla okuyuş ve çalış, bilhassa öyle tecrübesiz genç kızlar üzerinde hiç tesirsiz kalır mı? Ancak bildiremez, temkinini daima muhafaza eder.

Hacı Arif Bey için İnce Hastalığa Yakalanan Cariye

Sesi de kendi kadar güzel olan Hacı Arif Bey için çektiği gizli aşkın neticesinde bir kızcağız verem olarak öldü. Yine böyle bir diğer aşkını da Hacı Arif Bey'le evlendirdiler. Medeni Aziz Efendi hocam, güzel değildi. Ancak yavaş sesle hazin

hazin okuyuşuna temkin ve zarafetine de Seniye ve Feride Hanım sultanefendilerin saraylarındaki kahveci kızlardan biri âşık olmuştu. Bunların hiç birisinin arasında utanacak bir hal yoktu. Temiz bir niyetle severlerdi. Musikiye dair görüşmeden başka aralarında söz geçmezdi.

Meşkhaneye herkes giremezdi. Ancak saygın olanlar kapının dışından dinleyebilirlerdi. Bazen sultanefendilerle giderdik. Hemen ben kaçar, odalara girerdim. Sessizce bir kenarda oturur ve dinlerdim. Kimse engel olmazdı. Bazen arkadaşlarım da bulunurdu yanımda: Onlar da gürültü etmezlerdi. Dikkatle dinler, ne kapabilirsek, daireye koşar, dinlediğimizi piyanoda çalardık. Saraylarda musiki ile o kadar sevilmiş ki, ona alışkanlık olarak bakılıyordu. Herkes musikiye bayılır, bilgisi ve zevki yettiğince iyisini, kötüsünü anlardı.

Odalarda saz çalmak alışkanlık olmasa da her tarafta birçok piyano bulunuyordu. Sultan Hanımın dairesine uzak olan odalarda piyano çalınabilir, yavaş sesle şarkılar söylenebilirdi. Ansızın sultanefendiler de gelir:

-Devam ediniz, biz de dinleyelim, diyerek çalanı, söyleyeni iltifatlarıyla, teşvik de ederlerdi. Sultan saraylarında bando takımı yoktu. Orkestralar, Avrupa raksları, kaba sazla, tavşan ve köçek raksları ve incesaz takımı bulunuyordu. Meşkhanelerin hepsi aynıydı. Her sarayda sazende kalfalarının hepsi ayrıca hizmet sahibiydi.

Padişahın Huzurunda Bir Gece

Eskiden beri âdet olduğu üzere hünkâr nöbetçileri, daima hünkâr sofasının altındaki sofada beklerdi. Sultan Mahmud Hazretlerini hemşiresi Esma Sultan'ın vefatından sonra saraya

alınan sazende kalfalara ikram edilir, gece de meyve, kahve ve şerbet verilirdi. Az şekerli kahve, çörek ve nefis simit tayınları bulunuyordu. Dörder ya da beşer kişi olarak, kendilerine hizmet eden maiyetleri ile birlikte tuttukları nöbetler yirmi dört saatte bir değişirdi. Padişahın emirleri bu nöbetçilere bir haznedar aracılığıyla duyurulurdu.

Sultan Mecid'in Saz Eğlenceleri

Haftada bir iki gece saz olurmuş. Fakat çok yorucu olan tavşan raksından çoğu zaman vazgeçilirmiş. Bir akşam köçek takımı ile Esma Sultan sazendelerinin de beraber bulunmaları emrini, nöbetçibaşı başsazendeye müjdeler. Yemekten sonra nöbetçi sofasına toplanırlar. Kadın efendiler ve ikballer saz sofasında toplanıp padişahın teşrifini beklerler. İkinci haznedar görününce hepsi ayağa kalkıp sıralanırlar. Sultan Mecid girerken hepsi bir defa yere kadar eğilip temenna ederler. Padişah da; "Memnun oldum. Beraber saz dinleriz; inşallah eğlenirsiniz," diye iltifat eder:

Saz sofasının deniz tarafında sırma saçaklarla süslü kadife perdeli pencereleri önündeki sedirde padişah hazretleri, sağdaki güvek ipek ve sırma ile işlenmiş erkân minderinden kadınefendiler, soldakinde de ikballer yer alırlar. Karşı taraftaki başları pulla işlenmiş, sırma saçaklı al ihrama da sazendeler otururlar.

Padişaha Musikiyi Sunma Becerisi

Saz, sazendelerin arzularına bırakılan makamdan başlar. Peşrev ve besteden sonra kemençe taksime başlarken önde kahveci usta, arkasında güzel giyinmiş gençler giderler. Usta, başındaki tabla fesinin kenarına sardığı yemenisinin üstüne

ustalık alameti olarak ihsan olunan kabak çiçeği şekline benzer elmaslarını takınmıştır. Arkasında iki örgü saçı, entarisinin üstünde saltası bulunur.

Salta, ipekli kumaş üzerine etrafı sırma ile işlenmiş geniş hırkadır ve muhtemelen göğsü ve endamı tamamen gösteren zamanın modasına karşı icat olunmuş. Salta, bütün endamı ve kalçaları kaplar.

Kethüda kadın ve iki kâtibe kalfalara, memuriyetlerine atandıklarında hazineden bu hırkalardan birer tane gelir. Huzura saltasız çıkmadıkları gibi resmi günlerde de giymek zorundadırlar. Haznedar kalfaların üniformaları, beden ve kollarına göre, göğüsleri düzce inişle pek az açık, belden bir karış aşağı kadar etekli, kenarları vaktin modasına göre süslü bir kıyafettir. Buna 'Avrupa' denirdi. Bu biçime Avrupa'dan geldiğinden dolayı galat olarak 'Avrupa' denmiş.

Kahveci ustasını arkasından giren gençlerin tabla fesleri yoktur. Başlarına bağladıkları yemeninin üstüne, sağ tarafına ortasından püskül sarkmış, düz ve küçük bir fes iliştirilmiştir. Kahveci usta, sırmalı, incili, ortası elmaslı, tırtır saçaklı yuvarlak kahve örtüsünü bir tarafından büküp iki kızın avuçları arasına sıkıştırır ve ardından kenarından sarkıtıp tuttukları altın tepsideki çeşitli zarflardan birini alıp fincanı yerleştirir.

Kahvecilerinden birinin elinde bir stil bulunurdu. Bu stil, üç altın zincirle asılmış ayaklı leğen şeklindedir. Bu stilde sıcak külde hararetini muhafaza eden bir güğüm vardır. İçi pamuklu, yuvarlak, ipekli küçük havlu ile bu güğümü kulpundan tutarak kahveyi fincana koyup padişah hazretlerine takdim eder:

"Kadınlara da veriniz!"

Emr-i şahanesi üzerine büyük haremlerine de verirler. O zarflar da mücevher vardır. Zarfın ayağının kenarından iki parmakla kibarca tutup içerler. Fincanlar geri verilirken kemençe, taksimini ikmal ederek karcığara[4] yaklaşır.

Oyunlar

Bu sırada önde 17-18 yaşında oyuncubaşı ve arkasında kendisinden boyca ve yaşça daha küçük sekiz on oyuncu, temenna ile girip saz takımının önüne dizilirler. Son karcığar nağmesiyle köçeğin ilk parçası başlar. Adımlar atılır, arkada halı üzerinde döner, dolaşır ve raks ederler.

Köçek oyunları bittikten sonra çeşitli horalar başlar. Çeşitli durumlarda perendebazlıklar yapılır.

Sultan Mecid, saza günlük esvapla teşrif ederler. Kadınefendiler ve ikballer giyimlerine pek dikkat ederler. Saz takımının üniforması yoktur.

Rakkaseler aynı renkte iki katlı etek, bedene beyaz ipekli gömlek ve üzerine de belden kısaca göğsü düğmesiz mintan giyerler. Sekiz arşın kadar genişlikteki etekliğin ucu püsküllü ipek kaytanla büzülüp belden bağlanır. Bu, önden biraz sarkar. Eteklik ince atlas yahut canfesten olurdu; hafifti. Etekliğin iki katının kenarında sırma saçak bulunuyordur. Mintan da ince sırma şeritlerle, püsküllerle süslüdür. Avizelerin, duvarlardaki şamdanların ve büyük yer şamdanlarının yaydığı ışığa, o kıymetli mücevherlerin, sırmalı pullu entarilerin parıltıları da karışınca insan kendini nur âleminde zanneder.

Siyah, kumral, lepiska uzun saçları çözülüp omuzlarına serpilmiş, genç, güzel rakkaseler parmaklarındaki parıltılı

[4] Klasik Türk müziğinde hareketli bir makam.

zillerle döner durur. O hoş manzara, o sevimli rüya devam ederken kilerci kalfalar iki kulpundan tuttukları bir tepsi ile nefis limonatalar getirirler. Limonatalar, Padişaha kapaklarına altın yapraklı mücevherden bir gül konmuş billur bardaklarla kilerci usta tarafından sunulur. Diğer kilerciler de sıra ile haremlere dağıtırlar. Tabakların altında, sarkıtılmış ve kenarları ipek ile hesap işlenmiş tülbent serbest yağlıkları bulunuyordur. Biraz sonra zatı şahaneye altın, kadınefendilere ve ikballere de yuvarlak gümüş tepsilerle turfanda meyveler gelir. Bu meyveler yaprak şeklinde tabaklarda verilir. Tepsilerin kenarında nemli tülbent bulunur. Meyve tepsileri, yere serilmiş, değirmi, sırmalı yaygıların üzerinde bulunan altı yataklı gümüş iskemlelerin üstüne konur.

Meyve bitince haremleriyle görüşüp uygun kelimelerle onları taltif eden padişah, sonra sazendelere ve oyuncubaşıya takdir ve memnunluklarını beyan eder. İhsanını da haznedarlarından biriyle gönderir. Cemiyet dağılır, herkes yerine gider.

Abdülmecid'in Harem'e Yaptığı Ani Baskın ve Hususi Bir Saz Âlemi

Çırağan Sarayı'nda kadınefendilerin, ikballerin oturduğu yerler, Dolmabahçe Sarayı'ndaki gibi umumi sofalardan koridorlara, koridorlardan da mevcut iki daireye girilip kapıları kapanınca her daire altlı üstlü bir hane değil yukarıda arz ettiğim gibi üstte karşılıklı ikişer, ya da üçer odadır.

Kalfaların odalarına inen küçük bir merdiven, odaların yük, dolap bölmesinden kalan iki arşın murabbaı (yaklaşık olarak 1,5 metre karaye yakın) yerde, sofaya açılan kapı da oradadır. Yani oda ile umumi sofa arasında o küçücük yer bulunuyordur.

Haremde Şaşkınlık

Bir akşam yemekten sonra haremlerinden birini ziyarete gitmek isteyen Abdülmecid, nöbetçi haznedara:

-Haber verme; ansızın gideyim. Daha çok memnun olur, diyerek sofayı geçip odaya yaklaşınca saz seslerini işitir ve:

-Galiba saz var; ne ala! Der.

Biraz durduktan sonra kapı, kapı arkasındaki nöbetçiye açtırılır. Ancak Sultan Mecid'in geldiği haber verilmez. Padişah bir ara, kapının iç perdesinin arkasından:

-Talihin sevkiyle böyle habersiz gelen bahtiyarı safa aleminize kabul eder misiniz? Diye kendini gösterince cemiyete sevinç ve utangaçlıkla karışık bir dağınıklık gelir.

-Ben neşenizi bozmam; bir köşede oturur dinlerim. Bu ulvi zevke katılmaktan beni mahrum bırakmayınız, siz eğlencenize devam ediniz, emriyle geçer, yerine oturur.

Şarkı söyleyen meğer Sultan Mecid'in geç haremi imiş. Kapı yine kapanıp o gece fevkalade eğlence ile geçer. Padişah, öylesine zevklenir ki, hazinedarı vasıtasıyla getirttiği çok değerli mücevherleri:

-Bu gecenin yadigârı, diyerek haremlerine kendi eliyle takar. Ayrıca hizmetindeki kalfalara da armağanlar verir.

O ikballeri tanıyorum; ama adlarını açıklamayacağım.

Padişahın Dikkatini Çekmek İsteyen Cariye

Böyle saz âlemlerinde geçen hoş bir olayı da anlatayım. Saz gecelerinde, saz sofasının umumi büyük sofaya açılan kapısına kalfaların yaklaşıp seyretmelerine müsaade bulunuyordu. Böyle

bir gecede genç bir cariye aynaya akseden Sultan Mecid'i ve haremlerini, parmağı ile yanındaki arkadaşına göstererek:

-Padişahı pek sevdim, keşke ben de o haremlerin arasında olsaydım, der.

Sultan Mecid, diğer aynadan kızın kendisini göstererek yaptığı bu hareketi görür ve gülümser. Bu gülümsemesinin sebebini anlamaya çalıştığı sırada padişah, başı ile "peki" eliyle de "gel" işareti yapar. Genç kız kırdığı potun farkına vararak mahcup olur, kaçmaya çalışır, kalabalık arasından sıyrılıp savuşur. Sultan Mecid, hazinedarı vasıtasıyla kızın adını ve bulunduğu daireyi tespit ettirir. Ve böylece kız, padişahın emriyle haznedarlık maiyetine alınır.

O zamanlar, padişahın birini beğendiği sezilirse onu padişaha takdim etmek şerefli bir görev sayılırdı. Kız, yaptığı bu atakla padişaha yaklaşır; ama yine de hayalindeki mevkie ulaşamaz. Çünkü göze batacak kadar hoppadır. Bu yüzden de saraya yakın olanlardan biriyle evlendirilerek saraydan uzaklaştırılır, yani çırağ edilir.

Cariyeler

Cariyelerin Kaçırılmaları

Cariyeler, Kafkasya'nın güzel kırlarına, dere kenarlarına meyve toplamak için çıkanlardan insan avcısı adamların kaçırdıkları veya evlenme vaadiyle kandırdıkları kızlar yahut da bir istikbal ümidiyle İstanbul'a gelip satılmayı kendileri arzu edenlerdir. Bir kısmı da zenginlerin tarlalarında ve evlerinde kullandıkları köle ve cariyelerinin birbirleriyle evlendirilmesinden doğan çocuklardandır. Bunlar da efendilerinin esiri olduğundan satılmışlardır.

Bu kızları esirci Çerkezler İstanbul'a getirmiş ve çoğu İstanbullu olan esirci kadınlar aracılığıyla konaklara satmışlardır. Cariyelerin arasında asil ve zengin kızlar da bulunur. Bunların satılmalarının başlıca sebebi, asil bir kızın kendinden aşağısı ile evlenmesi pek çirkin görüldüğünden gönlünün arzusuna karşı gelerek, memleketini terk etmiş olmasıdır. Bu kızlar da diğerleriyle beraber müşteriye görünür, beğendiği yere kendini sattırırlar. Başlarındaki kenarı küçük salkımlarla süslü ve tas gibi gümüş serpuşları, göğsü ve kolları düğmeli, kenarı

sırma şeritli entarileri ve kemerleri zenginliklerini, tavırları da asaletlerini gösterir.

Bir Çerkez Kızın Yaşadıkları

Bu Çerkez kızlarından biri bizim ev halkının dikkatini çekmişti. Cariyeler etrafını aldılar. Kendi dilleriyle konuşuyorlardı. Bunların arasına karışan hemşirem:

-Ne kadar güzel kız, dedi.

Kız, Türkçe "güzel"in manasını öğrenmiş:

-Güzellik, dedi, "insanı bahtiyar etmez. Ben o kadar güzel değilim ama çirkin olmadığıma da şükrediyorum. Hizmetini yapacağım hanımım, huzuruna çıktıkça benden sıkılmazsa memnun olurum."

Tercümanlığı cariyeler yapıyordu. Hemşirem:

-Ortalık hizmeti için ona yazık, dedi.

Cariye:

-Yok, diye karşıladı. "Odalıklığı kabul etmem. Ben, saraya satılıp padişahın haremine hizmet etmek için geldim. Mümkünü yok başka yerde durmam. Bundan önceki konağa da buraya da İstanbul hanımlarını ve evlerini görmek için geldim."

Aradan bir hayli zaman geçince sarayda beni görünce sevinmiş ve yanıma koşmuştu.

Cariye Fiyatlarının Hesaplanması

Satılığa gelen cariyeler arasında asil, zengin, fakir, güzel ya da çirkin olmak üzere her türlüsü bulunurdu. Güzelliğine, vücudunun intizamına ve yaşına göre fiyatları olurdu. Kızın bir dişi noksan olursa bedelinden bir kuruş düşülürdü. Şayet

başı ayaz, gözü şaşı, kısa boylu ise yine fiyatından düşerlerdi. Eğer tabanı düzse uğursuz addedilir ve alınmaz yahut güçlükle satılırdı.

Çocuklular, dayelik[5] için çocuğu ile beraber alınır ve çocuğu hariçte ücretle diğer bir sütnineye verilip büyüyünce de sütkardeş nazarıyla bakılırdı. Bu sütkardeşin imtiyazı ve mevkii olurdu. Esirse de satmayı düşünen hemen yok gibiydi. Tayalar hayli kıymetli idiler. Ancak dul cariye, bakirin yarısından daha az bedelle satılırdı.

Cariyeyi, satın alınmadan evvel bir gece müşterinin hanesinde bırakmak âdetti. Eğer cariyenin uykusu ağırsa veya horlarsa fiyatından düşülürdü. Cariyelerin ücretleri hekim ve ebe muayenesinden geçtikten sonra ödenirdi. Esirci kadın hem tüccardan, hem de müşteriden tellaliye alırdı.

Bir Pazarlık Örneği

Esirci kadın, hanıma bin bir dil döker: "Uğurlu kademli olsun, Allah can pekliği versin. Güçlü, kuvvetli kız, yesin, içsin, bakın daha ne olur. Tepe tepe kullanırsınız... Ya hanımefendiciğim! Ben size hiç fena esir getirir miyim, kadınım. Biz, müşterisine göre bülbülü serçe, serçeyi bülbül ederiz. Allem ettim, kallem ettim, gül gibi kızı çürüttüm, kıl ayıpsız, levend gibi esiri size ucuzcacık alıverdim. Pazara çıkarsam bundan fazla para eder, ya efendizade! Hizmeti de ateş gibidir. Eğer beğenmezseniz ben ne güne duruyorum, onu size çabucak satıveririm. Hem de ateş bahasına sürerim. Böyle esiri kapan kapanadır. Bunların sürüsüne kıran girmedi ya... Sürüsüne bereket. Elimi sallasam ellisi, başımı sallasam başı tellisi.

[5] Dadı, sütnine.

İşim ne efendizadem! Beğendirinceye kadar taşırım. Biz de sayenizde geçineceğiz hanımım."

Böyle sokak yazıcılarının basılı mektupları gibi hatırasında kalmış bir sürü lüzumsuz ve manasız lafları tekrarlar durur, sonra da:

-Allah bin bereket versin kadınım, der ve çıkar.

Eski kalfalara:

-Şu acemi kızın ötesini beri edin, hanımefendinin gözüne sokun, tavsiyesini, kıza da -Türkçe bilmiyorsa- işaretle:

-Bak seni ne iyi kapıya sattım. Çalış, adam ol. Eğer hoşnut olmazsan, kapı Allah kapısıdır. Başka konak yok değil ya, demekten de geri kalmaz.

Esirciler pek fettan, pek aldatıcı, pek iğrenç insanlardır.

Cariye Türleri

Cariyeler üç sınıfa ayrılmışlardır:

1-Hizmet halayığı: Büyücek ve orta güzellikte olanlardır. Bunların çirkin ve endamsızlarına "molada" derler, ucuzdurlar.

2-Ticaret için alınanlar: Yaşça küçük, düzgün, büyüdükçe güzelleşeceği anlaşılanlardır.

3-Odalıklar: On beş ile yirmi yaş arasında ve güzeldirler.

Satın alacak erkek, kızın göğsünü ve kollarını, dizlerine kadar bacaklarını muayene edebilir. Bu kızlardan bilerek ortak üstüne gidenler bulunuyordur. Bunlardan ahlak ve insaf sahibi olanlar, esirciye veya müşterisine "Evli olup olmadığını" sorar. Evli ise çekinir, "Aldatılırsa kaçacağını" söyler.

Cariyeler, Avrupalıların zannettikleri gibi pek kötü bir yazgıya sahip değildirler. Yiyecekleri, giyecekleri hanımlarınınkine yakındır. Her suretle iyi muamele görürler. Sert efendilere tesadüf eder de memnun olmazlarsa diğer birine satılmasını teklif ederler. Arzuları yerine getirilmezse kaçarlar ve kendilerini sattırırlar. Kaçarken evden hiçbir şey çalmazlar, yalnız bohçacıklarına bir takım çamaşır koyarlar. Kaçtıklarına alamet olarak da ya çıktığı kapıya veya aştığı duvarın yanına terliklerini bırakırlar. Kimin yanına sığındılarsa gelip sahiplerine haber verirler.

Cariyeler arasında hırpalananlar, dayak yiyenler yok değildi. Ama sebep hep anneleriydi. Zira Çerkez kadınlarının bazıları kızlarını ta beşikten: "Padişah haremi olup ihtişam ve elmaslar içinde hayat süreceğine" dair ninnilerle büyütürlerdi.

O arzu ve ümitle İstanbul'a gelip de ev sahibi beyin, hercai kelebek gibi çevresinde dolaştığını görünce bazen yüz vermekten ve hanımlarının felaketine sebep olmaktan çekinmezlerdi. İşte o vakit kıskançlıkla hanım tarafından hırpalanmak da olağandı. Yoksa sahibi, ne kadar sert olursa olsun, hiç olmazsa verdiği parayı düşünerek cariyesinin sıhhatine bakar, esir pazarlarında sattırır ve evinde alıkoyup ona eziyet etmezdi.

Bu kızlar arasında o kadar iyileri ve sadıkları bulunurdu ki, hanımının saadetini bozmamak için başka sebepler yaratır, kendini behemehal evden çıkartır, eski ise çırağ olmak, yeni ise satılmak suretiyle hanımını kurtarırdı.

Kafkasyalı Cariyeler

Kafkasya kızları, memleketlerinden, kabilelerinden ve ailelerinden ayrıldıktan sonra ne haber alabilir, ne de kendileri bir

haber gönderebilirlerdi. Evvela esirciler mani olur, sonra da efendi kapısında akraba araştırıp, görmenin âdet olmadığını bilir, teşebbüs etmezlerdi. Şayet talih tesadüfen akrabasından bir kimseye kavuşturursa çekinirler; ancak sahipleri insaflı ise ara sıra görüştürürlerdi.

Kızlar sanki dünyayı terk etmiş gibi yaşamak zorunda olduklarını bilir, o hayata alışırlardı. Hele, gönülden memnun olmamakla beraber şikâyet de etmeyerek gençler şen ve şatır hizmet ederlerdi. Orta yaşlı mevkiini tutmuş kalfalar da:

> Ah felek
> yandı yürek
> çare nedir
> çekmek gerek.

diye yakınırlarsa da bu da efendilerine veya arkadaşlarından birine küstükleri ve odalarına kapandıkları vakit olurdu. Yoksa daima sadık, itaatli idiler. Hainleri pek nadir görünürdü.

Ticaret için alınanlar 6-7 yaşından 10-12 yaşına kadar yüzü ve endamı, büyüdükçe güzelleşeceği kestirilenlerden seçilip, musiki aletlerinden kolay çalınır kanun veya ud öğretilir, elleri bozulmasın diye kaba hizmete konmaz, aynı zamanda kırıtmalara, gamzelere, işvebazlığa alıştırırlardı.

Ucuz ve Pahalı Cariyeler

Kafkasya'dan göç ettiklerinde fakirlik ve yoksulluk bu kızların pek ucuz, hatta birkaç altına alınmasına sebep olurdu. Ucuz zamanlarda memleketimizin aşağı tabaka halkı bile bu kızlardan almıştır. Birtakımı da sonra satıp ticaret etmek maksadıyla almışlardı. Çocuklara güya bir hoşluk getirmek

niyetiyle garip garip tavırlar, sevimsiz sözler öğretmişlerdi. Bilhassa:

Salkım salkım inciyim,
Güzellerin genciyim,
Sakızın turuncuyum,
Aslımı sorarsanız,
Bir Çerkezin pi..yim.

diyerek her cümlede bir temenna ile biçare çocukları maskara haline koymuşlardı. Bu kızcağızlar istikballerini bilir, güzellik ve zariflik kazanmaya çalışırlardı. Yaşları gelince esirciler, sahibesine pervanelik sıfatını takınır, Mısır prenslerinden, Tunus beylerinden, Hint zenginlerinden, Bağdat'tan, Basra'dan parlak müşteriler yağdırırlardı.

Kimi cariyeyi alıp nikâh ettikten sonra götüreceğini, kimi de vekilini gönderdiğini söyler. Hanım:

-Başka diyardan gelen müşteri sakın evli olmasın? Adam ya huysuzsa? Öyle uzaklara veremem, derse şöyle karşılık görürdü:

-A kadınım, şehir kızlarının canı yok mu? Çeyiziyle, çimeniyle, teli, duvağı ile gidiyor da kocası üstüne ortak getiriyor. Kızın kısmetini kesmeyiniz. Ciğeri beş para etmez bir kız, elmaslar, altınlar içinde yüzecek. Varsın kocası çirkin olsun, ihtiyar olsun. Daha ala ya... Herif genç kız görünce eski karısının yüzüne bakar mı ya! Bu da herifin yüzüne gülsün, ötekini bir köşeye tıksın, saltanatın ve malın üstüne otursun. Size dua eder, bana da Allah razı olsun der.

Bazen de şöyle idare ederlerdi:

-A velinimetzadem, Gülnihal gibi kızın olsun, elini öpene verirsin. Daha yaşı başı ne?

Kız, ya mabeyn odasına veya isteyenin evine kâhya kadınla gönderilir. Bu suretle birkaç müşteriye çıkarılır, nihayet 300, 500 liraya, birine satılırdı. Eğer rahat ettiren adama düşerse hanımını unutmayanlar çoktu. Gelir görüşür, uzakta ise yazar, ufak tefek hediye gönderir hanımı da annesi gibi ilgilenirdi. Bu kızların kıymetleri güzelliklerine ve müşterinin arzusuna bağlı idi.

Dünyalar Güzeli Ancak Bir O Kadar da Saf Olan Bir Cariye…

Altımermer'de dadımın komşularından iki hemşirenin müştereken ticaret için satın aldıkları bir kızı defalarca görmüştüm. Gayet beyaz, pembe yanaklı, mavi gözlü, açık lepiska altın gibi parıltılı saçlı, düzgün vücutlu, peri kadar güzel, 16 yaşında bir kızdı. Ancak Allah, bol bol verdiği bu güzelliğe karşılık zekâ bakımından hasis davranmıştı.

Bu kızın güzelliğinin şöhreti saraya kadar yayıldı. Sultan Aziz'in validesi Pertevniyal Valide Sultan, bu kızı çağırttı. Padişahın huzuruna ilk çıkışında zekâ eseri gösteremedi. Bu hal onun sıkılganlığına verildi ve ismetpenah hazretlerinin hoşuna gitti. Kızın sahipleri yüksek fiyat istedilerse de kızın güzelliği ve saraydan çıkmak istemeyişi üzerine iki yüzer keseye satın alındı.

Valide Sultan Hazretleri bu cariyeyi oğluna gönderdi. Zarif olmak mutluluğundan yoksun olan bu kızcağız Hakan hazretlerinin takdir ve iltifatlarına pek erişemedi ve bir müddetçik hazinedarlar maiyetinde bulunduktan sonra çırağ edilip mükemmel bir çeyizle ulemadan asil bir zatla evlendirildi. Düğününde bulunmuştum, zevci ve evladı ile pek rahat etti.

Düğün Hediyesi Olarak Verilen Cariyeler

Diğer birini daha tanırdım. Âli Paşa hareminin terbiyesi altında büyümüş buğday tenli, güzelce düzgün bir kızdı. Tophane Müşiri Fethi Ahmed Paşa'nın haremi satın aldı. Oğlu Mahmud Celaleddin Paşa, Sultan Mecid Han hazretlerinin kerimelerinden Cemile Sultanefendi ile evlendiklerinde, o vaktin âdeti üzere, gelin Sultanefendiye bu cariyeyi düğün hediyesi olarak verdi.

Cemile Sultan, biraderi Abdülhamid Efendi'nin bu kıza rağbet ve meylini görünce hemen takdim etti. Odaları, cariyeleri hazırladı. Ve böylece, Nazikeda, efendi hazretlerinin haremi oldu. Kazaen yanan Ulviye Sultan'ın validesidir.

Ulviye Sultan'ın Başına Gelenler

Ulviye Sultan yedi yaşında iken odasında piyano çalmakta olan validesinin arka tarafında kibrit çakıp çocukça eğlenmek ister. Kalfalar da yemektedir. Bu esnada validesinin dönüp mani olmasına vakit kalmadan sultanın muslin entarisi tutuşur. Belindeki altın kemer de kızdığı için çözülmez, biçare valide kendi göğsü ve kolları yanıncaya kadar uğraşır. Feryadı ikinci veliaht dairesinin geniş sofasından alt kata gidinceye kadar iş işten geçer ve evladını kurtarmak nasip olmaz. Sultan, yandıktan iki gün sonra vefat eder. Peder ve valide teessürlerinden uzun müddet görüşemezler.

Nazikeda Hanım, Sultan Abdülhamid tahta çıktığı zaman başkadın efendi olmuştu. Bu mevkii hak ediyordu. Bu kadınefendi, kendisine kuvvetli bir terbiye veren hanımına karşı kadirşinaslığını göstermek için padişahın da müsaadesini alarak, anneliğini saraya davet eder, mutat üzere yer öpmeye davranan

ihtiyar hanımı kucaklayıp: "Estağfurullah. Beni bu mevkie yükselten sizsiniz. Sizin mübarek elinizi öpmeye şevketli efendimizin müsaadeleri var. O şerefi de kazanmak isterim" diye elini uzattıysa da hanımı bırakmaz. Tekrar kucaklaşırlar. Fevkalade iyi kabul gösterip, yanına oturtur, izaz (ağırlama) ve ikram eder.

Cariyeler ve Esirlikleri

Küçük cariye alarak terbiye edip satmak çirkin görülmezdi, ayıp değildi. Vükela hanımlarının bazıları bile bu ticareti yaparlardı. (Biz yapmadık.) Odalıklar arasında kocası tarafından zulme duçar edilen yok değildir. Bu bedbaht kadınların, defalarca satılıp elden ele geçmek felaketine düşenleri de bulunuyordu.

Vicdan ve hamiyet sahibi olanlar, cariyelerini iyi tahkik etmeden satmazlar; o kızlar bahtiyar hanımefendiler olurlardı. Paraya tamah edip müşterinin nasıl adam olduğunu tahkike lüzum görmeyip satanlar zavallı kızın türlü felakete uğramasına sebep olurlardı. Ne vahşet!

Esirlik süresine gelince: Beyaz cariyelere dokuz, orta halli ailelerin mutfak hizmetindeki Arap cariyelere yedi senedir. Müddetini bitirince 'Azad kâğıdı' verilir. İsterse daha oturur, istemezse elmas yüzüğü ve küpesi, altın saati, gümüş zarfları, bir çift kaşığı ve hanesinin her levazımı verilerek çırağ edilir. Bir ev bahşeden efendiler de bulunuyordur.

Cariyeler bedbaht değildirler. Hatta evlenmelerinden sonra bile kendilerine yardım edilir. Kocaları memuriyete yerleştirilir, mesut surette yaşar, "Hanım" olurlar. Hanımlarını ve büyüttükleri efendizadelerini cidden sevip ayrılığa tahammül edemeyerek bütün hayatını o evde geçirenler de çoktur. Bu sınıfa verilen imtiyazla "Dadı", "Bacı", hacca gitmişse "Hacı

bacı" diyerek sever, hürmet ederler. İhtiyarlayınca o hanede hüküm sahibi bile olurlar. Lakin hiçbir vakit hadlerini tecavüz etmez, gördükleri itibara halel getirecek hal ve harekette bulunmazlar, daima terbiyeli, daima itaatlidirler.

Hemşiremin dadısı "Azad kâğıdı"nı yırtıp hemşiremden ayrılmamıştı. Çocuklarını büyüttü. Altmış yaşına kadar sevdiği hanımının yanında yaşadı. Hanımlar içinde zamanını geçirmiş cariyesinin azad kâğıdını alıp yırtanlar bulunduğunu cariyeler bildiklerinden azad kâğıtlarını pek dikkatle saklarlarmış. Validem, dadımın azad kâğıdını toparlar gümüş bir kutuya koyup, önce bir zincirle muska gibi boynuna takmıştı. Aman o muskayı ne kadar sever, ara sıra nasıl okşardı. Kâh kapar, ben de boynuma takar gezerdim. On beş yaşıma kadar beni bırakmadı. Evimizin kalfalığını peder ve validemin hizmetini de üzerine almıştı. Hepsine yetişirdi. Bir cerrah kolağası ile evlendikten sonra da terbiyesi, bize sevgisi, saygısı bozulmadı. Evlat sahibi olmadığı için bana karşı muhabbeti artmıştı.

Çocuklarımı kucağına alır, bazen de etrafına kuluçka gibi toplar, onları keyiflendirirdi. Seksen yaşına yakındı zannederim. Birkaç yıl önce* vefat etti. Torunlarım bile "Hacı bacı" diye hâlâ üzülerek anarlar. Bizde "Çerkez'im," diyen bir cariye daha bulunuyordu. Sivas köylerinden olduğu, çırağ edildikten sonra oradan gelen akrabasıyla anlaşıldı. Bundan da o zaman Türklerin de çalınıp satıldığı anlaşılıyor.

Arap Cariyelerin Karşılaştığı Güçlükler

Çerkezlerin ilk gördükleri Arap'tan korktukları gibi Araplar da beyaz adam görünce düşman zannederek korkarlarmış.

* 1919.

Esirciler, şehre gidip gelen Arapları, Arap kızlarını çalmaya alıştırmışlar. Birkaç riyal karşılığında yahut bazı değersiz ev eşyası ile değiştirmek suretiyle alırlarmış.

Kendilerinin anlattıklarına göre hırsızlar bunları şöyle çalarlarmış: Ağızlarını ancak nefes alacak kadar kapatır, bileklerini bağlar, ayaklarını kösteklerlermiş. Sonra tenha yollardan dolaştırır, sahile indirirlermiş. Oradan da yelkenli gemilere koyun sürüsü gibi doldurup başka diyarlara naklederlermiş. Sonra bunları enginde güverteye takım takım çıkartır, şehir sahiline yaklaşınca ambara kaparlar ve fırsat düştükçe satarlarmış. Bu bedbaht mahlûklar, hatır ve hayallerine gelmeyen büyük bir su üstünde ve tahta sandık içinde, beyazlar arasındaki bu dehşet verici seyahatte bağrışır, ağlaşırlarmış.

Çerkezler de başlarına gelen esaret felaketiyle müteessir olurlar; ama onların kendilerine göre medeniyetleri olduğu gibi, erkeklerinden işittikleri hikâyelerle dünyada olup bitenleri bir dereceye kadar bilirler. İstikballeri için de ümit beslerler. Onların teessürleri, çöllerinden ve hurmalıklarından başka dünya tanımayan, denizden bile habersiz olan Arapların teessürlerine benzemez. Bu cahil insanlar her şeye ilgisiz ve onlar için her şey hayret ve dehşet vericidir.

Zavallı Arapçıklar, satıldıkları evlerde dil meselesi gibi elim ve tahammül edilmez bir belaya da düşerler. Bunlar derhal mutfağa sokulur, çamaşıra, tahtaya konur, azat vaktine kadar günlerini ocak başında, ateş karşısında geçirirler. Mutfaktan çıkınca kuyudan su çekmek, taşımak da onları bekler. Boş bırakılmayan değirmen gibi işlerler. Cefaya çok alışkındırlar. Yorgunluktan da şikâyet etmezler.

Bu biçarelerin tabiatlarındaki sertlik, iklimin, çevrenin ve hayat tarzının değişmesiyle büsbütün şiddetlenir, inatçı olurlar. Ama az zamanda yine makine gibi işlerler. İstanbul'da eskiyip kapı kapı dolaşmış Araplarla konuşmazlarsa tutsaklık sürelerini itaat ve sükûnetle geçirirler. Azad edilince isterse daha oturur, isterse çeyizlenip kendi gibi biriyle evlendirilir. Beyaz erkeklerle evlendirilenler, rahat yaşayanlar da bulunuyordur. Temiz, iyi ev kadınıdırlar, Kocalarını memnun ederler.

Perili Godyalar

Eğer, komşulardaki baştan çıkmış, ustalaşmış aşçılarla görüşürler, konuşurlarsa derhal akılları karışırdı. "Abla"lara, "godya"ya bağlanırlar. O zaman ne masumiyet kalır, ne sadakat. "Godya" perilere karışmış, periler üzerinde nüfuz sahibesi, kötü saydıkları ihtiyar Arap'tır. O cahillerin nazarında pek yüksektir. Arkasında kürkü, alnında kaşbastısı, dizleri fanila ile örtülü, köşesinde ve mangalın başında azametle kurulup oturur.

Araplar, bu godyalara hediyelerle gelip tazim ile onların elini ayağını öperler. Godyalar onlara karşı yol gösterici ve deli tavrı takınırmış. Baş alması için istirhamlara ve minnetlere sözde nazlanarak razı olur, mangala attığı tütsü, odayı keskin ve kesif bir dumanla doldururken o da avuçlarını yere sürerek bed bed seslerle homurdanır ve böylece güya perileri davet eder, kendini yerden yere vururmuş. Bu arada kâh kadın, kâh erkek sesleriyle orada bulunanlara emirler verirlermiş. Bu emirlerle kara gözlü kurban, bensiz karatavuk, şerbetlik şeker ve daha birçok şeyler talep edermiş. Ben godya görmedim; ancak bir misafirin cariyesinin "babası tuttuğunu"[6] gördüm.

[6] Çok fazla öfkelenmek, kızgınlığı her hâliyle belli olmak.

Godyanın Delirmesi

Gördüğümüzü yazalım:

Girit'te bir akşam babamla otururken aşağıdan konuşma, çağlık, gülüşme sesleri geldi. Çıkıp sordum:

-Hoşkadem'in babası tuttu, dediler.

Gidip bakmak için babamdan izin istedim.

-Yalandır, hezeyandır, görülecek şey değildir. İstiyorsan git bak, dedi.

İndim. Cariyeler sofrada tesadüfen sahan kapaklarını takırdatmışlar. Arap:

-Şamata etmeyiniz, babalarım tutar, diye gözlerini açınca: "Vay senin baban mı var? Başlı mısın?" diyerek kadının başını tartaklarlar.

Arap daha çok şamata eder. Mangala günlük, adaçayı, ellerine ne geçerse atarlar. Arap kudurur. Ben indiğim zaman iki diz üstüne oturduğu yerde hoplaya hoplaya ellerini vuruyor, çırpınıyordu. O didinme geçince acayip bir kadın sesi, kuş şivesiyle bir şeyler söyledi. Bu gelen Rüküş hanımmış. Başımdaki al renginde kurdeleye atıldı. Fena halde korktum. "A, koykma, ben şeni pek şevdim"le beraber benden istediği şeyler arasında ipekli entarilik de bulunuyordu. Kızlardan biri kendi al entarisini getirip verdi.

"Bu şenin eşki, bunu başına çal," diye fırlattı. Genç erkek sesiyle bıyık burarak işaretler, zevzeklikler etti. Bu da Rüküş hanımın erkek kardeşi Yaver Bey imiş. Bir de dayı mı amca mı sakallı biri geldi.

Arap, kâh yumuşayarak, kâh tehdit ederek bizi kandırmaya çalıştı. İnananların itikadınca periler beğendiklerini zapt eder,

kimse ile konuşturmazlarmış. Hatta daha gerilerde, cehalet zamanında yaver beyden çocukları da olurmuş.

Kadının üzerine bir sinir nöbeti geldi. Ancak gerisi hep yalandı. Bu Arap'ın, efendisinin evinde sık sık nöbeti tutarmış. Evdekilerde başa çıkamaz arabacıyı çağırırlarmış.

Bir akşam bey gelip, olup bitenleri haber alınca bastonla Arap'a hücum eder. Arap yalvarır...

Bey sorar:

-Melune, ben seni satın alırken niçin söylemedin?

Kızcağız:

-Siz bana baban var mı diye sormadınız! Cariyenin babası olur mu? Elbette yok. Çekmekte olduğum sıkıntıya da buru[7] derler. Bunu sormadınız.

Bazı kadınlar bunlara gaipten sual sorar, imdat umarlar. Bilmem o akılda kadınlar hâlâ var mı?

Cariyelerin Eğlenme Biçimleri

Arap cariyeler, kilerden, mutfaktan ablaya hisse ayırmaya çalıştıktan sonra ellerine ne geçerse ablalara verirler; godyanın sofrasına, dolabına da gönderirler. Ablalar 'koruyucu' sıfatını takınarak hizmetçi tellallığı eder, efendilerinin evinde rahat oturan cariyeleri ayartır, kendi istifadelerini temin için kaçırır. Boynundaki altınlarını, küpelerini abla; geri kalan hepsini de godya soyar. Aşçılık maaşlarını da onlar yerler. Dümbeleklerle, Arap oyunlarıyla da eğlenirler. Paraları bitince borç da eder, hizmetlerine yorgun argın dönerler.

---

7 Sancı, eziyet.

Mayıs başı Arapların büyük bir günüdür. Sabah erkenden İstanbul'dakiler Veli Efendi Çayırı'na, Üsküdar'dakiler Bülbül Deresi'ne giderler. Kendilerine ayırdıkları yerin etrafına noktalar koyar, ortasında kazanda hindi, et ve aside denilen biberli, etli ve pirinçli bamya yemeği pişirirler. Akşama kadar bağırır, çağırır, baş alır, güya hoş vakit geçirir, eğlenirlermiş. Hududun haricindeki seyirci kadınlara yemek ve meyve ikram ederlermiş. Ben görmedim, görenlerin tariflerine göre çimen üzerine öbek öbek yayılmış birçok al feraceli Araplar orayı gelincik çiçekleriyle donanmış tarlaya benzetirlermiş. O ziyafetin masrafı aralarında taksim olunurmuş. Her halde ablalardan büyük bir şey çıkmaz, godyaya da karnını doyurmak ve onları kandırmak hissesi düşer.

Sarayda Arap cariye kullanmak âdet değildi. Yalnız Sultan Abdülmecid'e Mısır Valisi Abbas Paşa'nın takdim ettiği Arap saz takımının hanendesi Zeynep ile iki de padişaha mahsus yemekler pişiren siyah Arap bulunuyordu. Zeynep hoşsohbet, terbiyeli ve iyi bir hanende idi. İsmetpenah hazretlerinin huzuruna daima çıkardı. Aşçılar, işleri bitince odalarına çekilirlerdi. Büyük konaklarda orta hizmetinde bir iki kişi bulunur. Araplar ucuz satıldıkları için orta halli aileler alırdı.

Yasemin'in Hikâyesi

Konu Arap cariyelerine gelmişken 'Yasemin' adındaki Arap cariyemden de bahsetmeden geçemeyeceğim. Onu nasıl aldık, nasıl yetiştirdik ve nasıl kaybettik? Anlatayım: Babamın odalığı yoktu. Erkeklerin kendilerince 'mubah' saydıkları eğlencelerin en hafifi olarak fırsat buldukça cariyelerden, yolunda dolaşanları biraz okşarlardı sanırım bunu da teyzelerim, rahatına, mutluluğuna olan kıskançlıklarından dolayı anneme söyleyip hayli üzmüşlerdi.

Babam, annemin ölümünden sonra da 'odalık' adıyla kimseyi ortaya çıkarmadı. Dadılarımızdan erkek kardeşimin dayesinden başka yaşlı cariyemiz yoktu. Hepsi genç, hepsi güzel, hepsi hizmet ederler ve karşılarında çirkin Arap cariye görmek istemezlerdi. Oysa bir Arap'a sahip olmak için neleri feda etmezdim ki!

Teyzezadem babamla Yemen'de, kocasıyla Hicaz'da çok oturduğundan, Arapçayı iyi bilirdi. Kızcağız kendi dilini duyunca sevindi:

-Beni kim alacak? Diye sordu.

Biz, cariye alırken "bizi isteyip istemediğini" sorardık. Teyzezadem beni gösterince:

-Sen niçin almıyorsun? Diye sordu.

Teyzem de:

-Benim Arap'ım var, dedi.

-İki Arap olsa ne zararı var? Bu senin neyin oluyor?

-Kardeşim.

Birkaç dakika o küçücük gözler keskin bakışlarla beni inceledi. Sonra:

-Alsın, isterim, dedi.

Benim gözüm de Arap'ta kaldı. Ama babam 'alma' derse tabii alamayacağım. Akşam babam eve gelince odasına gittim, bir Arapcağız almak hususundaki arzumu ve Arapları, parlak gözleriyle, beyaz dişleriyle yıldızlı gecelere benzeterek hoşuma gittiğini, belki ismime benzedikleri için sevdiğimi söyledim. Gülerek:

-Aman şu aydınlık geceyi biz de görelim, dedi. Arap'la beraber esirci de kendini odaya attı:

-Paşam, hanımıma böyle nadide bir Arap bulmak için İstanbul içinde kapısının ipini çekmedik Arap esirci bırakmadım. Hele şu boya posa, edaya bakın, diye gevezelendiği sırada babacığım çocuğun çenesinden tutup yüzüne bakarken:

-Hay maskara hay, dedi. "O da beni tetkik ediyor, şuna baksana. Bu kız akıllı çocuğa benziyor. Sana alayım. Buna 'Mehicebin', 'Kemer', 'Seher', 'Letafet' gibi bayağı Arap halayık adı koyma, ben sana Arap değil, 'Yasemin' adını veriyorum."

Kızın adı 'Yasemin' kaldı. Esirci muhakkak alınacağını anlayınca 60 liradan kapıyı açtı ama 30 lirayı aldı gitti.

Ertesi akşam babam Yasemin'e al sarı birer elbiselik, kalın kemer, boncuklu gerdanlık, küpe, bilezikler, hotozu için de koca bir pembe gül getirdi. Entariler acele dikildi, giydirildi, süslendirildi.

Benimle o da her akşam babamın elini öperdi. O gün hangi Türkçe kelimeyi öğrenirse söylerdi.

On gün sonra Tuna Vilayeti Mektupçuluğu ile Rusçuk'ta bulunan eşimin yanına gitmem gerekmişti. Yolculuk İstanbul'dan Varna'ya kadar gemiyle, Varna'dan Rusçuk'a ise trenle yapılacaktı. Yasemin geminin ne olduğunu biliyordu; ama treni henüz görmemişti. İlk başta, biz mi hareket halindeyiz yoksa yer mi, birden anlayamadı. Teren ilk istasyonda durunca etrafı tetkik için başını pencereden çıkarıp trenin hareketine kadar bekledi. Sonra, olayı anladığını bana işaretle anlattı.

Mecnun Kimdir?

Yanımda oğlum Yusuf'a bakmak için iyi Fransızca bilir Avusturyalı bir kadın, bir Çerkez cariye, bir de Yasemin bulunuyordu.

Eşim de bir Rum hizmetçi almış. Evde üç dil kullanılıyordu. Bir gün Yasemin dilini çıkarıp hareket ettirerek bizim muhtelif dillerle konuşmamızın sebebini sordu. Türkçenin, Fransızca ve Rumcanın farklı diller olmasına, her üç dilin tek kelimesini bilmemesine rağmen, onları anladığına şaşırdım.

Bir de evimizin arkasında kışla meydanında musiki çaldıkça, kızın merdiven penceresine tırmanıp hem işitmek, hem de görmek istemesi, sonra da piyanoda aynı havayı bana çaldırıp dinlemesi dikkatimi çekti. O yıl çıkan, muhayyer besteden: "Gözden cemalin çok ırağ oldu" şarkısını bir misafir hanım okuyordu. "Mecnuna döndüm, yerim dağ oldu" mısraına gelince Yasemin sordu:

-Mecnun kim, mecnun kim?

Yasemin sadece Arapça 'mecnun' kelimesini anlamıştı.

-Sen, dedim.

-La, dedi.

-Ben, dedim.

-La, dedi.

-O hanım, dedim.

İki omzunu kaldırarak?

-Bilmem ki, demek istedi.

Hazin Son

Yasemin'in yeri gözümde günden güne yükseliyordu. Bunu da Yekta'yı okuttuğum gibi okuttum. Fransızcayı tuhaf bir şive ile konuşacak kadar öğrenmişti. Dikiş ve iğne işlerini de güzel öğrendi. Gayet temiz, intizamlı bir kız oldu. Sabahleyin saçlarına kurdele bağlamadan, kendi eliyle maşaladığı kolalı

yakalığını, önlüğünü takmadan ortaya çıkmazdı. Bilmediği şeyleri sorup öğrenmeye pek meraklıydı.

Buz Kurbanı

Kırılmış buz parçalarını dönme dolaptan gelirken, bahçede güneşe tutup erimelerini seyretmeyi çok seviyordu. İlk karı görünce o kadar beğendi ki, avuç avuç başına serpmeye doyamadı. Fırsat buldukça karın içinde yuvarlandığını haber verdiler.

Yerde kar varken vilayetin ileri gelenlerinin hanımları, Vali Paşanın konağında toplanırdı. Mehtap geceleri ile kızaklarla şehrin dışına çıkardık. Yasemin'i evde bırakamazdım. Nefesten yaşmağının ağız parçasının kaskatı buz tutmasından dertlenirdi. Ama bu gezintilerden de hoşlanırdı.

İkinci kışın ortasında İstanbul'a döndük. İstanbul'da, Rusçuk'ta olduğu gibi gözümün önünde bulunduramadım. Herkesin hoşuna giden Yasemin'im kalabalığa karıştı. Kartopu keyiflerinin, kar helvalarının kurbanı oldu vereme yakalandı. O Yasemin gibi nazenin kızcağız 'kara topraklara düştü.'

Arap Cariyelerinin Becerileri

Araplar hakkında birkaç satır daha sözüm var. Derler ki: **"**Kırk Arap'ın aklı bir incir çekirdeğini doldurmaz." Bu iddia, hiç de gerçek gibi görünmüyor. Renklerimizden başka farkımız olmayan bu insanların böylesine hakir görülmesi asla haklı olamaz. Yurdunda cehalet içinde, görgüden terbiyeden yoksun, hiçbir fikir edinemeyerek büyümüş, İstanbul'da da işlerinin dışında başka bir şey duymamış görgüsü mutfak işlerinden ibaret olan bu kimselerden parlak bir zekâ ummak boş bir istek olmaz mı?

O zavallıların gelişemeyen zihinleri kalın bir zar, kapalı bir kutu içinde uyuşmuş kalmıştır. İnsaf edelim, biz de hayatımızın ilk anlarının onlar gibi, onların bulunduğu şartların içinde geçirmiş olsaydık, küçümsediğimiz bu kimselerden ne farkımız olurdu? Yaşlandıktan sonra İstanbul'a getirilmiş Arapların 'gabi'[8] görünmesi bu yüzdendir. Oysa genç getirilenlerde zekâ belirtileri derhal görülür. Her şeyi çok çabuk kavrarlar. Ben, Arapları çok severim. Fırsat düştükçe her şeyleriyle de meşgul olurum. Araplar da beni severler.

Cariye Yekta'nın Yazısı

Hemşiremin, beraber büyüdüğümüz Yekta adında bir cariyesi vardı. Bize geldiğinin ilk haftasında diğer küçükler ona takılmaya başladı. Derisinin siyahlığı, yüzünün şekliyle alay ederek canından bezdirdiler. Bir gün onu şöyle kandırmışlardı: "Yüzünü ve ellerini beyazlatmak için her gün limonla ov, üzerine sabun köpüğü ve kola sür. Bunu yapmazsan sokakta dolaşan hırsızlar seni çalar!"

Kızcağız, kapı yoldaşlarının da yardımı ile birkaç gün uğraşmış. Nihayet sabunun ve limonunu deriyi ağartamayacağını anlamış, kendisiyle alay edenlere küsmüştü. Ama buna rağmen onların yanından ayrılmaz, her yaptıklarına dikkat ederek onları taklit etmekten de geri kalmazdı.

Günahı 'Siyah' Doğmak

Mihrabat ile Kavacık arasında büyük bağımız bulunuyordu. Sık sık çıkardık. Küçükleri de götürürdük. Bir gün, yine akşama kadar koşup eğlenip ellerimizde meyve sepetleriyle döner-

[8] Anlayışsız, ahmak, ebleh, kalın kafalı, bön.

ken yalının arka kapısında bir maymuncuya rastladık. Herif, biraz para almak ümidiyle maymunu oynatıyordu. Yekta da zincirle bağlı ve kamçı darbeleri altında kıvranan maymuna hayretle bakıyordu. Sonra birden gözlerini açıp içeriye kaçtı. Arkasından yetiştik. Ağlayarak aynada kendisini seyrediyordu. Bir yandan da yalvarıyordu: "Benim anam babam da siyahtı. Ben de onlara benziyorum. Bizim memlekette herkes siyahtır. Ben de sizin gibi insanım. Beni bir daha sokağa çıkarmayın. Evde oturayım hepinizin hizmetini yaparım."

Meğer arkadaşlarından biri, maymuncuyu gösterip:

-Bu adam seni çalacak, diye işaret ederek onu korkutmuş. Büyükler de teselli etmişler:

-İyi hizmet edersen kalfa olursun. O zaman sana kimse fenalık edemez, diye.

Yekta kısa zamanda elişleri öğrendi. Artık çocukların sözlerine inanmıyordu. Yekta'yı halimce okutmaya çalıştım. Harflerin şekillerini ve sedalarını öğrenmeye başladı. İki harfli kelimeleri kolaylıkla okuyordu.

Bir süre sonra biz Girit'e gittik. Aradan epey zaman geçmişti. Hemşiremin mektubunun içinden kargacık burgacık bir mektup çıktı. Bu Yekta'nın mektubu idi. Harfleri bağlayamamış, sıra ile koyup her kelimeyi ayırmış. Dikkat ettim, noksan harfleri tamamladım ve mektubu okuyabildim. Şöyle yazıyordu: "Senden ayrı olduğum için hep ağlıyorum. Hep seni arıyorum. Sana mektup yazabilmek için geceleri yazıya çalışıyorum. Selam ederim. Çabuk gel."

Yekta'dan, buna benzer ara sıra gelen mektupları, imla ve dil bakımdan düzeltip geri iade ediyordum. Böylece her mektubunda yazıyı ilerlettiğini görüyordum.

Birkaç yıl içinde Türkçesi yoluna girdi. Bana düzgün ve akıllıca mektuplar yazıyordu. Hemşirem, mektuplarında Yekta'nın terbiyesinden nezaketinden, hizmetinden memnunlukla bahsediyordu. Ancak, denize olan düşkünlüğünden şikâyetçiydi.

Yekta yüzmeyi iyi biliyordu. Akşam geç vakit yalının kazıkları arasında çıkıp açıkta yüzer gelirmiş.

Hemşirem, bir mektubunda 'Yekta' adını siyah çerçeve içine almıştı. Altında da şu satırlar bulunuyordu: "Yekta denizde soğuk almış. Zatürreeden kurtaramadık."

İçim çok yandı bu kara habere

Fakirlere Para Veren Fakir Cariye

Halapa, Girit'in en güzel sayfiyelerinden biridir. Halapa'ya giden yolda bir deniz hamamı yaptırmıştık. Oraya, ben araba ile beraberimdekiler de merkepler ve atlar ile her gün giderdik. Çünkü o devrede Girit'te başka araba yoktu. Her gidiş gelişimizde yolda bir Arap kızına rastlardık: Başında koca bir desti, suya gidip gelirdi. Bu cariye kızı İngilizler esir tacirlerinin elinden kurtarmışlar ve hürriyetine kavuşturmuşlar. Kurtardıkları diğer kızlarla birlikte bu kızı da Girit adasına çıkarmışlar.

Adı "Emine" idi. Girit'te Arapların mahallesi olan Kumkapı sahilinde oturuyordu. Bize: "Halapa yolundaki çeşmeye su almaya gittiğini" söyledi. O günden sonra Emine'ye her gün rastlıyorduk. Hep arabamızın yanında yürürdü, konuşurduk. Bir gün para verdim, kabul etmedi. Ondan sonra hoşuna giden ufak tefek hediyeler verirdim. Derdi ki:

-Elinizle verdiğiniz bu hediyeler değerlidir. Ama benim halime ve mevkiime uygun değildir. Her gün kullanamam. Bayrama saklarım.

Bütün yaz onu, başında testisi, yolda gördük. Ancak kışın ne gördüm, ne de haber aldım.

Ertesi yaz yolda yine hep rastladık. İkinci ve üçüncü yaz da öyle.

Çölden Gelen Rüzgâr

Dördüncü yazın bir mayıs günüydü. Hizmetçim, bir Habeş kadınının beni görmek istediğini söyledi.

-Gelsin, dedim.

Odaya utanarak biri girdi. Girit'te Araplar ferace giymez. Yalnız, iki değirmilik başörtüsüne büründükleri için yüzünü göremiyordum. Saygı ile ellerime sarıldı. Tanıyamadığımı anlayınca örtüsünü açtı. Evet, yüzü Emine'ye benziyordu. Ama kılık kıyafetçe Emine'ye benzer yanı yoktu. Güvez kadife üstüne sırma bükme ile işlenmiş entari, yanları işlemeli mavi canfes şalvar, ipekli beyaz gömlek, belinde gümüş kemer kollarında altın bilezikler. Göğsünde, başında şangır şangır altın sikkeler... Girit'te bu kılıkta hiçbir Arap yoktu. "Bu kim? Nerden çıktı!" diye hayretle bakarken:

-Emine, hanımcığım Emine, diyerek ellerimi tekrar öptü. Elleri buz gibi, rengi karadan sarıya çalmış, titriyordu.

-Kız bu ne hal! Deyivermişim.

-Evet hanımcığım, bu ne hal? Bu akşam kocaya varıyorum. Yarın belki buradan ebediyen gidiyorum. Ayrılmadan elinizi öpmeye geldim, dedi.

"Kime, nereye?" sualime meydan bırakmadı. Devam etti?

-Vapuruyla seyahat ederken Girit'e uğrayan Kontes Tiwa (adını tam olarak hatırlayamıyorum) beni kendi oda hizmetçiliğine aldı. Razı etmek için de bana çok para verdi. Aldım, paraları da fakirlere dağıttım.

-Emine! Tebrik ederim seni, dedim. "Kontes nazik ve kibar bir matmazel. Yanında mutlu olursun"

-Zannetmem. Bana öyle geliyor ki, başımdaki altınlar bela, elbiseler de birer işkence torbası. Ben eski püskü elbiseler ile başımdaki testimle kum üzerinde yalınayak yürüyerek daha mutluyum. Bana bunların hiç biri nasip olmayacak. Emine, yine eski Emine, yine eski Emine olacak, dedi ve ağladı.

-Kızım, dedim. "Kocanı mı beğenmedin, ne var?"

-Kocam genç ve güzel. Yalnız, huyunu bilmiyorum. Çevresi de bana göre değil... Ben, kendi dilimi bile doğru dürüst bilemem. Cahil bir kızım. İngilizlerin, İngiliz terbiyesi almış Arapların içinde ben ne yaparım? Allah kısmet etmişse çekeceğim. Kaderimi göreceğim. Eğer rahat edersem size mektupla bildiririm. Benim adresimi evvela bilmiyordunuz. İşte şimdi Kontesin gemisi... Dünyanın hangi tarafında? Hangi dalgaların arasında? Onu Allah bilir... Bir daha elinizi öpeyim de gideyim. Gecikmeyeyim. Beni unutmayınız. Başında testisi ile suya giderken yolda rastladığınız bu fakir küçük kızı arada sırada hatırlayınız hanımcığım.

Ve Emine gitti. Bir saat sonra, Hanya'nın en yüksek yerinde set üzerinde, limana ve engine bakan hükümet konağının harem dairesinde, odamın penceresinden, geminin güvertesinde durmuş, bir elinde dürbün tutan, öbür eliyle mendil sallayan Emine'yi gördüm. Ona ben de mendil salladım.

Hanyalı yaşlı bir Rum hanımefendi, derin bilgisi, yüksek ahlak ve kültürüyle ün salmış Bayan Kyria Elisabeth Kontaxaki kendi isteğiyle ve bir incelik göstererek, Girit'te bulunduğumuz süre içinde beni yetiştirip, eğitimimi gözetmeyi üstüne almıştı. O zamana kadar sadece Türkçe eğitim almıştım. Bayan Elisabeth bana Yunanca ve Fransızca öğretti. Babam İstanbul'a çağrıldığı zaman İngilizceyi de öğretmeye başlamıştı. Girit'e gidinceye kadar çocukluğum ya sarayda ya da evimizde geçmişti. Evde doğrudan annemin gözetimi altındaydım. Sarayda ise küçük sultanların yanında bulunuyordum. Her iki tarafta da eğitimim yakından takip ediliyordu. Babamla Girit'te bulunduğum dönemler, babam bütün gününü devlet işleriyle geçirdiğinden, şansımın yardımıyla öğretmen olarak bulduğum bu değerli insan olmasaydı, ya kendi kendime ya da hizmetçilerin yanında veyahut da genç bir kızın yetişmesine faydası olmayacak, bilgi ve beceriden yoksun esirlerin yanında vakit geçirecektim. Bundan dolayıdır ki, uzun zaman geçmesine rağmen onu hâlâ minnetle anıyorum.

İstanbul'a dönüşümüzden sonra muallimem Kyria ile mektuplaşıyorduk. Bir gün gönderdiği mektupta Emine'den bahsediyordu. Kocası sarhoşmuş. Emine'yi hep hırpalıyor ve dövüyormuş. Zavallıcık hepsine katlanmış. Sarhoş koca sonunda Emine'nin altınlarını da çalmış. Üstelik inkâr da etmiş. Kontes de o kötü eşi Emine'den boşanmasını sağlayıp hizmetinden kovmuş. Emine'yi de isteği üzerine memleketine göndermiş.

Altınların Laneti

Emine Girit'e geldiği zaman Matmazel Kirya'yı görmüş. Kontesin gönderdiği mektubu ve el yazısı ile kendisine verdiği bonservisi ayrıca Kontes'in verdiği 50 İngiliz altınını matmazele teslim etmiş. Demiş ki:

-Bu para benim hakkım değil. Efendimin merhameti eseridir. Ben, elbisemi bile bıraktım Yola, arkamda gördüğünüz elbise ile çıktım. Yine evvelki halimde yaşayacağım. Bu parayı ailemin ihtiyaçlarına harcamanızı rica ederim. Müsaade ederseniz, öğrendiğim İngilizce ile ara sıra sizinle konuşmaya geleyim. Geleyim ki unutmayayım. Başımdan geçen felaketi hanımıma da yazınız, rica ederim.

Ve Emine çok düzgün bir İngilizce ile söylemiş bütün bunları. İşte, görgüsüz ve aptal sanılan Araplardan bir örnek daha verdim. Emine, Kumkapı (Girit) dışında kıyıda Halhut mahallesindeki evinde eski hali ile yaşamını sürdürmüş.

Emine'yi evlendiren kontes hakkında da bilgi vereyim. Bu, gayet zengin kontesin seyahate merakı varmış. Girit'e uğrayınca bir akşam bana da gelmişti. Otuz yaşında kibar bir kızdı. Vapurunda kaptan, kumandan ve kâtip İngiliz'miş. Geri kalanlar hep Arap'mış. İçlerinde evli de bekâr da varmış. Girit'ten ne tarafa gitti bilmem. Trablusgarp içerlerini dolaşmak isteyince vali, uzaklara gitmemesi için nasihat etmişse de yanına muhafız bile almadan birkaç deveci ile içerilere dalmış. Yolda öldürmüşler. Gazeteler de yazmıştı.

Araplardan bahseden yazılarımı okuyucularım kara bulut gibi kasvetli bulurlarsa gözlerini yormamak için o sayfalar çevirebilirler.

Birkaç Arap daha gördüm: Bilhassa merhum Abidin Paşa Dino'nun cariyelerinden hayatta olan Saniye ve Naile hakikaten terbiyeli ve zeki Araplardır. Alışveriş işlerinde erkekler kadar beceriklidirler. Naile, Rumca da okuryazardı. İşte, uzun müddet içinde elde ettiğim tecrübelerim bana, Arapların da zeki oldukları hakkında kanaat verdi.

Dördüncü Bölüm

Haremağaları

Bu zavallılar da Afrika'nın içlerinden kaçırılmış ve sekizle on iki yaş arasında hadım edilip henüz doğru dürüst kendi dilini konuşmasını, yürümesini bilmeyen bir çağda az bir bedelle esircilere satılmış kimselerdir ki, elden ele geçtikçe fiyatları yükselerek nihayet İstanbul'a kadar ulaşmışlardır.

Saraya girenler, eskilerin idareleri altında terbiye görürler. Ağa imamı onları okutur, ibadet öğretir, yazı ve hesap gösterir. Temizliğe ve işe de alıştırılır. İstidadı olan, çalışan her şeyi öğrenip diğer acemilerden ziyade rağbet bulur, efendisini hizmetine alır, gezmede maiyetinde bulunur. Tabii diğerlerinden daha iyi giyinir, birçok lütuflara, ihsanlara nail olur. Ancak kıdem mevkiini atlayamaz.

Haremağalarının Rütbeleri ve Görevleri

En aşağı, acemi ağa, kapıoğlanı, ortanca ya da hâsıllıdır. Eskilik, deftere kayıt sırasıyla itibar edildiğinden uzun bir zamanda ortanca ve hâsıllı rütbesini bulan ağalar hayli yaşlıdırlar.

Bir ağa 'ortanca' olunca, dârüssaâde ağasına, başmusahip ağaya, hâsıllılara, ortancalara ziyafet vermek âdettir.

Dârüssaâde ağasını, başmusahibi, ikinci, üçüncü ve diğer musahipleri padişah seçer ve tayin eder. Musahipler padişah dairesine yakın odalarında oturur, padişahın emirlerini bekler, lüzumunda huzura çıkarlar.

Ağaların en büyüğü olan dârüssaâde ağasının vazifesi, hareme ait işlere bakmak ve haremağalarına, harem-i hümâyûn hademelerine riyasettir. Ağalar ve hademeler büyük işlerde kızlarağasına müracaat ederler.

Dârüssaâde ağası harem-i hümâyûn bendegânı avlusundaki haremağalarına mahsus binadaki odalarında vakar ile oturur. Yemekleri ayrıdır, uşakları vardır. Ona herkes hürmet eder.

Dârüssaâde ağası ve musahip ağalardan başka saray-ı hümayun ve haremağalarının hepsi takım takım kapı nöbeti, halvet nöbeti tutarlar.

Kapı nöbeti tutulan kapıya "aş kapısı" denir. Burası, harem ve kulların evlerinin arasına bir araba kapısı bırakılarak çekilmiş duvara bitişik büyük bir koğuştur. İki avluya birer kapısı vardır.

Nöbetçiler koğuşun üç tarafındaki kerevetlere oturur, beklerler. Koğuşun içinde, gece nöbetçilerinden uyuyacaklara mahsus, birkaç basamak merdivenle çıkılır önü parmaklıklı musandıra[9] bulunur. İstirahat için bu musandıraya çıkanlar koğuşun her yerini görebilirler.

[9] Eski Türk evlerindeki odalarda kapı yanındaki duvarda boydan boya yer alan ve içine yatak takımları ve şilteler konan dolap. Saraylarda çatı arası odası.

Kapı nöbetçilerinin vazifeleri; erkenden mezbelecileri[10], külhancıları[11] ve tayıncıları[12] getirip götürmek, öğle ve akşamları harem-i hümâyûna yemek tablalarını getiren tablakârlarla gidip gelmek, aş kapısının içinden girilen koridora umumi tablaların bırakılışına ve içeri gelen giden şeylere bakmaktır.

Halvet nöbeti ise; çamaşırhanelere, hayvanlarla odun taşıma ve istifine bakmak, hekim getirip götürmek, yorgancı, çilingir ya da marangoz lazımsa getirip yanında bulunmaktır.

Şifahane nöbetini şifahane ağaları tutarlar. Umum ağalara, mevkiine göre hazine-i hassadan maaş, yılda iki takım elbise ve bir kaput verilir. Mensup oldukları dairelerin efendileri de başkaca maaş ve ihsan verir, iyi bakarlar.

Padişahın haremleri haremağalarına görünmez, sultane-fendiler huzurlarına kabul ederler. Kıdemli ağalar, kalfaların odalarında biraz oturabilirler. Diğerleri, alacakları sipariş ve emri ayakta beklerler.

Birkaç Meşhur Haremağası

Ağalar, kapı açılınca hangi saatte olsa iş için hareme girebilir, akşam çekilirler. Saat üçte kapı kilitleneceğini bilir, vaktiyle çıkarlar. Hiç biri içeride kalamaz.

Haremağaları arasında, okumaya yazmaya ehemmiyet verilmediği zamandan kalma cehalet eserleri görülürse de terbiyeleri noksan değildir. Bu ağaların, görenekle fikirleri gelişmiş, halince okuryazarları bulunurdu. Sonraları tahsille, kültürle sivrilmiş kâtipler de yetişti.

---

10 Çöpçüler.

11 Hamam ocağını yakan kimse.

12 Tayın sandıklarını mermerliklere kadar getirenler.

Amber Ağa: Sultan Abdülaziz'in kızı Esma Sultan'ın sarayında talim ve terbiye görmüş. Aynı zamanda, Sultan Mahmud'un kızı Âdile Sultan gibi bilgili bir sultanefendinin hizmetinde bulunmuş, devrinin en zeki, en malumatlı sultanı olan Sultan Abdülmecid'in kızı Fatma Sultan'ın başağalık hizmetini epey zaman iyi idare eden, adına Uzun Ağa da denilen Amber Ağa; şair, şirinbeyan, nüktedan ve iyi gazelhandı.

Rasim Ağa: Sultan Mecid hazretlerinin başmusahibi Rasim Ağa da zeki ve kelam ustası idi.

Musahip Ferhat Ağa, musikişinas, mükemmel hanende idi. Onlardan sonra gördüğüm biri, hatta birincisi Fatma Sultan hanımefendinin ağalarından Muharrem Ağa idi. Keçecizâde Fuat Paşa konağında mükemmel tahsil ve terbiye görmüş, efendisinin hususi hizmetinde zarafet sahibi olmuş, Arapçayı, Farsçayı ve Fransızcayı iyi konuşur, biraz da Rumca bilir, iyi eğitilmiş, zeki, nazik, gerçekten muhterem bir ağa idi.

Halen kâtiplik muallimlik ve musikişinaslıkla sivrilmiş ağalar vardır. Haremağalarından at, inek, koyun, keçi besleyen bazılarının surlar dışında ahırları, hizmetkârları bulunuyordu. Efendilerinin sayesinde ev ve akar sahibi olmuşlardı.

Bunlardan evlenenler de bulunuyordu. Başmusahip Rasim Ağa'nın odalıkları, Dârüssaâde Ağası Hayreddin Ağa'nın nikâhlı haremi, Dârüssaâde Ağası Cevher Ağa'nın nikâhlı eşi ve odalığı bulunuyordu. Bu ağaların cariyeleri, haremağaları, atları, arabaları, her şeyleri bulunuyordu. Konakları muntazam ve debdebeli idi.

Yabancılar, haremağalarının erkeklere karşı kin ve garaz beslediklerini sanırlar. Böyle sananlar belki bizde de bulunuyordur. Lakin bu yanlıştır. Bunlar ta memleketlerinden, haremle

selamlık, kadınla erkek arasında dikenli bir siper olmak üzere getirilip kudreti olanların konaklarına da satın alınırlardı. Her yerde vazifeleri budur. Erkek ve kadınlarla dostça geçinen bu yumuşak huylu adamcağızlar, vazifelerini bozacak bir hal ve hareket görmedikçe kimseyi incitmezlerdi.

Haremağalarının Kadınları Koruma Biçimleri

Eski devirlerde, seyir yerlerinde edibane gezinen zarifler arasına karışıp dolaşan mideleri buharlı, başları dumanlı mütecaviz, kaba, laf atanlar, şayet ihtarla, tembihle mahcup olmaz da işi küstahlığa kadar götürürlerse o zaman onlara hadlerini bildirir, kamçı ile döverlerdi. Bu muamele arabadaki hanımlar için şerefli bir muamele değilse de, çirkin tablo bazen ortaya çıkardı. O gibi yaratıkların maskaralıklarına göz ucuyla bakıldı mı artık baş çevirmek, perdeyi suratına indirmek dahi terbiyesizliklerine engel olmaz, cüretleri artardı. Kabahatin azı kadınlarda, çoğu da sarhoş erkeklerde idi. Haremağası arabanın yanında öyle müşkül bir mevkide kalırsa hiddet ve şiddeti galeyana gelir, kamçı yükselirdi. Bu dayak gayet ender olurdu. O laubali tecavüzler çoktan geçti.

Akağalar

Sultan Abdülmecid Hazretleri devrinde sarayda dört de beyaz hadım görmüştüm. Biri Akağa Hüseyin Efendi'dir. Bu adamın boyu, endamı tabii büyüklükte idi. Bıyıksız beyaz, yakışıklı, ancak genç olduğu halde yüzü ihtiyar gibi buruşuktu. Sesi kadın sesi gibi ince idi. Harem-i hümâyûna girdiğini görmedim. Üç de cüce bulunuyordu. Bunlar harem-i

hümâyûna girerlerdi. Şehzade V. Murad ve Reşad Efendi Hazretlerinin cüceleri son yıllara kadar hayatta idiler. Sokakta tesadüf eder, konuşurduk. Bu adamcağızlar pek zeki olmamakla beraber ahmak da değildiler. Hallerince okur, yazarlardı. Tarihi sohbetlerden, hikâyelerden hoşlanırlardı. Bunlar da haremağaları gibi maaş ve esvap alırlar, o dairede otururlardı. İyi bilmiyorum; ama cücelerin dillerindeki şiveden Türk olduklarını sanıyorum...

Sarayda Yaşam

Şehzadelerin Çocuklukları

Şehzadeler, sütninesi tarafından emzirilir, özel hizmetlerini ise dadısı yapardı. Elbette, anne gözetiminde büyürlerdi. Sütninesi ve dadısından başkasının kucağına verilmezlerdi. Padişahın çocuğunu hiç kimse öpemezdi.

Yürümeye başlayınca dadısının gözetimi altında bulunur ve dadısı çevresinde bulunan küçük cariyeleri de oyuncaklarla onu eğlendirirdi. Gezmeye giderken yanlarında annesi, büyükannesi ya da büyük kalfa veya dadısı bulunurdu. Kendilerine aynı zamanda bir haremağası da eşlik ederdi.

Okuma çağı gelince, irade ile mabeynde[13] padişahın huzurunda besmele çekip her gün şehzadelere özel olan binadaki dairesine, haremağası eşliğinde götürülerek orada hocasından ders alırdı.

---

[13] Osmanlı saray ve konaklarında haremlik ve selamlık bölümlerini ayıran daire. Arapçada "iki şeyin arası" manasındadır. Sultan İkinci Mahmud Han devrinden itibaren sarayların selamlık dairelerine "Mabeyn-i Hümâyûn" denilmiştir.

Şehzadelerin Gençlikleri

Haftada iki gün dışarı çıkma hakları bulunuyordu. Belirlenen günün sabahı padişahın hazinesinden ya da cebinden yarım kese, yani 250 kuruş gezinti için para gelirdi. Bu kuruşlar darphaneden yeni çıkmış olurdu.

Şehzade hazretleri, lalası eşliğinde araba veya faytonla giderken bendeler de atla onu takip ederlerdi. Çoğu zaman Hacı Tahsin Bağı yahut Küçük Çiftlik Köşkü'ne gidilirdi. Oralara giderken kardeşleri de yanında bulunurdu.

Şehzadelerin Eğlenceleri

Öğle yemeklerinden sonra tek midilli koşulmuş olan küçük faytonlarını kendileri kullanarak köşkün bahçesinde gezerlerdi. Ok ve küçük tüfekle nişan talimi yaptıktan sonra akşamüstü dönerlerdi. Sarayda kız ve erkek kardeşleriyle toplanır, eğlenirler, her cuma günü de padişahın yanına giderlerdi.

Şehzadeler, yetişkinliklerine kadar, bayramlarda saraydaki saz eğlencelerinde bulunurdu. Diğer günlerde ise dadı ve cariyesiyle büyük sofalarda, dairelerde gezerek günlerini geçirirlerdi. Buluğa erince bayramlaşma törenini mabeynde gerçekleştirirler, anneliklerini ve kardeşlerini tebrik için dairelerine giderlerdi. Ancak saz âlemlerinde bulunmazlardı. Olabildiğince, sofalarda da gezmekten sakınırlardı. Dışarıya çıkmadığı günler kendi kendilerine okur, annesi veya eşiyle zaman geçirirlerdi. Akşam olduğunda erkek ve kız kardeşler birbirlerine gider, musiki ile eğlenirlerdi. Bazen istedikleri sazende kalfaların bir ikisini çağırtır; ancak ansızın gitmezlerdi. Şehzade eşlerine isimleriyle beraber

'hanım' denilirdi. Bunlar diğer şehzadelerin huzurlarına çıkmazlar, yalnız sultanefendiler olursa ve çağrılırlarsa giderlerdi.

Büyük kalfalara hanımlar da 'kalfam' derdi. Hizmetlerini cariyeler yapardı. Sokağa nadiren çıkarlar, sofalarda ve bahçede çok dolaşmazlar, odalarında okumakla, musiki ve bazı küçük el işleriyle vakit geçirirlerdi. Bu hanımlar, sarayda terbiye görerek büyümüş kızlardan seçilirlerdi.

Kalfalar

Padişah veya kadınefendinin sarayında olsun, kalfaların konumları rütbelerine göre belirlenir. Bu saraylarda yedi usta ve yedi ikinci yardımcı dadı bulunur.

Yedi ustadan dadı yoksa baş halayık haznedarbaşı olurdu. Haznedarbaşının görevi, cariyelerin hepsine emir vermek, hazineyi korumaktır. Çamaşırcı usta, çamaşır ve yatak takımlarıyla ilgilenirdi. Çaşnigirbaşı sofra takımlarına bakardı. İbriktar usta leğen-ibrik takımından, kahveci usta ise kahve takımından sorumluydu. Kutucu usta sultanefendinin hamam ve baş düzenlemesi hizmetiyle ilgiliydi. Kilercibaşı da kiler işlerinden ve meyve takımından sorumluydu. Bu kalfalar görev zamanlarında işlerinin başında bulunur, iş bitince takımları toplar, saklarlardı. İkinciler yardımcılarıdır, bunların üçüncüleri de bulunmaktadır.

Padişahın Kalfalara Sundukları Hediyeler

Kalfaların terfileri müjdelenirken padişah tarafından her birine beşer mücevher iğne bağışta bulunmak âdettendir. İğneler kabak çiçeğine benzer beş yapraktan oluşur. Haz-

nedarbaşıya verilenler ise daha büyük ve pırlantalıdır. Diğer ustalara gümüş mecidiye büyüklüğünde Felemenk taşından, ikincilerinki ise daha küçük ve roza taşlarıyla yapılmıştır. Bu iğnelerden sultanefendilerin ustalarına da verilirdi. Çırak olup saraydan gittiğinde ise ihsanda bulunulanları beraberinde götürebilirdi.

Padişah huzuruna çıkarken veya resmi günlerde giyilmek üzere bu yedi usta ile kâhya kadına, baş ve ikinci kâtibeye[14] birer salta[15] verilir. Bu saltalar, kadife veya diğer ipekli kumaş üzerine kenarı sırma ile işlenmiştir.

Padişah ustaları harem dairelerinin kalfalığını da yaparlar. Kadınefendilerin ve ikballerin dairelerinde otururlar, nedimeleri gibidirler. Güngörmüş, terbiyeli kalfalardır. Hizmet olarak haftada yalnız yirmi dört saat hünkâr nöbetçilikleri bulunuyordur. Bu nöbetlerini, kalabalık maiyetleriyle beraber hünkâr sofasının altındaki sofada tutarlar. Bazen huzura çağırılıp iltifat edilir ve kendisine bağışta bulunulur. Birçok bakımdan oldukça rahat bir yaşam sürerler.

Haznedarlar

Huzurdaki hizmetleri, padişahın kendi seçtiği haznedarlar yaparlar. Sürekli bu hizmette bulunanlar çoğu zaman ikinci ve üçüncü haznedarlardır. Onlar her zaman huzura çıkarlar. Diğerleri ise çağırıldıkça veya nöbetçi oldukça huzura giderler.

Haznedarlar arasında güzel yüzlü olmayanlar da bulunuyordur. Ancak hepsi çok terbiyeli ve zariftirler. Sade ve güzel

[14] Haremin disiplinini, teşrifat ve düzenini sağlayan kadın görevli.

[15] Eskiden giyilen bir tür kollu cepken.

giyimlidirler. Huzura çıkarken entarinin üzerine Avrupa[16] giyerler. Bu Avrupaların rengi ve süsü giyenlerin zevkine göredir. Yemeniyi başlarına bağlarlar ve sağ veya sol tarafına uzunca ibrişim püsküllü düz küçücük bir fesi iğnelerler. Kenarına kadar bütün kısmı kaplayan yayık ipek püskülün üstünden enlice kurdele gibi oyalı yemeni sarılan bu kenarlı tabla fesler, zamanla kadifeye çevrilip küçültülerek hafifleştirildikten sonra bırakılmış ve sonradan kundak, baş modası olarak benimsenmiştir.

Ancak fesi de atmaları birdenbire olmamış, yemeninin üstüne kenarsız ufakça bir fes kondurulmuş, daha küçültülüp, yukarıda söylediğim gibi, yana iliştirilerek kullanılmıştır. Bu da Sultan Abdülaziz Han devrinde terk olunmuştur. Padişahın huzuruna çıkarken arkada da iki üç örgü saç bulunması âdetti. Kadınların o bol saçlı zamanında her gencin arkasında örgü varken, saçı az olanlar takma saçla birlikte örerlerdi. Bu âdet de o şekilde kalmış; ancak saçların taranış şekli değişince örgüler de kaldırılmıştır.

Haznedarlar, yumuşak deriden veya kumaştan ökçesiz ince terlik giyerler. Bu pabuç, padişah dairesine özgüdür. Aşağıya inerken veya başka daireye giderken üzerine başka pabuç giyerler. Haznedarlar hünkâr dairesinin altında, haznedar acemileri zemin odalarında otururlar. Bunlar terbiye görmek, iş öğrenmek için büyük ve orta kalfaların idaresi altına verilenlerdir. Kalfalarına "büyük kalfam", "küçük kalfam" der, hürmet eder, hizmetlerini görürler. Sıraları gelince onlar da kalfa olurlar. Bu gençler itaat ve düzenle terbiye edilirler. Sultan saraylarında da öyledir.

---

[16] Kısa etekli, dar hırka. Avrupalıların Bask dedikleri biçimde olduğu için adına "Avrupa" demişlerdir.

Genel Geziler

Kâğıthane mevsiminde bütün saray halkının nöbetleşe gezmeye çıkmalarına birkaç defa izin verilir. Bu genel gezilere 'beylik gezi' denirdi. Herkes bu keyifli müjdeyi beklemeye koyulurdu. İzin verildiği zaman, teşrifatçıların büyüklerinden, birinci ya da ikinci kâtibe, dairelerin sahibelerine arz ederdi. Teşrifatçılardan biri de odaların kapılarından:

-Kalfalar! Cuma günü beylik gezme var, diye bağırarak haberi müjdelerdi.

Daha seyrek gidebilen kızlar, neşe ve sevinç içinde koşar, birbirlerine haber verirlerdi.

Bu yeni heves gençler, bir arabalık, üçer dörder kişi, aynı renk feraceler, süsler hazırlarlardı. Cuma günü yemekten sonra, ilk önce hanedanın ikişer atlı hususi arabaları hazırlanırdı. Haremağaları, mahfazaları, sulukları ve çantaları arabalara koyarlardı. Araba, sahibesini alıp çıkarken diğerinin arabası girerdi. Bu suretle çıkılırken tebdil arabaları büyük kalfaları, müteaddit at arabaları da orta ve küçük kalfaları yan kapıdan alırdı. Haremağaları, at üzerinde önden ve yandan giderdi. Büyük kapının dışında harem hademeleri saygı duruşunu ifa ederdi. Daha önceleri, bu hademelere 'baltacı' derlermiş.

Yaka ve yakanın iki tarafından göğse kurdele gibi sarkmış güvez iplikten alameti ile siyah elbisesini giymiş baş hademe, sultanefendinin penceresinin yanındaki şerit askıya elini geçirip yürür, mavi yakalı hademeler ise diğer arabaların yanlarında giderlerdi. Arabalar oldukça yavaş sevk edildiğinden yürüyerek takip edenler yorulmazlardı.

Harem arabalarının perdeleri yarıya kadar indirilmiş olurdu. Sultanefendinin elinde tuttuğu saplı yelpazesinin tüyleri, yüzünü

hayli kapardı ve meydanda oturmayı sevmezdi. Haremden arzu edenler de Kâğıthane veya Bahariye Köşkü'ne iner, orada ikindi namazını kılıp istirahat ederlerdi. Haremağaları köşk bekçilerinin meyvelerini, meşhur yoğurtçunun çini kâselerde hazırladığı yoğurtları sunarlardı. Çağlayan kameriyelerinde oturulurdu. Kalfaların çoğu gezmeyi, dere kenarında araba ile durmayı tercih ederlerdi. O zamanın seyyar sazendelerini çaldırarak uzaktan dinler ve toplanan halkı seyrederek eğlenirlerdi. Akşamüstü dönüşte gördüklerini anlatırlar ve o keyif birkaç gün sürerdi.

Genel gezide her dairenin mahiyeti, efendisini takip ederek takım takım giderlerdi. Harem-i hümâyûn padişah tarafından davet edilirdi. İrade ile çıkarlarsa harem arabaları sıra ile giderlerdi. Kalfaların da büyükleri kıdem itibariyle sıralanır, diğerleri alaydan ayrı giderlerdi.

Harem-i Hümâyûn

Padişahın haremi olarak belirlenen bu bölümde, şehzadelerin yiyecek, içecek, sağlık, eğitim ve öğretimi sağlanır. Padişah, dairenin bütün işlerini, kendisine güvenle emanet ettiği deneyimli kalfalarına danışarak yürütür. Bu büyük kalfalar, görevlerini yapmaya yeter derecede okuryazar, hepsi de musikişinas, eski sazendelerdir. Bu yüzden eğitimli, görgülü, bilgili kimselerdir. Kadınefendiler ve ikballer, Kuran-ı Kerim, Osmanlı tarihi, kitap ve gazete okur, piyano çalar, domino, peçiç, tavla oyunlarıyla ve sohbetle zaman geçirirler.

Musikişinas Kalfalar

Bunlar; Esma Sultan cariyeliğinden kapı yoldaşları, büyük kalfalar, padişahın ikinci ve üçüncü hazinedarlarıdır. Bunlar

saygın ve kelam ustası kalfalardır. Dairelere gelip, arabaları veya beş çifte kayıklarıyla gezmeye çıkarlar.

Küçük sultanefendiler de Kuran-ı Kerim, tarih, şiir ve gazete okurlar. Kendilerine hocalık için özel olarak yetiştirilmiş İhdasıfelek Kalfa'dan Kitabet usulü dersleri alırlar. İyi eğitim görmüş kalfalardan olan Hazinedar Dürrünigâr Kalfa da piyano çalardı. Dürrünigâr Kalfa'nın, o zamanın modası olan polka[17], mazurka[18] ve vals havalarından kaide dairesinde bestelediği parçalar bulunuyordu. Çırağ olduktan sonra ölümüne kadar saraylara geldi. Dürrünigâr kalfa iyi piyanist ve orkestra takımının birinci kemancısıydı. Müzikteki yeteneği kadar güzelliği de göze çarpıyordu.

Şöhret, Levnifer ve Peyamnigâr Kalfalardan keman, 'eğer hatırımdan çıkmamışsa', birinci lavtacı kadından da lavta[19] çalarlardı. Lavtada öncelikle tavşan ve köçek mızrapları, sonra takımlarıyla şarkıları çalarlardı. Sultan hanımların da buna katıldıklarını duymuştum. Yalnız lavta muallimesi kalfa ile bir kez:

> Bir hoş dilber seyrettim
> Cümle âlemi terk ettim

güftesiyle bir küçük şarkıyı okuyup gülüştüler. Çok iyi hatırlayamıyorum; ama kulağımda kalan ilk nağmeleri 'süzidil makamı'ndan çalınıyor.

---

17 Bir çeşit Polonya dansı. Bu dansın müziği.

18 Bir çeşit Polonya dansı. Bu dansın müziği.

19 Bir çeşit Polonya dansı. Bu dansın müziği.

Besteci Sultanlar

Sultan Murad Efendi iyi piyano çalardı. O günün meşhur tarzlarında bestelediği güzel eserleri vardır. Sultanefendiler de iyi piyano, kemençe ve lavta çalarlardı. Cemile Sultanefendi yalnız piyano çalardı. Münire Sultanefendi'ye muallimesi tarafından takdim olunmuş küçük kıta bir lavta bulunuyordu ki, mızrap siperinin altına konan bağa, parçanın üstüne, sapına küçük pırlantalarla:

> Dürri yektasın sana yoktur bedel
> Çal, çıkar ahengini kesretme tel

beyti yazılıydı. Ne güzel ezgili kemençeler, lavtalar vardı! Peki, ne oldu hepsi? Yazık!

Sultanefendiler, dairelerinde toplanır ve en çok haz aldıkları müzik ile zaman geçirirlerdi. Sultanefendiler yalnız bizim müziğimizi değil, batı müziğini de bilirlerdi. O günlerde kendi besteledikleri güzel ezgiler vardı. Bende bunların piyano için notaları vardı, köşkümde yandı.

Sultan V. Murad, Çırağan'da geçirdiği senelerde çocuklarının tahsilleriyle meşgul olup, kızlarına piyano dersi vermiştir. Fehime Sultanefendi'nin güzel ezgileri vardı.

İkinci Sultan Hamid'in kızları da oldukça iyi düzeyde saz ve şarkı bilirlerdi. Özellikle, Şadiye Sultanefendi iyi arp çalarmış. Ben bunu duymadım; ama musikiyi iyi anlayanlar söylediler. Osmanlı hanedanının müziğe yatkınlığı vardı.

Canlı Oyuncaklar

Sultanefendilerin farklı farklı eğlenme biçimleri vardı. Örneğin, annesiyle beraber satın alınmış minimini Kafkasya

kızlarının saçlarını tarar, örer, kendi eliyle biçip diktiği elbiseleri giydirir, temizliğe, terbiyeye alıştırır, kendi çocuk denecek yaşta olduğu halde o miniminicik kıza annelik eder, ilk derslerini verir, büyütürlerdi. Bu da bir eğlence türüydü. Büyüyüp kendi saraylarına gidince bu kızlar onların nedimeleri olurdu.

Sultan Mahmud ve Sultan Mecid Hangi Kızlardan Hoşlanırdı?

Sultan Mahmud, siyah kaşlı, siyah saçlıları beğenirmiş. Gördüğüm kadın ve onların ikballeri, o dönemden kalma büyük kalfaların güzellikleri görmeye değerdi.

Sultan Mecid sarışın güzellerden hoşlanırdı. O devirde saray halkının çoğu kumral ve sarışındı. Hatta eski kalfalar hayli yaşlı idiler. Kendi saçlarını toplayıp üzerine lepiska kafa, yani peruk takarlardı. Üzerine ince oyalı yeni bağlar ve günlük elmas iğneleriyle süslerlerdi.

Sutanefendilerin o küçük cariyeleri de sırma gibi ipek saçlı, pembe, beyaz, mavi, yeşil yahut ela gözlülerden seçilirdi. Yaşı ile beraber güzellikleri de artan kız, velinimetinin hususi hizmetine, nedimeliğine layık olacak biçimde yetişirdi. Bunlar, küçükten yetiştirilen diğer cariyelerden farklı yer tutarlardı.

Kalfaların Yaşamı

Hünkâr halayıkları, bunların çoğu harem dairelerine verilmiş büyük ve küçük kalfalardır. Bunlar, takım takım bölünüp haftada kendilerine düşen yirmi dört saatlik nöbetlerini hünkâr nöbetçibaşları ile beraber gidip hünkâr sofasının altındaki sofada tutar, beklerlerdi. Diğer günlerde hünkâr halayıkla-

rının rütbe ve yaşça küçükleri, bulundukları dairenin orta kalfalarıyla birlikte padişahın bir hafta kahve nöbetini, bir hafta çaşnigir[20], bir hafta aş, iki gün de orta nöbetini tutar, hizmetini karşılardı.

Kalfalar, perşembe günü bütün daireyi temizlerler, cuma günü diğer nöbetçilere görevi teslim ederlerdi. Buna 'perşembe hizmeti' denirdi. Bir de beylik 'genel hizmet' vardı. Her aybaşı, orta kalfalar ve gençler bütün sofaları, koridorları, merdivenleri, hamamları, bodrum katını temizlerlerdi. Her yeri ve zemine döşeli ince Mısır hasırlarını sabun köpüğü serperek silerlerdi. Temizliğe özen gösterilirdi. Yüzlerce insanın, özellikle birçok küçük cariyenin dolaştığı o geniş bölümler her zaman temizdi.

Zatı şahane tarafından tayin olunmuş iki büyük kalfa, daire müdireleri ve musahip rütbesiyle bulunduklarından hizmet etmezler, orta kalfalar efendilerinin hizmetini yaparlar, büyük kalfaların da hafif işlerinde bulunurlardı. Daha yeniler, gençler, büyük kalfalarla orta kalfaların her hizmetini görürlerdi. Her dairedekiler kıdem sırasıyla, önce ikiye ayrılıp büyük kalfaların idare ve terbiyesine, sonra şubelere ayrılarak ortakalfalara, küçükler de gençlere verilirdi. Bunlara 'büyük kalfam, kalfam, küçük kalfam' der, onların emirleri üzerine aynen hareket ederlerdi.

Haremdeki hayat, iyi bir okuldaki gibi nitelikli ve düzenlidir. Benim bulunduğum zaman yaklaşık bin tane kız ve kadın yaşıyordu. Cenab-ı Hakk'ın Kafkasya kadınlarına buyurduğu zekâ ve inceliklere, saray terbiyesinin de katılmasıyla fevkalade zarif ve kibar olmuşlardı. Küçükler büyüklere saygı ve itaat,

[20] Sofracı.

büyükler küçükleri koruyarak ve sevgiyle idare ederlerdi. Herkes rütbesini ve görevini bilirdi.

Yüzlerce kişi arasında terbiye kabul edemeyeceği anlaşılan kimse görülürse derhal bendegândan[21] birinin hanesine çıkarılır, çeyiz ve para verilerek uygun biriyle evlendirilirdi. Saraya satın alınmış kız, bir gün bile dursa iade olunmaz, başkasına satılmazdı.

Orta ve genç kalfalar sazende olduklarında, meşk ve sıra günleri için meşkhaneye gider, hocalardan dersini alır, haftada bir de meşkhanede kendi kendilerine sıra geçerlerdi. Efendileri istemedikçe, dairelerde ne talim edilebilir, ne de çalınabilirdi.

Kadınlar, ufak tefek dikişlerini diker, birbirlerine gider, konuşur, bahçede, ormanda gezer eğlenirlerdi. Sarayda geçen hayat o kadar ferah, o kadar gönül açıcıdır ki, dünya cenneti dense yeridir. Sultanefendilerin saraylarında hizmet de hayat da aynıdır. Hünkâr sarayı teşrifi sevinçle karşılanırdı ki, o da görülmeye değerdi.

Büyük Konaklarda Yaşam

Zenginlerin, paşaların ve beylerin konaklarında hanımefendinin görevi; eşini giydirmek, yanında ufak tefek hizmette bulunan kâhyaya teslim ettiği çocuklarının nasıl yetiştirildiklerine ve harem işlerine bakmaktır.

Kâhya kadına, başkalfaya emirler verir. Boş vaktinde okur. İpekle ince oya ve kese yapar ve bildiği diğer el işlerini yapar. Piyano bilirse çalar. Tavla, domino oynar, cariyelerinin

[21] Kullar, köleler.

esvabını biçer, gösterir, diktirir. İsterse selamlıktaki kilerciliğinden başka reçel ve şurup kaynatır, turşu yapar. Sandık odasını, ince kilerini tanzim ettirir. Mutfak erkek aşçılarla idare ediliyorsa erzak kileri vekilharcın elinde, selamlıktadır. Selamlıkta ince kiler de bulunuyordu. Selamlık sofrasına ait şeyler de kilercilerde bulunur.

O dönemde geceleri ve haftalık misafirleri, gelip gideni eksik olmaz. Selamlık ve harem misafirleri için misafire göre takım takım yatak yorganları bulundurmak mecburiyeti vardı. Hane sahibesi sıklıkla yatak odasına gidip yığılı şilteleri, yorgan yastık ambarlarını, yastık yüzü, yastık örtüsü, çarşaf dolabını, gecelik, abdest takımları ve bohçalarını kontrol eder.

Her sabah, hanesinin her tarafına göz gezdirir, misafirlerinin dinlenmesini sağlar. Bu hanımların zamanlarının çoğu misafir kabulü ile geçer. Misafirlerden ve konakta bulunan hoşsohbet, nekre hanımların, kadınların sohbeti ile eğlenirler. Ancak hiç kimse aleyhine söz söyletmezler, gammazlık, fesat, alay gibi kötü huylara kalkışan olursa derhal susturulur ve yasaklanır. Dostlar arasında, her zaman saygı ve içtenlik vardır. Büyükler küçüklere güler yüzle davranır, onlar da kendilerinden büyüklerine hürmette kusur etmezler. O dereceye kadar ki, büyük konaklara giderken kendi mevkilerine göre giyinirler. Büyük hanımefendileri taklit ayıp sayılır.

Oyunlar ve Eğlenceler

Büyük hanımlar, teklifsiz dostlarıyla konağın bahçesine iner ve çiçek, meyve toplarlar. Yalının arkasındaki geniş dağa çıkar, getirdikleri yemeklere kebap ve helva eklettirirler. ‘Esir

almaca', 'çaylak yavrumu kapamazsın' ve 'mektep seyri' gibi koşuşmaca oyunları oynarlar.

'İstanbul Efendisi' Oyunu

Birine pöstekiden sakal, bıyık takıp kaşları kalınca boyanır. Başına, içi oyulmuş karpuzdan ya da kabaktan koca bir kavuk geçirilir. Kürk, tersine giydirilip palansız merkebe tersine bindirilir. Bir eline merkebin kuyruğu, diğerine soğandan dizilmiş tespih verilir. İstanbul efendisi sayılan o kıyafetle, koca ayakkabılarıyla merkebin üstünde koşturulur. Etrafında büyükler, çocuklar, 'ala ala hey, yuha!' diye çağrışarak takip ederler. Bu oyun galiba, sürülerek hakaretle uzaklaştırılan kadılara uygun görülen eski çirkin tavırların taklidiydi.

Havuz Oyunu

Bu oyun iki kişiyle oynanır. Biri deli taklidi yaparken, diğeri de kaza gibi gösterip havuza düşerek oynanırdı bu oyun. Amaç; düşeni, çıkmak istedikçe kenardan iterek engel olmak, çıkınca da o ıslak haliyle öteye beriye koşturmaktı.

Bu oyunları elbise ve bahşiş umuduyla dalkavuk kadınlar oynarlardı. Bu oyunlar pek hoş olmamasına rağmen, hanımları eğlendirir, ortalıkta kahkahadan kıyametler kopardı.

Bolulu aşçı ile Vanlı Ayvaz'ın kavgası da taklit edilirdi. Konakta gelin-güvey, teklifsiz davetlilerle çengili[22] ve çegâneli[23] oyunlar da oynanırdı.

---

[22] Çengi: Çalgı eşliğinde oynamayı meslek edinmiş kadın. Kanuna benzer, dik tutularak çalınan bir saz.

[23] Çegâne: Oyuncuların kullandığı zilli bir tartım çalgısı.

Orta Halli Ailelerde Evdeki Yaşam

Paşalar, beyler akşamları, özellikle kış geceleri selamlıkta misafirleriyle oturduklarından eşleri, cennet cehennem konuları, hikâyeler, dev ve peri masalları anlatılırdı. Küçük kâğıtlara güzel şeyler yazılıp bir keseye konulurdu. Bu torbadan niyet çekerek ve bilmece söyleyerek vakit geçirirlerdi.

Bu hanımlar merhametli, fakirleri seven hanımlardır. Adamları sayesinde muhtaç olanları bulur, yardım ederler, hastalara doktor gönderir, ilaçlarını aldırırlardı. Aynı zamanda kimsesiz kızlara da çeyiz verir ya da onlara düğün yaparlardı.

Orta halli hanımlar, çocuklarını kendileri emzirir, kocasının ve evinin bazı işlerini kendi görür, mutfakta Arap aşçısı, bir de halayığı bulunurdu. Misafirliğe gider, gece yatısına bile misafir gelirdi. Saz da çalar, dikişini diker, oya yapar, okuma bilirse okuyarak vakit geçirirlerdi.

Küçük ev kadınları ise yemeğini ve ev hizmetini kendileri yapardı. Muşamba ya da hasır bulunmayan evlerde tahtalar sıklıkla ovulur, silinir, merdivenin üst ve alt başına, mangalın altına, raflara, dolaplara temiz, beyaz yaygılar serilirdi. Bu ev kadınları, tahmin edileceği gibi, temiz ve çalışkandırlar.

Bu kadınlar oldukça cefakârlardı: Evlerinin her hizmetine yetişir, çocuklarının dikişlerini diker, çorap örerlerdi. Bu kadınlar, tezgâhta bez dokur, gömlek ve donluk, çarşaflık havlu, peşkir, yaygı, kendi yetenekli ellerinden çıkar. Kendilerinin boyadıkları ipeklerle kenar koyup 'gülbezi' 'hilali' 'pembezar' ve 'pamuk bezi' isimleriyle ince çarşaflık bezler, çizgili yatak çarşafları dikerlerdi. Beyaz ipeği haşlar, kükürt tütsüsü ile parlatır, bundan dokudukları bezi kullanırlardı. Bunları yağlıkçılara da satarlar. Bu çalışkan kadınlar yağlıkçı

dikişi alır, geceleri o suretle evlerine kazanç sağlarlar. Gergefle geçinenlerin sayısı da epey yüksektir.

Tülbende sapla, yani tülbendin ipliklerini sayarak nakışlayarak örnek bezine model yapıp çiçeklerin biçimlerini, renklerini benzeterek oldukça hoş başörtüleri, çevreler, mendiller, sulubaşları, peşkirler ve uçkurlar işler, sırmayol tel klaptan[24] işleriyle de meşgul olurlardı.

Tel ile görünmez bir kafes olan muşabak[25], altın levha gibi ne kadar güzel ve sağlam olurdu bunlar. Bunları ya ücretle işler ya da bohçacılar aracılığıyla satarlardı. Kasnak işleyenler varsa da kasnağı Ermeni kadınları daha çabuk işledikleri için hanımlar ona rağbet etmezlerdi. Aynı zamanda, ince ipekle oya yapar, çorap örer, dantela yapar, hem kullanır, hem satarlardı.

Yazmalar, baş yemenisi, bohça yastık ve yorgan takımlarını gayet güzel boyarlardı. Boyaların renkleri için hangi nebatı ya da madeni kullanmak lazım geldiğini bilir ve bunları kendileri kaynatırlardı.

Yazmacı kadınlar, resim bilmediği halde kalıpta basılmış çiçeklere ve resimlere farklı biçimler uygularlardı. Bu bezler ince tahta çerçeveye gerilip renklerin birbirine bulaşmaması için zamklanırdı. Sonra, kendi uydurmaları bir fırça ile boyanır, gölgelenir daha sonra da zemin sürülür, sakin bir denizde çırpılarak yıkanır, renkler parlak, zemin dalgasız çıkardı.

---

[24] Eğirme çarkı ile eski tabirle dolapla sarılan sırma veya tel ile karışık pamuk iplik.

[25] İşlemede iki yüzü aynı görüntüyü veren, sayılarak işlenen ve delikli bir görünüşü olan el işi tekniği.

Tuhafiye Fiyatları

O zamanlar iyi cinsten baş yemenisi 10, 20, 30 kuruşa, bir yorgan takımı (1 yorgan, 3 yastık) 300, 400 kuruşa idi. Bohça ve seccade de ona göre satılırdı. Kandilli yazması dedikleri ince iş bir yorgan takımı görmüştüm; takımını 800 kuruşa vermiyorlardı. Bu yazmalar sabunla defalarca yıkanır, ne zemini solar, ne çiçekleri bozulur. Oldukça kaliteli olmalarına rağmen, gözden düştükleri için artık kabaları yapılarak takımı 100 kuruşa kadar satılıyor.

Eski Evler

Bizim küçük ev hanımlarımız, elinin emeği ile giyinir, kocasının ev masrafına yardım eder, para biriktirir, evinin idaresini düşünür, yoluna koyardı. Kışlık kuyruk yağını, kavurmasını, kıymasını, tarhanasını, bulgurunu ve yufkasını zamanında hazırlardı. Kilerlerinde kurulmuş zeytin ve reçel kavanozları, altları temiz yaygılı, üstleri örtülü dururdu. Mutfağı temiz, bakırları gümüş gibi parlardı. Su küpünün kapağı ovulmuş, beyaz tülbent örtülmüş, bardak ve çanak takımı da temiz ve örtülü idi. Yükleri, dolapları, sandıkları, bağlarla bohçalarla güzel yerleşmişti. Özetle, yaptıkları her şey sırasıyla yapılırdı, düzenlilerdi.

Bu ev kadınları oldukça tutumlulardı. Eskilerini çevirir, tamir eder, kullanırlardı. Evde giyecekleri de sokaklıkları da kendi hallerine göre iyi idi. Cidden övgü ve saygı ile anılacak bir hayat sürerlerdi. Böyle ev kadınlarımız şimdi de yok değildir; ama onlar gibi tutumlu olanları bulmak gerçekten çok zor.

Bu kadıncağızların eğlenceleri, ara sıra yiyeceklerini alıp çoluk çocuğu, komşularıyla kıra çıkmaktı. Akşamüstü eşi

kahvehaneye giderse komşularıyla toplanıp beraber dikiş dikerek konuşmaktı. Bu sınıf kadınlar seyir yerlerine seyrek giderlerdi.

Harem-i Humâyûnun Alışverişi

Padişahın haremindeki sultanlar, çarşıya araba ile çıksalar bile, dükkânlardan ihtiyaç karşılamayı uygun görmedikleri için Kapalıçarşı'ya pek yakın olan Nuruosmaniye Camii avlusundan aşağı iner, alışverişin Kapalıçarşı'dan yapılmasını isterlerdi. Bunlar, mahfilin meydan kapısına getirilerek ismetpenah hazretlerine haremağası aracılığıyla gönderilirdi. Harem-i hümâyûn, beğendiklerini emreder, bedelini kestirirler ve haremağası ile gönderirlerdi. İstenen diğer eşyalar da bu yolla satın alınırdı.

Kalfalar, bazen çarşıda arabayı durdurup alışveriş yapsalar da istenen eşyaların çoğu hemen, büyük Amerikan bezi bohçalarla ve bağlı kutularla getirilip kapı nöbetçisi ağalara teslim edilirdi. Oradan da kızlar alır, daireye getirirlerdi. Buna pazarlık derlerdi. Kumaş pazarlığı, yemeni pazarlığı, kurdele pazarlığı, bir çeşit terlik olan filar pazarlığı derlerdi. Hepsinin üzerlerinde birer küçük kâğıtta 'arşını beş kuruştur', 'değirmisi on kuruştur', 'çifti 12 kuruştur' diye bedelleri yazılırdı. Yanlarında bir de arşın bulunur, pazarlığı bitiren daire, beğendiğini aldıktan sonra kalırsa bohçayı iki kız tutup diğer daireleri dolaştırır, böylece hepsi satılır, bedeliyle birlikte yine haremağası ile beraber hademeye gönderilirdi.

Kumaşların bir kısmı hemen terziye yollanırdı. Terzi, daha önceden kendisine verilmiş ölçüler üzerine, biçer, dikerdi. Elbise, hep bir destede güzel devşirilip herkes kendi astarlı

kemha bohçasına koyarak kapar daha sonra da sarılıp yaygılı dolaba konurdu. Kemha, ya bir renk yahut başka renk zemin üzerine büyük yapraklar, dallar dokunmuş, nakışları atlas gibi kalın ipekli yerli metaı döşemelik bir kumaştı.

İç çamaşırları, yatak takımları da dolapların aralarında olduğu gibi saklanırdı. Ferace ve yaşmakların devşirim yerlerinin görünmesi gerekirdi. Annemin ferace ve yaşmak, mendil bohçalarının üzerine koyduklarını ben ortalarına koydurup küçük masalar yaptırmıştım. Biçimleri değişip kalıplanamaz hale gelince ipek peştamal olan futalarda[26] saklandı ve entariler de bu futalara kondu. Konağı çarşıya yakın olanlar, kâhya kadınını, harem kâhyasını gönderir, örnekler ve toplar getirtir, beğendiklerini alırlardı. Bizim evin ön duvarlarına cumartesi pazarı kurulduğu için ev halkının kışlıkları, bu pazarlardan getirtilen toplardan seçilirdi. Yazlıklar da bütün Boğaziçi aileleri gibi, Kuzguncuk'tan hareket eden kayıkla Anadolu ve Rumeli sahillerini takip eden seyyar satıcılardan alınırdı.

Musevi satıcılardan Dudu ve Ağlamış'da, yazlık güzel Avrupa kumaşları bulunurdu. 'Ağlamış'a kadınlar takmıştı bu adı. Çünkü bu adam ağlar gibi sattığı için adı 'Ağlamış' olmuştu. Mallarını, 'çürük basmalarım var,' diye satan şakacı bir ihtiyarcıktı.

Çerçiler

İbrişim, düğme, iğne gibi öteberiyi satan esnaf, tuhafiyeci ile tabak takımı ve sepetçilerin hepsi Musevi'ydiler. Yalıların önünde defalarca bağırırlardı. Beyler çağırınca da hemen

[26] Futa: Dar, uzun ve hafif bir yarış kayığı, kik. Önlük. Kadınların bellerine bağladıkları peştamal.

rıhtıma çıkalardı. Küçük evlerin hanımları, mahallelerine kurulan pazarlardan alırlardı. Pazarlarda giyeceğe ve yiyeceğe ait her şey bulunurdu. Küçük evlerin hanımları bu yüzden çarşıya pek seyrek çıkarlardı.

Kendi dokudukları bezleri ve Bursa havluları, yazma takımları, yemeni, çevre, uçkurları satan Müslüman, yemeni ve ince oya satan Rum, Avrupa'dan gelip hanlarda kalmış kumaşları satan Lehli Yahudi ve bohçacı kadınlar saraylara giremezler, konaklarda dolaşırlardı. Büyük konakların hanımları araba ile çarşıdan alışveriş ederlerdi; ama harem-i hümâyûna hürmetsizlik sayılmasın diye, cami bölgesine girmezlerdi.

Yemekler

Harem-i hümâyûn ve sultanefendilerin maaşları, aybaşında çanta içinde atlas keselerle; kalfalarınkiler beyaz torba ile gelir. Büyük kalfalar kendi çekmecelerine koyarlar, küçükler kesedarlarına emanet ederlerdi.

Kesedarlar, 'yeni bina' denilen teşrifatçılar ve kapısızların ikametgâhında oturan eski kalfalardandır. Odalarında gümüş kakmalı varil şeklindeki sandıkta saklanan paralar, sahiplerinin adları yazılı torbalarda durur. Bu kesedarlar, hazine tahvilatı alırlardı.

Şeker, kahve, mum, sabun, tuz ve biberleri de her aybaşında gelir. Her dairede hanedan azasından kaç zat varsa tayinleri ayrı ayrıdır. Kişilerin isimlerine göre, küçük parçalarda sırma ile işlenmiş yahut gümüş levhalar dikilmiş kilitli küçük meşin sandıklar içinde her sabah gelen kahvaltıda bulunan yiyecekler şunlardı: Somun, saraya mahsus, enfes bir nevi tuzsuz beyaz peynir külah peyniri, büyük gümüş tabakta yapılmış kaymak.

Gelen bu yiyecekler dışarıda satılmadığından toplanıp çırak saraylılara sepetlerle hediye gönderilirdi. Hediyeyi alanlar da uskumru ve midye dolması gibi şeylerle karşılık verirlerdi.

Öğle yemeği ile beraber üstü meşin kaplanmış kapakla kapanıp çuha çanta içine konulup bağlanmış, kenarı gümüşlü büyük tepside reçel, kaşar peyniri, zeytin, sucuk, pastırma, havyar ve yeşil salata getirilirdi. Akşam yemeğinde ise aynı tepside tabaklarla mevsim meyveleri konulurdu.

Sultanların yemek tablaları da harareti muhafaza için içi pamuklu ile örtülü kahverengi ya da lacivert çuha çantaya konur ve etrafındaki kaytanla büzülüp bağlanırdı. Bunlar baş ve ikinci tablakârların başında, dairelerine yakın olan bahçe kapılarının mermerliklerine getirilir, oradan nöbetçileri alırlardı.

Büyük kalfaların tablaları lacivert bez, umumi tablalar beyaz bez çantalarda bağlıdır. Bunlar da aş kapısının harem tarafında, tablalara özel uzun masanın üzerine bırakılır. Aş kapısı; harem ve hademe avlularının arasında, kapı nöbetçisi harem ağalarının beklemelerine mahsus üstü kapalı, üç yanı kerevetli büyük bir oda gibidir. Gece nöbetçileri yatacak yere küçük bir merdivenle çıkarlar. Önü açıktır, bu yüzden aşağısı görülür. Aş kapısının bir kapısı dış, diğeri iç avluya açılır bir geçit gibidir. Kızlar harem cihetindeki koridora girerler. Nöbet yerine, erkek ya da kadın hiç kimse giremez.

Yuvarlak, meşin sandık içinde bir çeşit pide olan fodlalar da beraber getirilir. Oradan, uçları sırma işlenmiş büyücek havluları peştamal gibi bellerine sarmış, ayakları sedef nalınlı üç aş nöbetçisi, nöbetçi başıları ile beraber tablaların üç ya da dört yerlerinden birer elleriyle tutup naklederlerken göz alıcı bir katar teşkil ederler. Yemeklerde çatal, 1860'dan sonra

kullanılmaya ve sofralarda masa üzerine konulmaya başlandı. Bu arada, büyük kalfalardan başkası kahve içmez. Sigara hiç kullanılmazdı. Buna rağmen son yıllarda ihtiyar kalfaların bazıları sigaraya başlamışlardı; ama ortalık yerde içmezlerdi.

Sabahleyin bal, kaymak, peynir, reçel, soğuk kavurma, yumurta ile kahvaltı edilir, öğle ve akşam da yemek yenilirdi. İkindi vakti bir şey yenmez, gece meyve çıkarılırdı. Çünkü yemek erken yenilirdi.

Tablaların hepsinde daima bir türlü et, bazen tavuk, börek, tatlı birkaç sebze ve pilav bulunurdu. Makarna nadiren gelirdi. Tablaların ekşi takımı yoktu. Her akşam kapaklı küçük bakır güğümle her tablanın hoşafı gelirdi. Hanedan tablaları içeri getirilince yemeğe çaşnigirler, kilere ait olanlara kilerciler bakardı.

Sofra Düzeni

1860'a kadar sultanların sofraları, oturdukları odaların birinde bir kenara kurulurdu. Yere yayılan sırmalı, pullu yuvarlak yaygı üzerine altı ayaklı gümüş iskemleye yine öyle bir örtü örtülüp üstüne yuvarlak gümüş bir tepsi oturtulur, kenarına ekşi takımı, tuz ve biberlik, limon suyu, ince tülbent havlu, üzerine mercan saplı veya fildişi çorba ve pilav kaşığı, tatlı kaşığı ve ekmek bırakılırdı. Yanında bir havlu daha bulunurdu ve su içilmediği için su takımı konmazdı.

Yemekten sonra eller yıkanıp sofranın etrafına konmuş küçük şiltelere oturulur, küçük şehzade ve sultanı varsa onlar da beraber otururlar. Büyük kalfasını da bazen alırlardı. Yemek, tepsinin ortasındaki gümüş nihali[27] üzerine konulan kapaklı

[27] Sahan altlığı.

gümüş veya Saksonya tabaklardan üç parmağın uçlarıyla alınıp yenilirdi. Yemek öyle dikkatli alınırdı ki, parmakların uçları pek az yağlanırdı. Eller, ibriktarın hazır bulundurduğu gümüş leğen ibrikte yıkanırdı. El havlularının başları, sırma işlemeli olurdu.

Bu arada, nihali; tersine kapanmış ayaklı ve kenarı kafesli tabak gibidir. Saraylarda gümüştendi; konaklarda ise kırmızı veya siyah meşin üstüne kenar ve ortası sırma işlenmiş, yuvarlak, kalınca ve düz olurdu.

Kahve içmek âdeti de bulunuyordu; ama küçükler ve yaşlılar kahve içmezlerdi. Kahve nöbetçilerinin biri kahveyi, biri stili, biri de tepsiyi getirir, diğeri de verirdi. Kalfalar da odalarında hep bir sofrada yerlerdi. Örtüler ipekli kasnak işlemelidir. İskemleleri ceviz, tepsiler boyalıdır. Yemek tabakları kapakları beyaz ya da çiçekli yerli yapımıdır. Gümüş kaşıklarını ve havlularını acemileri taşırdı.

Her kalfanın havlusu, sabunu, su dolu bir gümüş tası bulunurdu. Eller bir defa silinir, ardından su değiştirilip bir defa daha silinir ve muslukta da sudan geçirilirdi. Genel sofralar dairenin alt sofasına kurulurdu. Büyük bakır sini, bakır sahanlar kullanılırdı. Sularını, kaşıklarını kendileri getirirler; sonra kendileri yıkar, torbalarına koyarlardı.

Sultanların Tedavileri

Sultanlardan biri hastalanınca derhal hekimbaşı, haremağalarının yanında girer, bir odada bekler. Hasta, başından ayağına kadar kıymetli ince bir top şal ile örtülür. Büyük kalfası ve hususi hizmetindeki cariyelerden biri de şala bürünüp sultanın huzurunda ayakta bulunur. Haremağaları, tabibi oda

kapısına kadar getirir. Kendileri çekilirler. Hekim, hastayı gereği gibi muayene eder, reçetesini diğer odada yazar ve geldiği gibi gider.

Kalfalardan hasta olanlara nöbetçi doktor çağırılır. Doktorların hepsi maaşlıdır, ayrıca para verilmez; ama bayramlarda hediye gönderilir. Hanedan üyesinden hava değişimine ihtiyacı olanlar, irade ile hazine-i hassaya ait çeşitli mevkilerdeki köşklerden birine çıkar. Orada gerektiği kadar otururken, dairesinin bütün halkını götürmez; yanına sadece büyük kalfasıyla hizmetine yetecek birkaç cariye, haremağası, hademe ve araba takımı alır.

Kalfalardan hava değişikliğine gereksinimi olanlara, dairenin sahibesi izin verir. Kendisine yetecek kadar giyim takımını, büyükçe bir bohçaya koyar, üstüne canfes yahut patiskadan kenarı zımbalı bağ ile sarıp bir araya toplanan dört ucunu, kurdele ile bağlar ve haremağasına verir. Ardından hep birlikte nöbetçi ağaların kapısına giderler. Hazır bulunan araba onu çırak saraylılardan istediklerinden ya da bendegândan birinin evine götürür. Orada tedavi edilir. Hane sahibi fakirse hediye olarak sıklıkla para gönderilir, değilse sonra bir hediye verilir. Hekim ve ilaç padişahın eczanesinden gider. Kalfası, haremağası ve hademe ile her levazımını gönderir. Gezmeye çıkan kapı yoldaşları yanına uğrarlar. Kendi de ev sahibi hanımla veya onun uygun gördüğü bir hanımla gezebilir.

İlaç Yerine Dua

Cariyeler yalnız göz önünde hizmette iken değil, uzakta bulundukları zaman dahi pekiyi bakılırlar. Hastalığı tehlikeli değilse refah içinde iyileşerek ve sevinerek dönerler. Bu hava

değişimine 'tımara çıkmak' denir. Böyle şehre[28] tımara çıkan kızlardan biri bulunduğu eve gelen ziyaretçilerden birinin sesini, sözlerini hoş bulup aşağıya, yanına iner. Birkaç defa daha konuşurlar. Sohbet hastalığa gelir dayanır:

-Ah be kızım, senin 'maşallah'ın var. Sen kendinin hasta olduğunu sanıyorsun. Senin hiç bir şeyciğin yok. Sana biraz rüzgâr dokunmuş, telaşa gerek yok, okusak geçer, der.

Kızın:

-Hanım nine ben meraklıyım. Rüzgârda oturmam, perşembe ve pazartesi ikindi namazlarından sonra okurum zaten. İlaçları vakti saati ile alırım, demesi üzerine:

-Hekim ilaçları ile mideni, bağırsaklarını çürütme, iyi saatte olsunlar ben izinliyim. Falan efendi de nefesini verdi. Nefesim birebirdir. Sana o ilaçları yaparım. Sapasağlam olursun. Ev ilacına dua sinmiştir, diyerek hemen kızın başına, ensesine masaj yapar, okunmuş suya tülbent batırıp alnına koyar ve baş ağrısını hafifletir.

Saray halkı dindardır, Allah'tan korkusu vardır; yalana, hileye alışık değillerdir. Kız, bu kadının laflarına inanarak şifa umsa da hekimin verdiği ilaçlara da devam eder. Kadının getirdiği sıtma ipliği ve perilerden koruyan muskayı boynunda taşır, rahatlar. Sağlığına kavuşup saraya geçer ve dışarı çıktıkça kadını da unutmaz. Onun şifalı ev ilaçlarından bahseder: "Ne mübarek kadınmış. Ne kadar çok hadis biliyor, ne kadar güzel Kur'an okuyor" diye över.

Bir fırsat düşürüp kadın efendiye de söyler. İhtiyar kalfaların da aracılığıyla kadınefendiden izin alınarak Ramazanda

[28] Sarayın haricine 'şehir' denir.

saraydaki o daireye aldırılır, hatim sürer, kalfalara dualar öğretir, göze şerbet sürmesini bilen kadın böylece kendini sevdirir ve sarayda bir mevki tutar.

Kocakarı İlaçları

Bu kadınlar, küçük kızların başlarında ufak kabuk peyda olunca sahte bir telaşla oranın saçını yolup katran ruhlu merhem sürer. Sancılananlara keten tohumu lapası, soğuk alanın ayaklarını hardallı sıcak suya koyup baştan aşağı yorgan örtüp terletmek gibi tedaviden başka, deniz böceklerinin kaplarından erkek dişi yılancık taşı kuluncunu, riyal yapıştırmakla tedavi eder. Nazara kurşun döker, birtakım şarlatanlıklarla 'Hekim Hanım" oluverirler. Yıllarca bu vasıtayla yollarını bulurlar. Yaptığı şeylerden kimseye zarar gelmediği için güven kazanır. Bununla da kalmaz işi azdırır, cesaretini arttırır, kendisini uzman doktor sanır ve öyle gösterir. Zamanımızda bile aldatabildiği hasta ya kendi ilacını yutturan, özellikle ebe kadınlar arasında doktorun tavsiyesi dışında hareket eden cüretkâr ve saldırgan kadınlar bulunur.

Fatma Sultan ve Hacamatçı Kadın

Benzer bir 'hekim hanım'ın cehaleti sonucu olan feci bir felaketi, kalfalardan işitip pederimden soruşturduğum gibi anlatayım:

'Vücuttaki fazla ve zehirli kanı çıkarmak sağlığa faydalıdır, gereklidir,' batıl düşüncesiyle hacamat, neşter ve sülük aracılığıyla damarları boşaltmak mevsimi olan mayıs ayı gelir. Herkes birer suretle kanını çıkartmaya çalıştığı sırada 'hekim hanım' Sultan Mecid Han Hazretlerinin dördüncü haremi

Fatma Sultan, Refia Sultan ve Reşad Efendi hazretlerinin valideleri Gülcemal Kadınefendi'ye on sülük tavsiye eder. Sülükler sıcak hamamda yapıştırılır. Hayvancağızların birkaçı vaktinde düşerse de doymak bilmeyen diğerleri, haris dişlerini açmaz, avlarını bırakmazlar. Hayli kan akar. Kalan sülükleri sallar, düşürürler. Kan bulaşıklarını temizlemek için ılık su ve tülbentle uğraşırlar. Kadınefendi iyice tartaklanır, kan akması çoğalır, nihayet bayılır. Yün yakıp koklatmak, limon koklatmak fayda etmez. 'Hekim Hanım'ın ilaçlarının da dualarının da tesiri olmaz. Kalfalar korku ve telaşa düşerler. Kadınefendinin hastalığı arz olunur. Sultan Mecid derhal pederimi çağırıp:

-Paşa! Dördüncü kadın hastaymış. Git bak, nesi varsa bana haber ver, diyerek emir verir.

Pederimi hareme götüren musahip ağa:

-Kadınefendi bayılmış. Hekimbaşı ayıltmaya çalışıyormuş, haberini getirince padişah hazretleri bizzat gider, haremini sararmış, yarı hayatta, doktoru da meşgul bulur, etkilenmiş biçimde:

-Aman ben ne yapayım? Der.

Pederim:

-Efendim, kemali emniyetle intizar buyurunuz. Kadınefendi kendi ayılırlar, der.

Gerçekte biraz sonra hastada hayat eseri görülse bile, son derece zayıf, tehlikeli bir halde bulunduğunu pederim padişaha bildirince:

-Geçen gün kan naklinden bahsetmiştik. Kadının hemşiresi Bîmisal'den kan alıp kurtar. Maazallah, ölürse seni mesul

tutmayacağıma söz veriyorum. Haydi vakit kaybetme, emrine pederim şöyle cevap verir:

-İnşallah ona ihtiyaç kalmaz. Müsaade buyurunuz velinimetim.

Bir Şaka

Tüm gücüyle çalışır, kadınefendi ümit verir şekilde açılır. Bu felakete 'hekim hanım'ın sebep olduğunu pederime söylemezler. Hasta, günden güne şifa bulur. Hafifçe şeyler yemeye başlar. Bir gün pederimle kadınefendinin büyük kalfası Canfes Kalfa aralarında şöyle bir görüşme geçer:

-Kadınefendimiz bugün ne yediler?

-Piliç, yeşillik.

-Yeşilliğin hangisi?

-Canım, işte yeşillik.

-Ispanak mı, ebegümeci mi, pazı mı, labada mı, hindiba mı, semizotu mu, mühliye mi?

-Hangisi olacak, mühliye, derler ve gülüşürler.

Bunu Sultan Abdülmecid'e naklederler. O nazik padişah haremini sormaya gelince:

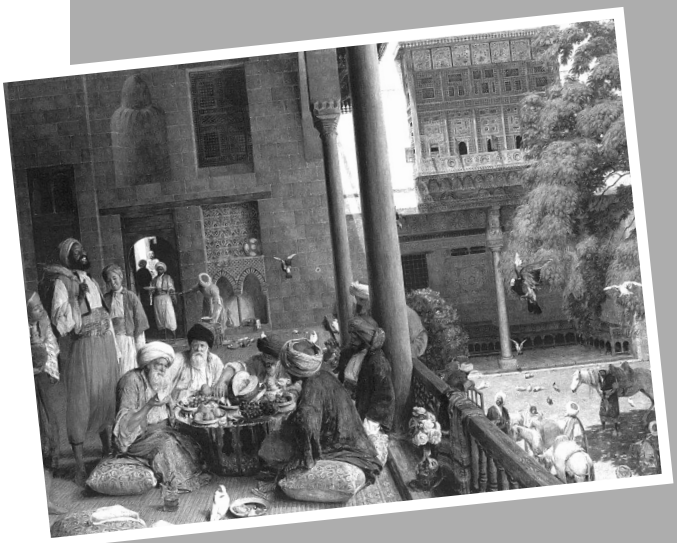
-Canfes! ... Kalfa kadın hangi yeşilliği yemişti, diye latife eden kalfa:

-Hekimbaşı bana bir daha sorarsa hanımın ettiği cahilce hatayı pederime söyler, affını da zatı şahaneden dilerler. Bir daha tababete yeltenmesi tembih ve yemin ettirilerek affa mazhar olur. Gelmemek üzere gider.

On Kuruşa Doktor

Konakların doktorları olurdu. Bir kimse hastalanınca çağırılırdı. Orta halliler de hastalarına doktor çağırırlardı. O zaman belediye hekimi olup olmadığını hatırlayamıyorum. Muayenehaneler de yoktu. Fakirler, hastalarına ev ilaçları yaparlardı. Bazı pek ucuz vizite ile yani on veya yirmi kuruşla giden hekimler de bulunuyordu. Hasta ağırca olursa çağırılırdı. Fakir sınıfının kapıları bulunuyordu. Haber alınca hekim, ilaç her şeyini gönderirlerdi. Merhametli fakir sever hanımla ihtiyacı olanları daima düşünür, aratır, buldurur, imdadına yetişirlerdi. O zaman da bedava tedavi eden hastaneler bulunuyordu; ama hastanenin ismi bile dehşete düşürür, kimse gitmek istemezdi.

Altıncı Bölüm

Saraylarda Ramazan ve Bayram

İbadet Biçimleri

Haremde Mevlid-i Şerif, Regaip, Miraç ve Berat Kandili'nden önce karşılama orucu tutulur, Kur'an okunurdu. Saraylarda hiçbir vakit ibadet ihmal edilmezdi. Tarikata mensup kimseye rastlamadım. Çocuklukta başladıkları namazlarını hep vaktinde kılarlardı. Özellikle Ramazan-ı Şerif'te Kadir Gecesi'ne yetiştirmek üzere hatim indirirlerdi. Gündüz mabeyn-i hümâyûnda yaldızlı paravan arkasında hafız, vaiz dinler, akşam yine orada halk ve umum için serilmiş renkli parçalar, nakışlı çuhalar, uzun seccadelerde, sultanlar da cariyelerin getirdiği kendi seccadelerinde cemaatle teravih kılarlardı.

İmam efendinin kıraati, o güzel sesli müezzinlerin ilahileri insana huzur verirdi. Gündüzleri bazen çıkar, evliyaları, Osmanlı hanedanı türbelerini ziyaret eder, büyük camilerin kafesli hünkâr mahfillerinde vaizleri dinler, cemaatle ikindi namazını kılarlar, akşamüstü dönerlerdi. Abdest tazeleyip ezanı beklerlerken sessizce tövbe istiğfar çeker, dualar okurlardı.

Oruç Nasıl Bozulur?

Ezan veya top işitilince birazcık tuz veya zemzemle orucunu açardı. İftariye büyük tepsi ile çıkarılırdı. Sonraları herkese ayrı ayrı, üzeri sırma ve pulla işlenmiş örtülü küçük masalar üstüne konmuş gümüş tepsilerde bir fincan zemzem, istiridye yahut yaprak şeklinde küçük gümüş tabaklarda birkaç hurma, zeytin, pastırma, sucuk, peynir, reçel, bir tane yumurta, bir küçük kâse çorba, bir yuvarlak pide, bir nemli havlu getirmek âdettendi. Kalfalar kendi odalarına toplanıp büyük tepside iftar ederlerdi.

Hanedan üyeleri ezanla oruçlarını açar, diğer odaya serilmiş namazlıklarda akşam namazını kılar sonra yemek yerlerdi. Büyük konaklarda da iftar âdeti böyleydi. Konaklara Kadir Gecesi'ne kadar iftara davetsiz de gidilirdi, âdetti. Küçük evlerde de davetli, davetsiz iftarlar bulunuyordu. Hane sahibesi ramazanlık iftariyesini, güllacını memnunlukla çıkarır, misafirlerini ağırlardı.

Büyük konaklarda teravih selamlıkta kılınırdı. Kadınlar Dolmabahçe Sarayı'nın zülveçheyn[29] dairesinde cemaate uyarlardı. Mabeyn kapısı açık bırakılır, iyi işitilirdi. Küçük ev hanımları mahalle arasındaki mescitlere giderlerdi.

Hırka-ı Saadet Ziyareti

Ramazanın on beşinci günü Sultan Mahmud haremlerinden o zaman hayatta olan baş ikbal Hüsnümelek Hanım, ikinci ikbal Tiryal ile ve küçük sultanefendiler ve hanım sultanlar Hırka-ı Saadet ziyaretine, Topkapı Sarayı'na davet olunurlardı.

[29] İki taraflı.

İkişer atlı saltanat arabalarıyla, üniformalı maiyetleriyle giderlerdi. Hademe-i şahane, enderun beyleri ve kıdemli haremağaları dış kapıda karşılanır, haremağaları üç kapıya kadar götürür, araba kapısını açar sultanları koltuklarlardı. İç kapıdan da teşrifatçı kalfalarla Topkapı Sarayı'nda oturan kalfalar koltuklarlar, tayin olunan odaya götürürlerdi. Ardından, 'Şevketlü efendimiz teşrif ettiler, buyurunuz efendim,' haberiyle Hırka-ı Saadet Hücre-i Mübarek kapısına gidilirdi. Başlar namaz örtüsüyle örtülerek, merasimle birer birer sağdan ilerlerlerdi. İki taraftaki gülaptan ve buhurdancılar arasından geçilip, Hırka-ı Saadet'in saklandığı gümüş dolabın önünden ve buhurdancılar arasından ilerleyerek, sürekli olarak bir köşesi açılı bulundurulan Hırka-ı Saadet'in ilk sargısını ziyaret edince, mübarek Hırka-i Şerif kürsüsünün yanında tazim ve dindarca saygıyla duran padişah, ayet-i kerime yazılı tülbentlerden birer tane uzatırdı. Alıp yüzüne sürenler soldan çıkarlardı. Bu merasimin sonunda padişah hazretleri, kadınlarla görüşür, onları taltif ederdi.

Kalfalar, kapaklı küçük billur kâseler içinde buhurlar takdim ederlerdi. Sultan Mecid ve Sultan Aziz Hanlar saltanatında hariçten kimse giremezdi. Topkapı Sarayı'nda oturanlar; muhafız beyler, ağalar, kalfalar yılda bir defa da olsa bu ziyaretçilerin cemiyet ve gösterişiyle fevkalade sevinirlerdi. Bu merasim sonunda hizmette bulunanlara ihsanlar dağıtılırdı. Sonra merasime katılanlar dağılır, İstanbul'da küçük bir gezintiden sonra saraylarına dönerlerdi.

Ramazan Geceleri

O yıllarda Bayezid Meydanı, Vezneciler, Şehzadebaşı, Ramazan ve kandil gezintisi oldukça renkliydi. Çok fazla araba vardı. Sultanlar kendi aralarında iftar davetleri yapar, büyük kalfa-

ları da çağırırlardı. Hariçte ne kimse davet olunur, ne kimse kendiliğinden gelebilirdi. Sultanefendiler kendi saraylarında istedikleri hanımları iftara davet eder, bunlara yakın olanlar ve haremleri de gidebilirlerdi.

O devirde Osmanlı hanedanı sofralarına oturmak âdet değildi. Mükemmel sofralarda ayrı yemek verilirdi. Teravih de kafesin ayrı yerinde kılınırdı. Teravihte de sazda da sultanın oturduğu cihet, küçük bir paravan ile ayrılır misafirini yanına çağırtırdı. Misafir küçük şiltede biraz oturur, yerine döner, gayrı resmi misafirini ise yanında alıkoyar, konuşur, eğlenirdi. İftarlar Kadir Gecesi'ne kadardı. İftara gelenlere 'diş kirası' adıyla ihsan verilmek eskiden âdetmiş. Sonra ihtiyacı olanlara verilirdi.

Kadir Gecesi

Kadir Alayı Tophane meydanında olurdu. Sultanlar ve sultanefendiler ikişer atlı arabalarıyla akşama yakın gidip türlü şekil ve renklerde kandiller, fenerlerle donatılmış olan geniş meydanın Kadir Alayı yolunda yer tutarlardı. Enderun ağaları her arabaya gümüş tepsilerle iftariye, yemek, meyve yazsa dondurma, kahve dağıtırlardı. Bunları perdeleri inik arabaların içine haremağaları verirler, bahşişler dağıtılırdı.

Alay, fişekleri seyrettikten sonra isterlerse dışarıda, caddedeki şehrayini[30] seyretmek üzere biraz dolaşır, saray-

[30] Şehrayini: 'Şehir' ve 'âyin' kelimelerinden müteşekkil olup 'şehir eğlenceleri, şehir kutlamaları/süslemeleri' anlamlarına gelir. Osmanlı Devletinde tahta çıkan padişahlar veya yeni doğmuş şehzâdeler için tertiplenen kutlamalar bu isimle anılır. Ramazanda minareler arasına asılan mahyalar, esnafların bayramlarda süsledikleri dükkânlar vs. hepsi 'şehrayin' kapsamına giren etkinliklerdir.

larına dönerlerdi. Kadir Gecesi Tophane meydanına vükela haremlerinin bazılarının arabaları girebilirse de diğer halk sokaklarda, arabalarından, evlerinin pencerelerinden, alay karadan yapılacaksa geçide kurulmuş kerevetlerde ücretle yer tutar, oturur seyrederlerdi. Denizden olacaksa da yine sahildeki kerevetlerden görürlerdi.

Bayram Töreni

Bayram hazırlıkları arifeden önce bitirilir, arife günü gençler, çocuklar, hep giyinir sarayın büyük beylik sofalarında avluda, bahçede ve ormanda gezinirlerdi. Bunlara 'arife çiçeği' derlerdi. Bayram eğlenceleri için avluya kurulan dönme dolap, atlıkarınca salıncak, arife günü ikindi vakti hazır bulunur. Yapan ustalar nöbetçi haremağalarının gözü önünde tecrübe eder giderlerdi.

Bayram Eğlenceleri

Dönme dolap, eski bostan kuyularının çarkına benzer. Her gözü ikişer çocuk alır. Dört gözlü yüksek büyük dolaptır. Bir adam yandan itip döndürür. Gözlerin asıldığı demir kollar iyi tutulmaza yüksekten fırlamak tehlikesi daima mevcut olmakla beraber çocuklar neşeli kahkahalarıyla kazasız dönerlerdi.

Atlıkarıncalar

Atlıkarınca, kalın bir direğin en tepsine haçvari mıhlanmış bir odunun dört ucundan ikişer halatla bağlanıp asılmış, eyerli, üzengili, dizginli küçük atlardır. Bu da bir adamın yandan itmesiyle dönen çocuk eğlencesidir.

Salıncak, birbirine bağlanarak yere mıhlanmış direkler kalın bir odunla birbirine bağlanıp jimnastik trapezine benzer

bir biçime konmuş, üstündeki bağlantıdan birer halkaya bilek kalınlığında iki demir maşa ile asılmıştır. İçi 8-10 kişi alan bu odacıkta bir kanepe, koltuklu iki sandalye bulunur. Etrafı bir arşından yüksekçe parmaklıklı, muşamba döşeli, üç zira murabbaı[31] büyüklüğündeki salıncağın dört köşesindeki askı demiri ile salıncağın arasında bir ayağın hemen yarısını zapt edecek kadar bir basamak vardır.

Bir ayakla o yere, diğer ayakla açıktaki yine o kadar küçük bir yere basılıp bir el ile salıncağın parmaklığı, diğer el ile askı demiri tutulup kolan vurulur. Kolancılar, karşılaşacakları tehlikeyi göze almayarak salıncağın yükseldiği cihettekiler çömelir, dış taraftaki ayağını sarkıtıp kuvvetle dayanarak kalkmakla salıncağın hareketini sağlar. Gündüzleri, saz oyun keyfine büyükler engel olduğu için salıncaktan çocuklar faydalanırlar.

Bayram Gezileri

Bayram sabahı harem-i hümayun ve küçük sultanefendiler ikişer atlı arabalarla bayram alayını görmeye çıkarlardı. Büyükse cami avlusunda, değilse yolda yer tutar, seyreder ve hemen dönerlerdi. Evli sultanefendiler dörder atlı, hanımsultanlar iki atlı saltanat arabalarıyla katılır, harem-i hümâyûnun kapısından girerlerdi. Kapıcılar kapıda kalır, birkaç haremağası, kendilerinin başağaları, başkapı oğlanları, arabanın yanlarından gelirdi. Avluda harem-i hümâyûn merasim dairesi kapısında sarayın ve kendilerinin kıdem, rütbe ve mevkilerine uygun yaka ve kolları sırma işlemeli üniforma ve sırma kayışlı, kılıçlı haremağaları hep birden temenna eder, en büyükleri araba kapısını açıp hazretlerini koltuklayıp indirir ve kapıdan içeri götürürdü.

[31] Yaklaşık olarak 250 santimetrekare.

Kapının içinde bekleyen ve en kıdemli kalfa olan kethüda kadın, baş ikinci kâtibe karşılar, önde yürürlerdi. Teşrifatçı kalfaların büyükleri iki koltuğuna girerler, diğer ikisi de arkadan eteklerini tutarlardı. Ötekiler de takip ederek sultana ayrılan daireye götürürlerdi. Kalfası, yani hizmetini yapacak kalfalar orada karşılar, feracesini yaşmağını, dairede, salonunda çıkarırdı.

Bayramlaşma Merasimi

Tatlı, kahve takdiminden sonra biraz dinleninceye kadar mâbeyn-i hümâyûn bayramlaşma saati gelir, padişaha mahsus olan harem ve mabeyn dairelerinden, sofalarından geçilerek bayramlaşma salonunun üst tabakasının deniz tarafındaki koridorun tezyinatının kafesli yerlerinden bayramlaşma törenini görüp padişah hazretlerinin hareme teşriflerine yakın, dairelerine dönerek beklerlerdi.

O anda harem-i hümâyûn mızıka bando takımı; güvez kadife üzerine yanları iki santimetrekare genişliğinde yaprak şeklinde sarı sırma ile işlenmiş pantolon yakası, kolları, etekleri yine öyle işlenmiş, göğsü sırma kordonlarla, düğmelerle süslü, uygun endamlarını gösterir, kısa setri, kısa kesilmiş saçlar üzerine yine o kadifeden kenarları iki sıra işlenmiş kalıplı fesin tepesindeki gümüş üzerine altın yaldızlı ferahinin[32] altında yarısına kadar yayılarak fesin kenarına inmiş tırtıl püsküllü serpuş, parlak rugan potinler giyen seksen mızıkacı kız, tamburî

[32] Ferahi: Büyük rütbeden en küçüğüne kadar bütün askerlerin fes-lerinin tepesine, püskül üzerine altındaki dört halkadan dikilmiş, madeni ve gümüş mecidiyeden büyük, düz, yuvarlak bir süs. Harp esnasında pek uzaktan bile göründüğü için sonradan Sultan Aziz devrinde kaldırılmıştır.

denilen müzisyeni takip ederek meydana çıkar, sofanın yan tarafına geçerdi. Önde klarnet, flüt, birinci borular, ikinci borular, ikinci, üçüncü sırada büyük borular, trampetler, ziller, davul, nota defterleri, notalıkların üstünde, sazları ellerinde, takımın iki ucunda da müzik çaldıkça döndürülüp şemsiyelerin kenarlarındaki küçük çıngıraklardan hafif su damlaları gibi nazik bir ses çıkaran, 'Japon şemsiyesi' diye adlandırılan aletin ucuna omuzdan geçirilmiş sırma şeritteki yuvaya koyup iki elleriyle tutarak işaret beklerlerdi.

Padişahın teşrif edeceği sofa kapısında büyük teşrifatçı kalfa görününce bando şefi elindeki topuzlu sarı maden kaplama asayı üç parmağı arasında başının üstünde çevirmeye başlar, bu kapıdan ikinci hazinedar çıkınca asayı havaya fırlatır ve tutar. Müzik, selam havasında çalınırken hazreti padişah sol tarafında üniformalı hazinedar usta, arkada daima padişahın hizmetinde bulunan ikinci ve üniformalarını giymiş hazinedar kalfalarla sofaya çıkar, kapının önünde dururdu. Varsa validesi, yoksa hazinedar usta yanında bulunurdu. Bando mızıka, marş-ı sultaniyi çalar. Yaş itibariyle büyük ve küçük sultanefendiler, hanım sultanlar eteklerini sürterek ağır adımlarla yaklaşıp yerden saygılı bir eda ile sağ tarafa sıra ile dizilerek el bağlar dururlardı.

Paranın Peşinden Koşanlar

Kadınefendiler, ikballer de aynı merasimle sol tarafta dururlardı. Bu muhterem misafirlerin maiyetlerinde getirdikleri ustaları ve itibarlı kalfaları yer öpüp çekilir, uzakta bir kenarda dururlardı. Marş-ı sultani devam ederdi.

Tebrik töreni bitince, padişahımızın hazinedar ustası, beraberinde içi çil ikilik ve kuruş dolu sırmalı büyük bir futa tutan

iki kalfa ile meydana çıkıp parayı avuç avuç o büyük sofaya serperdi. Uzaktan seyreden orta kalfalar, gençler, çocuklar kumrular gibi uçuşur, üşüşür ve parayı kapışırlardı. Bazen nazik padişah, ayaklarına kadar yaklaşanlara gülümserdi. Serpilen paradan üstüne düşeni almayıp yere düşürmek, padişah sikkesine bir nevi hürmetsizlik sayılır, hoş görülmez, bu yüzden o para hemen alınırdı. Haşmetpenah hemşiresine, kerimelerine, hanım sultanlarına, haremlerine güzel sözler eder, ardından hepsi dairelerine çekilir, istirahat eder ve yemek yerdi.

Öğleden sonra bir hazinedar gelip padişahın daireye geleceğini müjdeler, padişah hepsini ayrı ayrı tebrike giderdi. Sonradan Osmanlı hanedanı birbirlerinin dairelerine tebrike gider, konuşur, piyano çalar ve eğlenirlerdi. Süslü giyimli kızlar sofalarda gezinir, çiçek demetleri gibi toplu toplu durur, konuşur, gülüşür, neşeli anlar geçirirlerdi.

Tiyatro, Pantomim ve Diğer Eğlenceler

Sarayın dahilinde gün böyle geçerken avluda başka âlem görülürdü. Bir yerde zurnasıyla, narasıyla orta oyunu da denen Zuhuri Kolu, bir yerde kendi çalgısıyla erkek köçekler, bir tarafta hokkabaz ve kukla karşısında toplanan çocukları hayran eder, kahkahalar ve kıyametler kopardı. Bu oyunları pencereden ya da kafes arkasından seyredenler de vardı. Daire sahibeleri, hariçten saz takımları getirtip avluda dairelerinin önünde çaldırırlar, o daha ziyade rağbet bulur ve dinlenirdi. Bu çalgılar ve oyunlar bayram günleri devam eder ve son ikindide biterdi.

Bayram akşamı misafirler ve sultanlar mâbeyn-i hümâyûna davet olunurlardı. Gece giyimleri, süsleri oldukça gösterişliydi. O devirde de açık giysi elbise bulunuyordu. Ama bu kadar

değildi. Büyük, ziyade oyulmuş yakadan göğsün, ensenin, omuzların bir kısmı, geniş kollardan da dirseklere kadarı görülürdü ya da büyükçe bir açık giysi olup içten veya üsten ince bir şey giyilirdi. Güneşin, sis arkasından görünmesi gibi hoş bir görüntü oluşurdu.

Çok daha önceleri ağır, pullu entariler giyilirdi, çok mücevherat takılırdı. O moda geçti. Düz ipekli kumaş üzerine kadife ipeği iplikle işlenirdi; ama bu moda da geçti. Hafif ipekli kumaşlar üzerine yekpare dantel yahut tül veya diğer ince bir şey geçirilirdi. Çiçek kurdele ziyneti de çıktı, bu sade kıyafetler rağbet bulmuştu. Süs olarak incili bir başlık, gerdanlık, bele de murassa yelpazenin altın kordonu veya etekliğin bir tarafı çekilip mücevher bir iğne ile iliştirilmesi oldukça göz alıcı oluyordu. Başa, ince bir tül de takılırdı ve entarinin arkası daima uzundu.

İsmetpenah kendi dairelerinde yemek yer, saz vaktinden bir çeyrek kadar önce bir teşrifatçı ve kendi kalfalarıyla gider ve hepsi orada buluşurlardı. Kafesli paravanın iç tarafında hazırlanan makamlarına otururlardı. Zatı şahane, ya sazdan önce şeref verirler ya da oyun arası gelir, misafirlerini resmiyet havası içinde bulundurmamak için gider ve ayrı bir yerden seyrederdi. O gece saatleri tiyatro, pantomim ve komik oyunlarını seyirle geçerdi. Orkestra takımı, sahnede hünerler gösteren aktör ve aktrisler Mızıka-i Hümâyûn'dan[33] genç beyleriydi. İstenildiği takdirde Karagöz de oynatılırdı.

---

[33] Mızıka-i Hümâyûn: Kostümü, donanımı ve örgütlenme şekli itibarı ile Avrupa standartlarında bir ordu olan Asâkir-i Mansure-i Muhammediye'nin yapısına uymadığı gerekçesi ile kaldırılan Mehterhane-i Hümâyûn'un yerine kurulan askeri bandodur.

Sobasız ve Elektriksiz Saraylar

Bayramın ikinci günü şehzade ve sultanefendiler dairelerde toplanır konuşur, piyano çalar ve oldukça eğlenceli vakit geçirirler. O akşam harem-i hümâyûnda saz olacağını haber verdiler. Hanedan üyeleri kendilerine yakışan kıyafetleriyle hazır bulundular. O dönemde soba olmadığı için, büyük avizelerden, duvarlardaki şamdanlardan yayılan havagazının alevleriyle biraz ısınmış olan misafir salonu, kış mevsimlerinde münasip yerlere konan birçok gümüş mangalların hararetiyle iyice ısıtılır.

Mevsim yaz ise pencereler açılır, serinleştirilir, hanımlar teşrif ederler. Bu sazda küçük sultanlar ve küçük şehzadeler bulunabilirdi. Ancak şehzadelerin büyükleri, resmi günlerde bu gibi toplumun içlerine giremezlerdi. Bu eski âdet devam ediyordu.

Kızlardan Oluşan Altmış Kişilik Batı Müziği Orkestrası

Saza davetli olanlar toplanınca padişah hareminin orkestra takımı, yarı resmi, al fitilli, koyu lacivert pantolon, setre, ferahili fesli altmış kadar kız, sazendebaşıları önde olduğu halde gelirler. Sofanın yan tarafında notaları notalıkları yerleştirirler. Orkestranın yöneticisi olan kız, elindeki kısa değneği ile işaret edince başlarlar.

Orkestra takımında keman, viyolonsel ve kontrbas çalan kızlar da bando takımında yer alırlar. Bu zeki ve yetenekli kızların her biri birkaç çeşit musiki aleti çalacak kadar hünerlidir.

Oyun vaktine kadar opera ve diğer zor parçalar çalınır. Oyunlar Avrupa eski kıyafetleriyle o zamanın dansları,

çalparalarla[34] İspanyol raksları, tefle çeşitli rakslar, İskoçya ayak oyunları, pantomim, komedi, dansözlerin hafif danslarıdır.

Kadın Kadına Dans

Bu danslarda boyu uzun olanlar kavalyelik, kısa olanlar da damlık ederler. Her oyunda zamanının ve söz konusu olan oyunun kendi kıyafetleri giyilir. Bunları kaba sazla tavşan ve köçek oyunları takip eder.

Bu saz takımı daima giyindikleri entariyle gelirler, rakkaseler oyun takımı giyinirler. Harem, saz gecesi pek parlak olur. En küçük kalfalar bile güzel giyinirler. Sultanefendilere kahve, şerbet, meyve getiren terbiyeli kalfaların ışık gölgeleri arasında hayal gibi gezintileri oldukça gösterişlidir ve göz alıcıdır. Bu kalfalar yaşlarına uygun biçimde süslenmiş, hotuzlu elmaslı, eteklerinin uçları şal kemerlerine sokulmuş olarak hoş bir görünüm sunarlar.

Olup biten her şey gerçekten görülmesi gereken güzel bir tablo gibiydi. Bunu gören gözler hemen kalmadığı gibi şimdiden[35] sonra da görülemeyecektir. Balolardaki manzara başka, bu başkadır. Bu eğlenceler gece yarısından sonra bile devam eder. Padişah, saza pek seyrek gelir. Bayramın son günü ikindi vakti misafir sultanefendilerin saltanat arabaları içkapıya getirilir, nezaketle uğurlanır. Kalfaların arabaları ise ortakapıda durur, avluya girmeleri yasaktır.

---

[34] Parmaklara takılıp çalınan zil veya buna benzer ses çıkarıcı araç. Çengilerin, dansın tartımını tutmak için, ellerinde birbirine çarptıkları abanoz sopalar.

[35] Hatıraların tefrika edildiği tarih, 1921.

Hareme Girebilen Kadınlar

O zaman saraya, bayramda devletin büyük rütbeli haremleri de giremezdi. Babam, padişahın nedim-i hassı, yani ona güzel sözleriyle yakın durabilen kişi olduğu halde annem sur-ı hümâyûnlardan başka, yani hanedan üyelerine ait düğünlerin olduğu günler dışında saraya girememiştir. Kız kardeşimle ben, sultanefendilerin kendi cariyeleri gibi nedimeleriydik. Özellikle ben, daha küçük olduğum için hoşlarına giderdim. Kendimce piyano çalar, 'Tuhfe-i Vehbî'den[36] pederimin ezberlettiği kıtaları vezinlerle okur, babamdan ve ağababamdan, yani validemin pederi olan büyükbabamdan işittiğim hikâyeleri anlattığım için beni severlerdi. Bu arada, ağababam, Sultan Mahmud'un özel Tatarı Küçük Abdurrahman Ağa'dır ve Sultan Mustafa'yı bile görmüş, hatta huzuruna çıkmıştır.

Padişahın Huzuruna Çıkabilenler

Bayramlarda itibarlı çırağ saraylıların saraya girmelerine izin verilirdi. Bunların çoğu da Esma Sultan cariyeliğinden kapı yoldaşları idi. Ancak gözdelikle padişah hizmetinde bulunmuş hazinedarlardan olanlar, padişahın huzuruna çıkamazlar. Dairelerin çırağlı kalfalarının da bazıları çağırılırdı.

Evli sultanefendileri tebrik için saraydan dönüşlerinde ertesi günü kayınvalidesi ve eşinin akrabası, hafta içinde her zaman kabul edilirdi. Bu arada vezir eşleri de gelirdi. Sultan hazretleri arzu buyurduklarına kalmalarını emreder, akşama, ya kendi sazendeleri ya da hariçten erkek sazı getirtir, kendi rakkaseleri oynardı.

---

[36] Tuhfe-i Vehbî: Sünbülzâde Vehbî'nin (1718-1809) İran'daki görevinden dönüşünde yazdığı bu eser, 58 kıtadan oluşan manzum bir sözlüktür.

Saraylarda büyük ve küçük kalfaların hepsine mevkilerine uygun bayramlıklar yaptırmak âdetti. Kadir günü terzi bohçaları gelir. Başağalarla başhademelere de elbise yaptırılırdı. Diğer bendelere, üzerlerinde adları yazılı çıkınlarla bayram bahşişleri verilirdi. Bana, sultanefendi, kendi giyimleri ağır entariler verir, arife günü beni bir haremağası ile anne-babama gönderirlerdi.

Aristokrat Bir Halk Kadını

Eşimle, o devrin vali kızı, vali eşi sıfatıyla epeyce gezdim. Ancak kendimi çevremden yüksek görmek bana üzüntü ve utangaçlık veriyordu, bir türlü buna alışamadım. Kızlarımız, kadınlarımız arasında benim kadar güzel günler görmüş kimse yoktur. Onun için 'Harem ve Saray Âdetlerimiz'i yazarken saray günlerinden bahsetmeden geçivermek elimden gelmiyor; ama doğrusu özet olarak yazıyorum ve kesinlikle abartı yoktur.

Sultan Aziz'in Huzurunda

Sultan Aziz'in tahta çıkışından sonra Girit eyaleti valiliğine tayin edilen babamla beraber gitmiştim. 1864 tarihinde izinli olarak İstanbul'a gelmiştik. İstanbul'da bulunduğumuz kısa süre içinde sultanefendilerin saraylarına gittim. Saraya giremedim; çünkü beni, başkadınefendiden başka tanıyan yok gibiydi. O muhterem kişi de çocukluğumda çalabildiğim kadar iki kere piyano çaldırmıştı; ama beni unutmuştu.

1867'de Girit valiliğinden istifa edip İstanbul'a gelince babam Zaptiye Müşirliğine tayin olundu. Valide Sultan hazretleri tarafından doğrudan doğruya gelen emir üzerine bayramda saraya gittim. Hayli büyümüş genç kız sırasına

girmiştim. Âdetleri ve merasimini bildiğimden hiç güçlük çekmedim. Ancak Sultan Abdülaziz Han hazretlerinin huzuruna ilk ve resmi olarak çıkışım beni biraz heyecanlandırmıştı.

Bayram tebrikini yapıp iki tarafta ayakta duran sultanlar arasında ilerleyip saçak öpmeye yaklaşırken padişah hazretleriyle valide sultan hazretlerinin bir kanepede oturduklarını göz ucu ile gördüm. İkinci haznedarın valide sultana bir şeyler söylediğini, onun da hünkâra: "Aslanım, İsmail Paşa'nın kızı, 'sal-i cedid tarihi'ni yazan budur," dediğini işittim.

Babamın teşvikiyle yazdığım küçük bir tarihi kaside, tahsil gören kadınların az olduğu o devirde hoşlarına gitmiş, takdir edilmiş, iltifatlarla karşılaşmıştım. Padişahın dikkatli bakışları beni o kadar şaşırttı ki, saçak öpüp çekilirken eteğime bastım ve sendeledim. O yıllar iki etekli entari modası idi, bu yüzden eteklerimin uçlarını kuşağıma iliştirmiştim. Utanarak yerime geçtim ve kalabalık içine karışıp arkaya çekildim.

O bayram harem-i hümâyûn merasimim hünkâr sofasında icra edildi. Harem-i hümâyûn orkestrası çaldı, daha önce olduğu gibi para serpildi. Babam, kendi hizmetindeki bir cariyeyi beraber götürmemi istemişti. Götürdüm; fakat para serpilirken yalnız yanına düşenleri almamasını söylemiştim. Ama o terbiyeli kız soğukkanlılığını koruyamamış, kendini kaybetmişti. Para kapışan insan deryasına daldı, başındaki çiçekler, kurdele, uzun siyah saçları dağılmış entarisinin etekleri düşmüş, enginde fırtınaya tutulan gemi gibi dalgadan dalgaya sekip sofanın bir tarafından öbür tarafına koşuyordu. Görenler gülüyorlardı, sıkıldım. Ama benim adamım olduğu anlaşılmadı.

Pertevniyal Valide'nin Huzurunda

Valide Sultan dairesine misafirdim. İsmetpenah hazretleri huzuruna çağırıldım. Ben, Sultan Mecid Han Hazretlerinin validesi Bezmialem Valide Sultan'ın huzuruna belki çıkmışımdır; ama hiç hatırlamıyorum. Padişah haremi, padişah validesi gibi yaşlı bir kişinin huzuruna çıkarken insan çekiniyor doğrusu. Pertevniyal Valide Sultan Hazretlerini daha önce görmemiştim. Oda kapısından girerken içeri göz gezdirdim, Dolmabahçe Sarayı'nın orta kattaki odalarından denize bakan bir odaydı. Kalın perdelerin biraz loşluk kattığı odada bir yan minderi ile bir kanepe, iki koltuk, birkaç sandalye vardı. Perdeleri, vişne rengi atlas üzerine çiçekli Hereke fabrikası kumaşından döşenmiş yere de Hereke halısı serilmişti. Kapının yanında konsola ya da dolaba benzeyen bir şey vardı. Ne olduğunu tam olarak belirleyemedim.

Pertevniyal Valide Sultan kadife bir şilte üstünde pencerelere yakın oturuyordu. Hemen yerden bir temenna ile yürüdüm. İkinci temenna ile yer öpmek üzere eğildim. Elini omzuma atıp:

-Yapma, yapma, safa geldiniz, dedi.

Memnun oldum. Babanızın hizmetinden çok memnunuz. Eski vezirdir. Allah daim etsin, şeklinde dua ve iltifat ederek karşısındaki şilteyi gösterdi ve:

-Oturunuz, dedi.

Ben oturmayınca:

-Kalfa! Hanımı, kadınların yanına götürünüz, emri üzerine çıktık.

Baş, ikinci ve üçüncü kadınefendilere gittik. Pertev Başkadınefendi, oğlu Yusuf İzzeddin Efendi hazretleriyle beraber

dairelerinden çıkıyorlardı. Kalfam beni takdim etti. "Sizi az görmüştüm, çok sene geçti. Ancak hatırlıyorum. Memnun oldum. Bizi bekliyorlar. Başka zaman geliniz, uzun uzun görüşürüz" diye iltifatta bulundu.

Sultanları ve Şehzadeleri Ziyaret

Nazmiye Sultan ve Abdülmecid Efendi'nin valideleri Hayranıdil ikinci kadınefendi ile Âdile Sultanefendi'nin sarayında görüşmüştük. Bizi unutmamış. "Hemşirenizle arkadaştık, sizi de tanıyorum. İltifat-ı şahaneye mazhar olduğunuza, bana da geldiğinize memnun oldum" dedi.

Epey yanında durduk. Bize çok iltifat etti. Bu daire Sultan Mecid Hazretlerinin haremi üçüncü kadınefendinin dairesi, oda ise velinimetim Münire Sultanefendi merhumenin odasıydı. Pek müteessir oldum. Bu güzel, nazik kadınefendi ile görüşür, konuşurken o sultanımın da güzel yüzünü, nazik sesini arayıp titriyordum.

Oradan, Mahmud Celaleddin Efendi'nin validesi üçüncü kadınefendiye gittim. Onunla da Âdile Sultanefendi'nin sarayından tanışıyorduk. Piyano çaldırdı. İyi çalamıyordum; ama taltif maksadıyla takdirlerini ve memnuniyetini söyledi. Pertevniyal Valide Sultan dairesinde kalfamla beraber misafir edildiğim odada eski âdet üzere pullu sırma örtülü iskemle üstünde gümüş kenarlı tepside çatalla yemek yedik. Veliaht dairesine gitmek istediğimi söyledim ve:

-Siz zahmet buyurmayınız, ben giderim, dedim.

Koşarak yanından ayrıldım ve Murad Efendi'nin huzurlarına çıktım:

-Leyla Hanım, sizi kaç senedir kaybettik. Gezdiğiniz yerlerde neler gördünüz, neler öğrendiniz? Derken hemşireler girdiler.

Ben, durmadım, çıktım. Haremine gittim. Oradan da İkinci Veliaht Hamid Efendi'ye gittim, dairesinde yoktu. Haremi Nazikeda Hanımı, Ali Paşa konağından tanıyordum. Hayli oturduk, konuştuk. Büyük saraya döndüm. Evvelden tanıdığım kalfalardan, arkadaşlarımdan bulduklarımla gezindik ve gün bitti.

Akşam mabeynde tiyatro gösterisi vardı. Yaldızlı kafes paravandan baktım. Orada yeni ikballerin üçü ile de tanıştım. Ertesi gün Seniha ve Behice Sultanefendilere gittim. Gece de eski büyük kalfam Darçın Kalfa'nın elini öpmek için kapısız eski kalfalara ve teşrifatçılara özel sarayın ayrı ve çok önceleri adı 'yeni bina' olarak verilmiş olan daireye gittim. Kalfam oraya geçmişti. Odasını buldum. Kalfam çok ihtiyarlamıştı. Beni görünce:

-Leylacığım, gel, gel! Diye kollarını açıp kucakladı. Başımı koltuğuna sıkıştırıp duygusal anlar yaşadı:

-Söyle kız, söyle. O kadar zaman nerelerde gezdin, bizi hatırladın mı? Kız, sen çocukluktan çıkmışsın, söyle. Masallarımı unuttun mu? Diyerek eski hatıraları canlandırdı.

Duygulandık ve bir süre gözlerimiz doldu, ağladık. İkimiz de sultanımız için ağlıyorduk. O ihtiyar, şefkatli kalfanın gözyaşları benim saçlarıma, benimkiler de entarisinin üstüne dökülüyordu. Çenemden tutup başımı kaldırdı. Yüzümü aydınlığa çevirip okşayarak:

-Kız, kurban olduğum Leyla, a maymun karı, (Büyük iltifattır, çocukluğumdan beri beni böyle okşardı). Senin yüzünde, gözlerinde neler görüyorum? Dedi.

İkimizin de hüznü arttı, epey ağlaştık. Şimdi bile anarken, üzüntüyle gözlerim doldu.

-Sus ağlama! Dedi.

Alıştığım itaatle kendimi topladım. Meyve getirtti. Daha önce olduğu gibi fazla fazla yedirdi. Biraz daha alıkoyup:

-Haydi artık yerine git seni ararlar, dedi.

Kapıdan çıkarken:

-Gel gel, diye seslendi.

Döndüm. Hizmetindeki kızlardan çilhanesini istedi. "Çil para senin hoşuna gider" diyerek iki elime birer kese para sıkıştırdı. Ben o sırada aradan yıllar geçtiğini unutmuştum. Daha önce olduğu gibi çocukça sevinirken utandım. Zeki kadın derhal anladı ve:

-Ben seni yine o küçük Leyla olarak görüyorum, dedi.

Başımı okşadı. Odaya girdiğim gibi değil, daha mahzun, daha içim burkularak çıktım.

O hayaller, o dokunuş benimle beraber yürüyordu. Büyük bir mahalle kadar geniş olan sarayın her tarafını, yollarını bilirdim. Birkaç dakika içinde misafir edildiğim daireyi buldum. Kalfam meyve hazırlatmış, beni bekliyormuş.

-Sizi her yerde arattım; fakat bulamadılar, dedi.

-Yeni Bina'ya, Darçın Kalfam'a gittim, dedim.

-Galiba ağlamışsınız, aferin, dedi.

Aferinin bende hiç etkisi yoktu. Ben, yıllarca güzel nasihatler aldığım ağızdan çıkan sesi, o sözleri işitmeyi, o ellerle okşanmayı istiyordum.

Küçüklükten itibaren sarayda büyüyen kalfalar zeki olup kavrama güçleri de oldukça fazladır. Arzumu anlayıp beni kendi halime bıraktı. Bayramın üçüncü gününe kadar sarayı, bahçeyi, ormanı dolaştım. Bodrum katında kalfaların odalarının pencerelerine gidilip değişik seslerle latifeler edilirdi. O eski alışkanlığımızdan da geri kalmadım. Arkadaşlarımla eski eğlencelerimize döndüm ve çok keyif aldım. Bununla birlikte sevgili velinimetimin, sultanımın hayali gözümden gitmedi. O aziz vücudun kendi sarayında oturduğunu düşünmeyi tercih ediyordum. Efsus! Hezeran efsus (Yazık, binlerce yazık.)

Yedinci Bölüm

Sultan Aziz'in Avrupa Dönüşü Sonrası Gördüklerim

Saraya Gidiyorum

1867 tarihinde babam İsmail Paşa, Zaptiye Müşiri idi. O zamanlar 10 yaşında olan, Hassa Müşiri Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi her cuma selamlığında beraber bulunur, saraya çağrılır, bazen huzura kabul edilirdi. Valide Sultan Hazretleri'nin emirleri aracılarla duyurulur, her zaman teveccühle karşılaşırdı.

Sultan Abdülaziz, saltanat veliahdı Murad Efendi ve Abdülhamid Efendi ile şehzadeleri Yusuf İzzeddin Efendi'yi beraber alarak Paris'e gitmişlerdi. Büyük Fuad Paşa ile eniştem Kadri Bey de beraberinde gitmişlerdi.

Avrupa'dan dönecekleri zaman karşılama töreninde pederimin vazifesine ait olanlar belirlenirken bir akşam babam:

-Kızım, valide efendimiz emir verdiler, saraya gideceksin, hazırlan, dedi.

O dönemde saraya yalnız bayramlarda çağrılıyordum. Bu müjde beni çok sevindirdi. Saraya gitmek, ekmeklerini yediğim efendilerimin huzurlarında bulunmak, çocukluk ve

gençlik devirlerimi mutlu geçirdiğim Dolmabahçe Sarayı'nda gezinmek beni mutlu ederdi. Bu müjdenin verdiği sevinçle ben, koca kız yerimde duramıyordum. Babam:

-Giyeceğin entari ile beraber bir de manzume hazırla! Dedi.

Giyilen, kullanılan gerekli her şeyi, hatta iğne ipliğe varıncaya değin babam kendi getirir, böylelikle hiçbir şeyi almama lüzum bırakmazdı. Yalnız, terziye dikiş vermeye müsaade etmezdi. Hayır, asla kıskanç değildi, hatta gereğinden fazla cömertti. Ancak benim ve ev halkının giyeceğimizi terziye diktirmezdi. Ona göre, mutlaka kendim dikmeliydim.

O zaman, herkesin evinde bulunduğu gibi, bizde de cariyeler bulunuyordu. Onların giyimlerini ve dikişlerini bile ben göstermeye mecburdum. O sayede iyi biçki, dikiş öğrenmiştim. Sandığıma koştum. Babamın çeyizim için aldığı kumaşlar arasında Lion'da özel surette feracelik olarak dokunmuş, iki kenarı çiçekli bir metre 20 santim eninde mor atiklerden üç parça bulunuyordu. O feracelerin modası geçmişti. Babam bana entari için almıştı. Ojesi açık filizi, kenarı bir karış genişlikte beyaz üzerine renkli gayet güzel olanı çıkardım. Hemen biçtik, diktim. Başım içinde hafif bir serpuş yaptım. Kenarını ensiz iyi dantelle süsledim. Bir tarafına küçük bir dal leylak koydum. Uzun beyaz eldivenimi ve pabucumu dahi hazırladım.

Manzumeye gelince hiç iyi olmadı. Yazdığım şeyi düzeltmek ve sonradan belgelendirmek hiç bir zaman elimden gelmiyordu. Başkasını yazmaya da vakit yoktu ve yapamayacağımı biliyordum. O manzumenin birkaç beytini çıkarmakla pürüzünü ayıkladımsa da bu acizmle kendimin bile beğenmediğim şeyi bir padişaha layık görmedim, bu yüzden sunmadım.

Sultan Aziz'in Karşılanması

Padişahın gelişi nedeniyle yapılan denizdeki merasime, Gümüşsuyu'nda Rasim Paşa'nın konağından baktım. Önde kılavuz, iki tarafta, karşılamaya giden donanmış irili ufaklı vapurlar, ortada padişaha mahsus güneşli sancak çekilmiş olarak padişahın bindiği zırhlı, arkada maiyetinin vapurları göründü.

Padişahlarını karşılamak için halkın kiraladıkları şirket vapurları, çatanalar, Boğaz'dan çıkıp selam için dizildiler. Birçoğu geçmeyip limanda kaldılar. Denizin o tarafı hemen hemen örtülmüştü desem yeridir. Bayraklarla donatılmış deniz vasıtalarının hareketleri, çeşitli renklerde dalgalarıyla başka bir güzellik kazanmış olan deniz, çiçek bahçesine benzemişti. Bütün halk ayakta bekliyordu. Padişah geçerken sahilden ve denizden yükselen 'Padişahım çok yaşa' nidaları, bando mızıkaların selam havaları gözlerimizi sevinç yaşlarıyla doldurdu. İçimizden bazı hanımlar 'aman ne acıklı' diye ağlaştılar. Ben, limana yaklaşılınca arabamı hemen saraya koşturdum. Ama haremdeki karşılama törenine yetişemedim. Pertevniyal Valide Sultan Hazretlerinin ve Sultan Aziz'in huzurlarına sonra kabul edildim. O gecikme, hakkımda hayırlı oldu. Ayrıca iltifata mazhar oldum.

O Günkü Kıyafetleri

O gün sultan hazretlerinin ve bütün saray halkının kıyafetleri pek hoştu. Yeşil rengin amaca ulaşma ve sevinç alameti olduğunu biliyordum. Ama o gün yeşiller giyinileceği hatırıma gelmemişti. Tesadüfen entarimin yeşilli olması beni rahatlattı ve memnun etti. Sultan hazretleri pek açık yeşil renkler üzerinde değerli beyaz dantele geçirilmiş uzun etekli giyimlerle

başlarına taç gibi mücevher başlıklar, boyunlarına cismen küçük, kıymetçe büyük gerdanlıklar takmışlardı.

İhtiyar kalfalar düz, yollu, benekli yeşiller, orta yaşlıları beyazla karışık açıkça yeşil giymişlerdi. Gençlerin çoğu beyaz entarilerin uygun yerlerini suni küçük yeşil yapraklarla, çimenlerle süslemiş, bellerine ensiz yeşil yahut enli beyaz kurdeleler bağlamışlardı.

Artık üç etekli entarilere ve şalvarlara gençler rağbet etmiyorlardı. Etekli entariler moda idi. Bir ucu bele iliştirilen etek, uzun iç etekliğinin üstüne serpilip sürüklenirdi. Kıyafetlerine uygun serpuşlarını, taramalarını da kendilerine yakıştırmışlar moda olan salkımlar pırlanta küpeleri, tarakları madalyonlarıyla süslerini tamamlamışlardı. O genç, güzel, kibarca süslenmiş kızların büyük sofalardaki, koridorlardaki gezintileri, hafif rüzgârla titreşen bir papatya mevsimi olan bahardan hiç farkı yoktu.

Çoğu, Sultan Mecid Han devrinden kalma bu kızların, hepsini tanıyordum. Saraylarda bulunmayan şey çirkinliktir. Onun için bu kızların zaten hepsinde çekici bir güzellik varsa bile o günkü sevincin yüzlerine vuran saadeti, dağınıkça taranıp alnın üstüne, o pembe yanaklara doğru tel tel dökülmüş altın saçlı başları, sevimli bir hayal gibi görünen omuzları ve kolları, yaz günlerinin durgun havası da ince, hafif bulutlar içinden yayılan, ancak gözleri incitmeyen güneş ışığı kadar güzel bir manzaraydı.

O gönül açıcı manzarayı seyrederken ondan önceki devirlerde böyle sevinçli günlerde giyilen ve parıltıları aynalarıyla avizelere vuran sırmalı, pullu entarilerle büyük mücevherler gözlerimin önüne geldi. O ne kadar azametli, muhteşem, ne

kadar göz alıcı kıyafet idiyse bu defa gördüklerim de o kadar zarif ve neşe verici kıyafetlerdi.

Üstlerinde küçük, ancak değerli mücevherden başka parıldayan yoktu. Her şey zamanın âdetine bağlı. Önceki devirlerde bu kıyafetle meydana çıkılamazdı. Şimdi de o önceki kıyafetle çıkılsa gözlere hoş görülmeyecekti. Bence her ikisi de çok güzel.

Fatma Sultan, Baltalimanı Sarayı'nda

O günüm bu yeşil kanatlı melekler, beyaz güvercinler arasında geçti. Akşamüstü Kanlıca'ya yalımıza döndüm. Rıhtımda Fatma Sultanefendi'nin üç çiftesini gördüm. Beni bekliyormuş. Hemen elbisemi değiştirip kayığa atladım. Birkaç dakika içinde karşıya, Baltalimanı Sarayı'na geçtik.

Baltalimanı Sarayı, sultan sarayların en güzelidir. Bu sağlam kagir binanın orta sofrasına damın kalın, nakışlı tepe camlarından ve direklerle bölünmüş iç sofasına da deniz pencerelerinden ışık verilmiştir. Renkli mermerlerden ocakları, küçük parçalarla resimlenmiş parkeleri, tavanlarının nakışları oldukça estetik barındırır. Sahil boyunca, bahçede havuzda sandalla gezilirdi. Deniz hamamları, deniz üzerine küçük birkaç odalı köşkü, bahçenin ucunda ayrı Hünkâr Dairesi, arkada da Baltalimanı Çayırı'nın üstüne kadar büyük bağı, meyveliği bulunuyordu. Reşid Paşa yaptırmış. Sultan Mecid Hazretleri, kızı Fatma Sultan için yüksek bir bedelle satın almıştı. Ayrıca ahşap bir Reşid Paşa yalısı bulunuyordu ki, meşkhane olarak kullanılıyordu. Saraya uzun bir yolla bağlıydı. Rumelihisarı cihetinde bulunan bu büyük ahşap yalı sonraları yandı.

Sarayın rıhtımı oldukça özenilerek seçkin bir üslupla donatılmıştı. Fanuslar, fenerler henüz yakılmadığı halde ipek oya gibi incelikleri göz alıyordu. Sultanefendi akşamüstü sahili dolaşmaya çıkmıştı. Dönüşüne kadar, geçenleri sultanefendinin ikinci eşi Nuri Paşa'nın hemşiresi Seyyide Hanım ile pencereden seyrettik. Nöbetçi haremağaları, saraya bitişik bahçe kapısından rıhtıma çıktılar. Biz de karşılamak için sofanın bahçe kapısına gittik. Fatma Sultan altın gibi saçlarına, aydınlık yüzüne pek yakışan havai mavi ipek bir ferace giyinmiş, beyaz üzerine beyaz tek parça dantel geçirilmiş şemsiyenin fildişi sapından tutmuş, beyaz papuçlarıyla kum üzerinde hafifçe yürüyerek geldi. Bizi görünce:

-Siz niçin gezmeye çıkmadınız? Her yer güzel donatılmış, dedi.

-Boğaziçi'ne çıkarken çoğunu gördük. Efendimizinki hepsinden güzel doğrusu. Bunu gördükten sonra başkalarını görmeye isteğimiz kalmadı, dedik.

Kibar gülümseyişi ile:

-Hepsi başka başka güzel. Gece çıkarız, geliniz, deyip yürüdü.

Biz merdivenden ağırca çıktık. Odaya girdiğimiz vakit soyunmuş, yani feracesini, yaşmağını çıkarmıştı. Hazinedar usta Cezbidil Kalfa ve benim kalfam ibriktar usta Mihrimelek Kalfa, görümce hanımefendi ve ben dördümüz yemek yedik.

Batı Müziği Bilen Kalfa

Sultanefendilerin sofralarına hanedan üyelerinden başka kimsenin oturması âdetten değildi. Bu vesile ile Mihrimelek Kalfa hakkında da kısaca bilgi vermem gerekir. Mihrimelek

Kalfa sarayda sultanefendinin hususi hizmetinde sağlam terbiye görmüş, temkinli, ağır başlı, nazik, garp musikisini bilen mükemmel bir kadındı. Sultan Murad'ın tahttan indirilişinden sonra sultanefendinin yakalandığı hastalığı sırasında da yanındaydı.

Yemekten sonra sultanefendinin özel hizmetlerindeki küçük kalfalardan Nikterin, ellerinin üzerinde bir bohça ile gelip görümce hanıma:

-Vapurla geldiğiniz için efendimiz, feracenizin koyu renk olduğunu düşünerek gece için size açık renk ferace göndermiş, diye ince yaşmak ve bir çift beyaz eldivenle süt beyaz ipekli feraceyi kanepe üzerine koydu.

İkimize de:

-Efendimizle beraber gideceksiniz, dedi.

Biz, süsümüze biraz daha çeki-düzen verdik, yaşmaklarımızı çektik. Feracem gümüşî, eldivenim beyazdı. Donanma kılığı ile gelmiştim.

Fatma Sultan ile Deniz Gezisi

Bahçe kapısına gittik. Âdet üzere olduğu gibi kayığa kadar kırmızı kadifeden halı serilmişti. Fatma Sultanefendi geldiler. Gündüz giydiği kıyafet ile aynı idi. Saatli hafif bir bilezikten başka bir mücevher takmamış, saman rengi eldiveni değiştirip beyaz giymişti.

Rıhtıma yürüdük. Kayık, daima kullandığı beyaza yakın gayet açık renk cilalanmış, kenarının ve içinin oyma tahtalarının bazı yerleri ince yaldızlanmış kayığın renginde çuha döşemeli, aynı kumaştan tırtıl saçaklı, ihramlı, üç çifteydi. Âdet olduğu

gibi önce biz girdik, ayakta durduk, sonra da sultanefendi girip oturdu, biz de karşısına oturduk. Küpeşteye de daima maiyetinde bulunan Habeş Hayreddin Ağa oturdu.

Rıhtımın gerisindeki saz takımlarından orkestra çalışıyordu. O ahenkli seda ile küreklerin çıkardığı hışırtı birbirine karışıyordu. Elimde olmayarak, 'Ah ne güzel,' demiştim. O kadarla da kalmayıp, 'Kayık yürümese de hep bu güzelliğin içinde kalsak' diye devam ettim. İsmetpenah gülerek:

-Kayığı durdurmanın imkânı vardır. Ancak evimizden çıkınca hemen önünde durmak nasıl olur? Biraz gezinelim aynı yere geliriz, diye buyurdular.

Yeniköy'e kadar çıktık. Sahile yakın akıntı ile Ortaköy'e inip dönüşte Bebek'ten Anadolu'ya geçtik.

Sultan Aziz Döneminde Boğaziçi Geceleri

Saraylar, büyük yalılar avizelerle, fanuslarla, binlerce fenerlerle pek parlak biçimde donatılmıştı. Dağlardaki ağaçlara ve yerlere o kadar çok fener ve kandil konmuştu ki, altın yaldıza boyanmış bir tablo sanılırdı. Aralardaki aylar, yıldızlar, ışıklarla yazılmış şiirler pek hoştu. Özellikle Mısırlı Zeynep Hanımefendi'nin Bebek'teki dağı gözlerimizi okşuyordu. Yüksekte, o akşamın şerefine yapılmış suni bir ay, karşısında bir yıldız, daha uzaklardaki takım yıldızlar, küçük fenerlerden oluşmuş saman uğrusu dedikleri küme yıldızları, hâsılı karşımızda gayet ustaca taklit edilmiş bir gökyüzü görüyorduk.

Sultanefendinin:

-Nasıl, bütün Boğaziçi donanmasından üstün değil mi? Sorusuna görümce hanımefendi:

-Dağın tepesi loş bırakıldığı için yıldızlar daha belirli, daha iyi görünüyor. Çok güzel olmuş. Ancak bizimkinden üstün diyemem, cevabını verdi.

Fatma Sultan Hazretleri'nin bana:

-Leyla Hanım siz bu muntazam heyetle alakadarsınız. Ne düşünüyorsunuz? Sorusuna:

-Efendim, bu nurlu ayın karşısında bulunmakla bahtiyarım, cevabım pek hoşuna gitti.

-Memnuniyetinize iştirak ediyorum, karşılığı ile katıldı.

Türkiye'deki İlk Projektör

Sultanefendi, zeki, bilgili, çabuk kavrayışlı, espritüel bir büyük zat idi. Bu bilgili hanımefendi beni konuşturur ve fikrimi açardı. Zihnimin gelişme zamanında onun zekâ ve bilgisinden faydalanmıştım.

Bebek'ten Anadolu sahiline geçerek Kanlıca'ya kadar açıldık. Üzerimize birdenbire kuvvetli bir ışık vurdu. Dönüp bakınca bizim saraydan geldiğini gördük. Doğrusu şaşaladım. Meğer gezinti sırasında görüp de mehtap ışığı sandığım aydınlık, bizim donanmaya ilave edilen projektörmüş. Biz, başımızı biraz çevirip bakmaya çalışsak bile, kayıkçılar durumu daha iyi görmemize engel oldu.

Zaman ilerlediğinde, en sonunda o ışıklar saçan levhaya yaklaştık ve ayrıntılarıyla gördük. Yere, tahminen dört metre kadar yükseklikte, üç sıra büyük fanus dizilmiş. Aşağı kısmı gayet küçük sisli fanuslarla kaplanılıp gerisine zarif bir şekil verilerek aralardaki boşluklara zümrüt, yakut, ya da inci

renklerinde büyük fanuslar yerleştirilmiş. Elmastraş[37] kesme billurdan pırlanta gibi parçalar konmuş.

Rıhtım boyunca uzanan o ışıktan duvarın ortasına yapılan takın içinde, geride loş bırakılmış yer, yeşil fenerleri, turuncu kürelerle uzaktan bir portakal bahçesi gibi görünüyordu. Oradaki ince saz takımının derinden gelen sesi, gönüllerimizi okşuyordu. Projektör, sarayın üst kat pencereleri hizasından, portakal ağaçlarının üstünde doğmuş yıldızın ortasına ışık saçıyordu.

Benim Şiire Başlamam

Bu manzaraya, her zamanki gibi gözlerimi kırparak bakıyordum. Seyyide Hanım bu halimi görünce:

-Her halde methiye yazmaya hazırlanıyorsunuz? Demesi beni zor durumda bıraktı.

-Efendimiz, fıtratınızın güzelliğini tasvir için ya Rafael, ya da Nef'i olmalıyım, dedim.

Fatma Sultan, konuşma konusunu değiştirmek için:

-Aruz okuduğunuzu söylemiştiniz. Vezne nasıl alıştınız? Diye sordu.

-Pek küçükken pederimin ezberlettiği 'Tuhbe-i Vehbi' kıtalarındaki vezinlerle, sonra da büyük şairlerimizin divanlarını okuyarak vezne, haberim olmayarak alışmışım. Pederim, kendisine verdiğim ilk iki beytimi Girit eyaletinin Meclis-i İdare Başkâtibi Kutbizâde Şair Sadık Efendi'ye göstermiş. O da Esad Paşa merhumun: "Geh güle gah şem'e benzettim ruh-i cananeyi" diye başlayan gazelini yazıp ilk beytinde

[37] Üzeri elmas gibi yontulmuş iyi tür cam, billûr.

takti[38] usulünü göstermiş. Divan efendisi Hasbi Efendi de şair olmadığı halde:

> Keştiyim ab nidüğün bilmem
> Varta-i şab nidüğün bilmem.[39]

Beytini takti edip pederime vermiş. Pederim de "Leyla baksana ne getirdim. Bir dene bakalım. Becerebilir misin?" teşvikiyle bende bir heves ve arzu uyandırdı. Gazelin diğer beyitlerini pek kolaylıkla taktie muvaffak oldum. Başka vezinlerdeki eserlerden bazı şeyler takti ederek şiirle de vezinle de biraz bilgilendim. Bildiğim bundan ibarettir efendim, dedim.

-Eksiğiniz nedir? Sualinden maksatları, "Kişinin eksiğini bilmesi gibi irfan olmaz," mısraı olduğunu anlayıp, "Sayenizde eksiğim yoktur," cevabımdaki maksatlarımı hemen kavrayıp tebessümle:

-Mutlusunuz, diye buyurdular.

Seyyide Hanım da:

-Efendimizin huzurunda bulunanın eksiği olur mu? Tabi ki mutluyuz, dedi, konuşma kapandı. Biraz sonra saraya döndük.

Emsalsiz Bir Işıklandırma ve Devletin Milyonları

Benzeri olmayan bu donanmayı kalemle anlatabilmek kolay değil. Güzelliği hayallerine bile sağmayan ruh okşayıcı güzel-

---

[38] Aruz vezninde, mısraların cüzlere ayrılması için yapılan kesme-biçme işlemi.

[39] Gemiyim suyun ne olduğunu bilmem,
Batma tehlikesi nedir bilmem.

liği ancak bu kadar anlatabildim. Pek çok şehrâyin gördüm, ancak bunun gibisini değil, buna yakının bile görmedim. Geçtiğimiz yarım yüzyıl içinde, böylesine bir donanmaya şahit olmadım.

Aydınlatma araçları, hatta mumlar bile hususi olarak Avrupa'dan getirtildi. Bu donanmayı tertip eden ustanın da Avrupa'dan getirildiğini Fatma Sultanefendi'nin nedimesinden işitmiştim. Bu adamın yedi bin liraya geldiğini de yine onlar söyledi.

Mevlid-i Şerif Okunması ve Hac Tebrikleri

Saray-ı hümâyûnda hünkâr sofası ve sultanefendilerin saraylarında büyük sofaya kafesli paravan konup gümüş rahleler, sırmalı şiltelerle hazırlanan yüksek mevkie o sarayın imamı ve mevlithan efendileri oturur, okurlar. Müslüman kadınlar da kafes arkasında dinlerler.

Gülsuyu serpmek, buhurdana sık sık ödağacı, buhur koymak, şeker ve şerbet dağıtmak hizmetini sarayda Enderun ağaları, diğer saraylarda bendegân ve haremağaları, harem cihetinde kalfalar yaparlar. Padişahın bu sofada yahut odasında dinlenmeleri isteğine bağlıdır. Sultanefendilerin eşleri paşalar, mevlid-i şerif cemiyetinde yerlerini alırlar.

Büyük konaklarda hoca hanımlar çağrılıp sofada, büyük odada mevlit okutturulur. Mevlit okunurken hepsi başları örtülü olarak otururlar ve dinlerler. Mevlithanlara yemek verilir. Küçük aileler kız mektebinde ya da camilerde kadınlara ayrılmış yerden dinlerler. Mahalle içindeki küçük mescitlerde ise ortada oturabilirler. Erkekler de hizmeti yerine getirirler.

Hacdan Dönenlerin Karşılanması

Hac için Hicaz'a giden kişiye Beytullah'ta, Arafat'ta, ziyaretlerde dualar ısmarlanır, ona da kısmet olması için isminin çağrılması temenni ve kefenlik verilip zemzemle yıkanması rica edilir. Kabirde göğsüne konması için Kâbe örtüsü ve ayet yazılı tülbent de istenir. Kendisine yolluk olarak köfte, dolma, helva ve peksimet verilir. Beyaz entariler, ince pabuçlar hediye edilir ve vapura kadar gidilerek uğurlanır. Dönüşü yaklaşınca iç çamaşırı ile bir takım yeşil elbise, yeşil yemeni, yeşil başörtüsü hazırlanır. Evinin kapısı yeşil renge boyanır, hürmetle ve memnunlukla karşılanır.

Hac dönüşüne tebrikler başlar. Evin sofrasının bir tarafında, örtüsü süslü masadaki üzeri çiçeklerle donatılmış bir tepside; bir ya da iki billur bardak içinde tabağa göre kesilip işlenmiş gül veya ıtır yağı ile ıslatılmış çuha parçası; diğer bir tepside kulplu billur, zemzem fincanlarıyla zemzem sürahisi bulunur. Daha büyükçe bir tepside de küçük billur kâselerle gülsuyu serpilmiş şeker şerbeti, hoşaf kaşıkları, büyük tabakta hacı lokumu vardır.

Tebrik etmeleri için davetliler çağrılır. Hacının dönüşünü duyup yahut yeşil kapıyı görüp gelenlere gülsuyu serpilerek buhurdandaki ödağacı ile karşılanır. Her gelen parmaklarını gülyağlı çuhaya sürer, zemzem içer, şerbet kâsesinin birine lokum atar, bir Hac hikâyesi dinler ve gider. Hacı; zemzem, sürme, ödağacı, akik ve gümüş yüzük hediyelerini istediklerine verir.

Bu toplantılar bir hafta devam eder. Tebrikte hizmet eden yağcı, zemzemci, lokumcu, gülâpdan, buhurdancı hanımlar düğüne gider gibi süslenirler. İsterlerse süslerine biraz yeşil de ilâve ederler. Hacı tebriklerinde bazen mevlid-i şerif de okunur ve hatim duası indirilir.

Sekizinci Bölüm

Masalları Andıran Ünlü Sultan Düğünleri

Sultan Abdülmecid'in Kızları ve Damatları

Sultan Abdülmecid'in, yedisi çok ufak yaşta ölmüş olan on beş kızı olmuştu. Anneleri genellikle değişik olan ve hayatta kaldıkları için tanıyabilmiş olduğum sekiz sultanefendiyi hatırlıyorum. Aşağıda, yaş sırasına göre ve aynı anneden doğan erkek kardeşlerinin de isimlerini belirterek sıralıyorum:

Fatma Sultan, Refia Sultan*, Cemile Sultan, Münire Sultan**, Seniha Sultan, Behice Sultan, Mediha Sultan***, Naile Sultan.

Bu sultanefendiler arasında, benden on yaş kadar daha büyük, son derece akıllı ve kıyaslanamayacak kadar zarif bir insan olan Fatma Sultan, Refia Sultan ve özellikle de

---

* Her iki hanım da Şehzade Reşad'ın (Sultan V. Mehmed Reşad) kız kardeşleridir.

** Yaş sırasına göre Şehzade Reşad'dan sonra gelen ve 1904'te ölen Şehzade Kemaleddin'in kız kardeşi.

*** Şehzade Vahideddin'in (Sultan Vahideddin) kız kardeşi.

birlikte büyüdüğüm, hemen hemen çocukluğumun tümünü yanında geçirmiş olduğum Münire Sultan en iyi tanımış olduklarımdır.

Bu sultanefendilerden bugün yalnızca ikisi yaşıyor. Şehzade Sabahaddin'in annesi Seniha Sultan ile Altıncı Mehmed'in[40] kız kardeşi ve eski büyük vezir Damat Ferid Paşa'nın eşi Mediha Sultan.

İşte, Sultanefendilerin Eşlerinin Adları

Fatma Sultan, ilk olarak ünlü vezir Reşid Paşa'nın oğlu Ali Galip Paşa ile evlendi. Damat paşa, bir akşam kayıkla evine dönerken, buharlı bir gemi bizim yalımızın açıklarında sandalına çarpınca, Boğaz'ın sularında boğuldu. Gecenin içinden umutsuz haykırışlarını duymuş; fakat o olabileceğini hiç düşünmemiştik. Babam, kurtarmak üzere hemen bir kayık göndermişti; ama gene de geç kalınmıştı. O günlerde bazı kişiler, sultanefendinin eşinden özellikle kurtulmak isteğinde olduğunu söylemişlerdi. Korkunç bir iftira. Fatma Sultan'ın böyle alçakça bir cinayeti işleyebilmesi bir yana, kendisi o kadar genç ve kocasına öylesine âşıktı ki, ilk zamanlar yeniden evlenmemek için şiddetle direndi. Fakat sonra babası Sultan'ın üstelemelerine çaresiz boyun eğerek, Padişah'ın Mabeyncisi Nuri Paşa ile evlendi.

Refia Sultan, Kaptanı Derya Mehmed Ali Paşa'nın oğlu Ethem Paşa ile evlendi.

Cemile Sultan, Tophane Komutanı Fethi Ahmed Paşa'nın oğlu Mahmud Celaleddin Paşa ile evlendi.

---

[40] Sultan Vahideddin.

Münire Sultan* Mısırlı Abbas Halim Paşa'nın oğlu İlhami Paşa ile nişanlandığında henüz bir çocuktu. Bir süre sonra, on üç yaşlarındayken de evlendi. Evliliklerinden üç yıl kadar sonra, İlhami Paşa öldü. Münire Sultan ikinci kez, ilk evliliğinden önce kendisinde gözü olan fakat hiç beğenmemiş olduğu, Serasker Rıza Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa ile evlendi.

Seniha Sultan, Abdülhamid'in hükümdarlığı sırasında iki oğlu Sabahaddin ve Lütfullah ile gitmiş olduğu Avrupa'da on beş yıl önce ölen Mahmud Paşa'nın eşiydi.

Behice Sultan, Nurullah Bey'in oğlu Hamid Bey ile evlenmişti.

Eski büyük Vezir Ferid Paşa'nın eşi Mediha Sultan, ilk evliliğini Sami Paşa'nın oğlu Necip Paşa ile yapmıştı.

Naile Sultan, padişahın emir subayı Çerkez Mehmed Paşa ile evlendi.

Refia, Cemile ve Münire Sultanların düğünlerinde bulunduğumdan, gördüklerimi ayrıntılarıyla yazacağım.

Münire Sultan'ın Düğünü

Sultan Abdülmecid'in üçüncü kerimeleri Cemile Sultanefendi'nin Tophane Müşiri Fethi Ahmed Paşa'nın ilk hareminden olan oğlu Mahmud Celaleddin Paşa ile Cennetmekân Hazretlerinin dördüncü kerimeleri Münire Sultanefendi'nin de Mısırlı büyük Abbas Paşa'nın oğlu İlhami Paşa ile eşliklerine izin çıktığı hakkında annelerine müjde verildi.

---

* Benim sultanım.

Münire Sultan'a Verilen Hediyeler

Cemile Sultan'a sunulan nişan hediyelerini bilemiyorum. Ancak Münire Sultan'ın daima dairesi yanında bulunduğumdan onun aldıklarını biliyorum. Binlerce lira değerinde bir tek taş yüzük; üzerinde gene bir tek taşla tek taşın altında sallanan uzun, salkım biçiminde traş edilmiş bir pırlantası olan bir çift küpe; üzerleri gümüş kafesle kapanmış gümüş tepsilerde kokular; kapaklı küçük billur kâselerde misk; baharat; sakız; billur şişelerde şuruplar; kapaklı saksonya kâselerde reçeller; çini tabaklarda yerli ve Frenk şekerlemeleri geldi. Sultanefendinin annesi, saraydaki İsmetpenâh Hazretlerine önemli bir miktar ayırıp dağıttı. Bunlardan bizim dairedekilere de düştü.

Damat İlhami Paşa'ya, sultanefendi tarafından kıymetli bir sigara tabakası gönderildiğini gördüm. Beraber daha neler bulunuyordu, diğer Damat Mahmud Celaleddin Paşa'ya da ne gönderildi, doğrusu bilmiyorum.

Sultanefendilerin ikisi de oldukça gençti. Özellikle Münire Sultan, daha çocukluktan çıkmamıştı bile. Tam olarak belirleyemesem de nişanları ile evlilikleri arasında uzun bir süre geçti. Mısır'dan kayınvalideden mi, paşadan mı, kimden bilmem; sandıklarla muz, limon, portakal, o zamanlar adına yusufçuk denen mandalina gelirdi. Muz ve mandalina o zaman İstanbul'da nadir bulunurdu. Ancak sarayda fazlasıyla bulunuyordu. Bol bol Mısır reçeli de gelirdi. Karşılığında da İstanbul şekerleri, reçelleri ve daha birçok yiyecek gönderilirdi.

Sultan Çeyizlerinin Alışverişi

Sultanefendilerin hassa hazinesinde hazırlanan çeyizleri arasındaki entariler için sultanefendilerin ölçüleri, damatların

annelerine gönderilmişti. Öte yandan kadınefendilerin anneleri de çeyiz hazırlıyorlardı. Mücevherler, gümüş takımları ve sırmalı eşyalar için Kapalı Çarşı'daki Ermeni kuyumculardan Köçeoğullarına başvuruluyordu. Özellikle, saraya sokularak sultanefendilerin güvenini kazanmış olan Agop Ağa en becerikli olan ustalardandı.

Haremin sultanları doğal olarak sıradan arabalarla, kimseler tarafından tanınmadan Çarşı'ya gidebilirdi. Ama birçok esnafla konuşulmaz, arabadan inilip kuyumculara gidilmezdi. Her ne emredilirse saraya getirilirdi. Sultanefedilerin çeyiz levazımı örneklerini Agop Ağa sağlar, haremağalarının eşliği ile dairenin küçük sofasına getirilirdi. Oda kapısının perdesi arkasından büyük kalfalar alır, kadın efendiye, sultanefendiye götürür, gösterirdi. Beğenilirse sipariş alınır, Agop Ağa da emir gereğince yaptırırdı.

Ben, sultanefendinin yanında bulunduğum için hepsini görme imkânına sahiptim. Yapılan güzel şeylerdi; ama fiyatların yüksekliği konusunda o zamanlar çok bilinçli olmasam bile, yüzlerce keseyi duyar ve onlardan oluşan yığını gözlerimin önünde getirirdim. Bununla beraber efendilerimin hazinelerinde pek çok gördüğüm ve sayelerinde kullandığım mücevherin ve paranın gözümde değeri yoktu. İşbirliği, nabza göre şerbet verişi, müşteriyi yola getirmesini bilmesi Agop Ağa'ya büyük bir servet kazandırmıştı.

Saraya Giren İlk Terzi ile Güzelliği Dillere Destan Sophia

Saraya giren ilk terzi, Meryem Kadın'ı Köçeoğulları getirmişti. Meryam Kadın, ölçü alır ve prova yapardı. Kurdele ve dantelâ

gibi şeylerden başlayıp küçük yüzük, küpe, kordon ticaretiyle de geçimini sağlıyordu.

Çeyiz tamamlanınca Köçoğulların hemşiresi Sophia Hanım'ın da kadın efendilerin, sultanefendilerin ayaklarına yüz sürmesine müsaade edildi. O senelerde kibar Ermeni aileleri bizim gibi her renk ferace giyer, ancak ipek yaşmak kullanırlardı. Fukara sınıfı siyah ferace giyer, çuval gibi baştan geçirilen yaşmaklarla yüzlerinin tümünü örterlerdi.

Bu Sophia Hanım saraya yaşmak ferace ile geldi. Terbiyeli, âdabı bilen, nazik bir kızdı. Güzelliği de Allah'ın ender olarak ihsan ettiği derecede idi. Koyu yeşil gözlü, koyu kumral saçlı, gayet düzgün sevimli bir yüz, son derece güzel ağız, renkli güzel endamlı bir kızdı. Daha sonra da görmüştüm. Çengelköy iskelesine vapur yanaşırken onu pencerede veya bahçede görmek için yolcular hep o yana düşerdi. Sarayda olmayan tek şey çirkinlikti. Satın alınan cariyeler hep seçilmişlerdi. O kadar çok ve çeşitli güzeller içinde, hayret nazarlarını üstüne toplayan Sophia Hanım'ın güzelliği tasavvur buyrulsun. Biraderinin, yani Köçeoğullarının, hizmetine takdirle kendisine ağır bir broşla kadınefendinin elbisesinden güzel bir takım elbise verilirdi. Doğrusu, böyle bir hediye, biçilmiş kumaştan daha çok güzeldir.

Sultanefendilerin nikâhları ferman buyruldu. Dârüssaâde ağası ve başmüsahip Ağa (üçüncüsünü hatırımda değil) vekâlet ve tanıklığıyla akitlerini mabeyinde şeyhülislam efendi icra etmiş. Damat paşalara vekil sadrazam olduğunu işitmiştim. Nikâhları müjdelendi ve kutlandı. Düğünlerin kararlaştırılan haftası taraf-ı şahaneden kadınefendilere, damatlar tarafına haber verildi.

Çeyiz Listesi

Cemiyetler bir hafta ara ile icra edileceğinden Cemile Sultanefendi'nin çeyizi, dördüncü kadınefendinin dairesinin yanındaki büyük sofada sergilendi. Sofanın dört köşesinde ikişer daireli koridorlara giren kapılar, koridor kapılarının aralarında, sofanın yanlarına gelen yerlerde ışık almak için üçer büyük pencere bulunuyordu. Güney tarafından büyük merdiven, kuzey tarafında bahçeye bakan üç büyük pencereli büyük bir sofadır. İç sofaya üç yanlı olarak masa gibi kerevet konup üzeri al çuhalarla örtülmüş gümüş toparlak tepsiler içine al kadife yayılıp üzerine muhafazalarıyla mücevherat konmuştu.

Mücevherat

Kabı altın üzerine elmaslı Mushaf-ı Şerif, pırlantalarla süslü yazı takımı, bir taç, gerdanlık, bir broş, kemer tokaları, bilezikler, küpeler, iğneler, salkım broşlar, saatler, ortası ve sapı elmaslı yelpazeler, sapı elmaslı sineklik, bir kahve takımı, elmaslı altın zarf, ortası elmaslı kahve örtüsü ile bir çift elmaslı yemek kaşığı, kapağının tepesi elmaslı bir çift kulplu altın bardak ve daha bir sürü eşya bulunuyordu.

Sofanın daire bitişiğindeki büyük pencerelerin önlerine yere konmuş iki sıra, büyük tahta tablalarla içleri çeşitli renkli atlas saplanmış üzerlerine gümüş sofra kaşıkları gümüş sahanlar, tepsiler, kahve takımları stili ile abdest leğeni takımı, leğen ibrikleri, şerbet takımları, desti aynalar, suluk işleme kahve örtüleri ile birçok eşya konulup ince çemberlerle yapılmış kapaklarla kapanmıştı. En sonunda da üstleri renkli tüllerle örtülüp tepelerinden kurdelelerle bağlanmıştı.

Bu sergiyi evvelâ padişah sonra harem-i hümâyûn gördü. Ertesi günü de bütün saray halkı seyretti. Pazartesi günü alay, tepsiler, tablalar ve üstleri al çuha örtülü yük arabalarıyla de sandıklar ve yatak takımları Maslak-Levent çiftliği yolundan, sultanefendinin Salıpazarı'ndaki Sahil Sarayı'nın inşaatı tamamlanıncaya kadar kısa süre için kiralanan, Emirgân'daki Giritli Mustafa Naili Paşa Yalısı'na getirildi. Perşembe günü de sultanefendi dört atlı saltanat arabasıyla ve muhteşem bir alay ile yine o yoldan gitti. Emirgân'a sahilden alay geçecek yol hâlâ yoktur.

Kız kardeşim, çoğunlukla Cemile Sultan'ın yanında bulunurdu ve kendisini Sultan Hazretleri çok severdi. Hatta gelir giderken de kendi arabasına almıştı. Bizim sultanefendi* bir hafta sonra gelin olacağından, sokağa çıkmasını annesi uygun görmüyordu. Kendi maiyeti ile iki arabalık insanla gitmişti ve kız kardeşim beni de bu kafilenin içine aldı.

Bana, "Leyla, buradan uzaklaşma; çabuk gideceğim, kalabalıkta seni bulmak zor olur" emriyle, âdetten olduğu için yere oturdum. Ardından aldığım izin ile küçük kalfamla şöyle bir dolaştık.

Gelin odası, Refia Sultanefendi'nin odası ve mefruşatı güvezi[41] rengindeydi. Hatta entarisi, duvağı da bile aynı renkteydi. Misafirler o büyük yalının sofasına dağılmışsa da omuz omuza denecek kadar kalabalıktı. Mücevherat, süs, saz bir cümbüş, bir kıyametti. Annemi göremedim; ama kız kardeşime rastladım ve biz hemen döndük. Ertesi gün, bizim çeyiz sergisi hazırlanacaktı. Aynı sofada aynı masayı hazır

* Münire Sultan.

41 Mora çalan kırmızı.

bulduk. Münire Sultanefendi, elimden gelebilecek işlerde beni yanına alıp kullanıyordu.

Çeyizin tamamını gördüm. İyice tarif edebilirim. Mücevherat, muhafazalarından çıkarılıp gümüş tepsinin içine yayılmış kırmızı bir kadifenin üstüne konmuştu. Kadifenin altından pamukla mücevherlerin şekline göre hazırlanmış tümseklere yuvalar yerleştirilip uygun yerlerinden iliştirilmişti. Çok hoş görünüyorlardı.

Mücevheratın hepsi güzeldi; ama biçim bakımından oldukça özel olanları vardı. Özellikle, yarım arşından biraz daha uzun olanı vardı ki, üst kenarı oldukça küçük parçalardan yapılmış sanki bir su gibiydi. Onun altında uçları küçük, ortaları büyücek, tek ve sık taşlarla yapılmış yarım asma halka, halkaların ortalarındaki boşlukta birkaç taşlı küçük bir örnek halkaların aralarına asılmış ve aşağıları yine halka gibi ancak resimli salkımlı bir mücevher, bu parçaların her birindeki salkımlarla güzel bir dantel gibi görünüyordu. Gerdanlık gibi kullanıldığında boyunu kurdele gibi dolaşıp dantel gibi omuzlara yatar, iki paçası omuzdan kollara dökülür ve yarım parça başa takıldığında kenarı tepede küçük bir taç şekli alır, salkımları saçların aralarına yayılırdı. Oldukça küçük bu parçalar birbirine belirsiz halkacıklarla kancalarla bitiştirilmiş kıvrılıp toplanır şekilde gayet ince bir sanatla yapılmıştı.

Bir de sultanefendinin saçını toplayıp tutturulacak bir tarağı vardı. Kıl gibi ince sapta birkaç zembil asılmış gibi kuru bir kır çiçeği bulunuyordu. Bu çiçeğin ismi hatırımdan çıkmış; ama sanırım 'haseki küpesi' derlerdi. İnce altın üç sapa bunlardan birkaç tane asılmış, sapların kök tarafında sık mıhlanmış pırlanta

yapraklarla küçük bir demet yapılıp bağa tarağa mıhlanmıştı. Oldukça zarif ve kıymetli bir taraktı.

Ayrıca, platin üstüne bir sıra pırlantadan yapılmış, gösterişli bir hilal, platin üstüne yapılmış yıldız, yine platin üstüne yapılmış kuyruklu büyük yıldız iğne vardı. En son kısmı olan kuyruğu da titriyordu.

Bu geceye özel olan mücevherat da oldukça göz alıcıydı: İri inciler, pırlantalar ve küçük yakutlarla yapılmış gerdanlık ve broş, küpe, platin üzerine ortası zümrüt, kenarı pırlanta çevrilmiş yuvarlak parçaların göğse gelenlerinden yedisinin altından aynı işle armudî biçimde parçalar asılmış gerdanlık, bir çift küpe, bir yüzük, gagalarından kavuşur bir çift tavus vardı.

Münire Sultanefendi'nin çeyizinde mücevherler arasında pırlantadan yapılmış, adına Frenkbağı da denilen, kurdele şeklinde üç parça bulunuyordu. Sultanefendi genellikle yaşmaklı çıkardı. Beni süsler ve karşısına oturturdu. Çoğu kez bu üç parçayı göğsüme takardı. Bir de üst tarafında küçük kurdele bağlı pırlanta ve muhteşem görünen bir madalyon bulunuyordu.

Mücevher tepsilerinde ise pek çok takım ve çeşitli hilye yerleştirilmişti. Hepsi değerli, hepsi güzeldi. Yukarıda tarif ettiklerimi sık gördüğüm için sanırım onlara karşı bir çeşit aşk oluşmuştu.

İlk tepside Mushaf-ı Şerif ve yazı takımı, kâğıt makası, kalemtıraş, makta, kalem, ayrıca dersin yerlerini, kelimelerini göstermekte kullanılan 'hilâl' vardı. Mushaf-ı Şerif'in eski sanatkâr mücellitlerin hünerli ellerinden çıkmış olan değerli bir kabı bulunuyordu. Yazı takımı, altın tepsi üzerinde kapak-

larının tepeleri mücevherli ve altından hokkalardı. Makas ve kalemtıraşın sapları altın üzerine elmas, kesecek yerleri çelik üstüne altın işlenmiş. Arnavut ustaların, gümüş üzerine kurşunla yapılan nakışlarla süslediği ve adına 'savat' denen işlemeler pırıl pırıldı. Makta'da[42] öyleydi. Sapa taş sarılmış bir kalem. Som altından, tutulacak yeri bir hilâl bulunuyordu. Köşelerine birer küçük yıldız işlenmiş, kenarı sırma ile dikilmiş al kadife bir 'altlık' yerleştirilmişti. Altlık özel bir işlem için kullanılıyordu. Zamanımızın kâtipleri kâğıdı biraz bükerek elde yazarlardı. Kâğıdı buruşturmamak için altlık kullanılırdı ve babamın yazı takımı tepsisinde de aynısını görmüştüm.

Ayrıca, süs, ziynet eşyasından başka sapı mücevherli bir sineklik, mine üzerine elmaslı çift gözlü dürbün, devekuşu tüyünden beyaz, yuvarlak, ortası ile sapı yakut, zümrüt ve pırlanta karışık olarak süslenmiş yelpaze de bunların arasındaydı. Ve ayrıca bir tane de katlanır yarım daire bir yelpaze vardı. Bu yelpazenin yüzünde ya kâğıt, ya ince bir şey üzerine sulu boya ile yanında mermer parmaklıklı merdivenli bir bahçe resmi, köşesinde de Lâtin harfleriyle yazılmış bir ifade vardı. O zaman okumayı bilmediğim gibi ne dediğini anlamaya çalışmak da aklıma gelmedi. Ancak her halde bir büyük ressamın eseri, pek değerli bir şeydi. O yelpazede elmas yoktu. İki yanı kafesli altın, bir örnek üzerine renkli parlak mine işlenmiş, altının ayakları da sedef üzerine beyaz pembe ve yeşile bakan altın varaklarla küçük çiçekler işlenmişti. Ayakları bağlayan halkada al ibrişimden bir püskülü bulunuyordu.

---

[42] Makta'nın birçok anlamı olmakla beraber burada; "kemikten yapılmış, kalem ucunu düzeltmeye yarayan araç" manasında kullanılmıştır.

Bu yelpazeyi sultanefendi birkaç yıl sonra bana ihsan etmişti. Ben de büyük kızımın çeyizine koymuştum. Mücevherli dürbün ve küçük dikiş takımı, kapaklarının tepeleri elmas bir çift tabak, kulplu bardak sapları, elmaslı iki çatal takımı, kenarı çivilerle mıhlanmış al kadife kaplı tepsi üzerine mücevherli on zarf, mücevherli tarak ve fırça takımı, saplı el aynası, bir küçük el çantası... Hafızamda kalanlar sadece bunlar.

Kırmızı kadife üzerine sırmalı, incili, ortası elmaslı, kenarı tırtıl, saçakları kahve ağacı resmi işlenmiş kenarı saçaklı kahve örtüsü. Bir kahve örtüsü daha bulunuyordu. Ona hayran olmuştum. Bugün bile görsem gözlerimi ondan ayıramam. Bu örtünün mavisi üzerine güneş, gökkuşağı gibi dikey biçimde renkli pullarla işlenmiş, kenarında kendi rengindeki çakıl ibrişim saçağın uçlarına renkli pullarla gayet küçük, düğme gibi konmuştu. O kadar güzeldi ki, o örtüyü tutmak için insan kahveci olmak isterdi.

Mücevherler bunlarla bitmiyordu tabi ki. Sergide, hiç elbise yoktu. Yatak takımı da bulunmuyordu. Zatı şahanenin ve hanedanın görüp beğenmelerinin ardından pazartesi günü mücevherat, altın ve gümüş kap kacak, mabeyn-i hümâyûn beş çifte kayıklarıyla, sandıklarla yatak takımları ise kırmızı çuha serilmiş ve kırmızı çuha örtülmüş temiz mavnalar içinde iki tarafta üniformalı memur ve zabitlerle harp gemileri sandallarından oluşan alaylarla Vaniköyü'ne, sultanefendinin Salıpazarı'ndaki Sahil Sarayı'nın inşaatı tamamlanıncaya kadar oturmak üzere kiralanıp döşetilen Sır Kâtibi Mustafa Paşa Yalısı'na nakledildi. Hünkâr kalfalarıyla annesinin ve sultanefendinin birçok kalfaları da eşyayı yerleştirmek için gittiler.

Padişahın Hediyeleri

Padişah hazretleri, kızlarına ve kerimelerine hazine-i hassa aracılığıyla yaptırdıkları taç gerdanlık, göğüslük, küpe, yüzük, bilezik, kemerbaşı, takım mücevheratı, gelin günü takılmak için kadınefendinin yanında alıkoyup, hazine-i hassadan gelen on entariyi kutular içinde çeyizlerle beraber göndermişti.

Bu entariler, çeşitli renklerde atlas zemin üzerine sarı sırma ile üç etekte birer kök yukarı doğru ağaç dalları, gayet sık çiçekler işlenmiş, belden bağlı, göğsü az açık, kolları iki kat, her katta kurdele gibi sırmadan yapılmış bağlarla birer çift püskül bulunan biçimdeydi. Eteklerin ve badenin kenarları sırmadan tül dantellerle süslüydü. Hepsinin biçimleri ve desenleri aynıydı. Bu entarilerden menekşe moru üzerine olanı Cemile Sultanefendi'ye, sarısını Münire Sultanefendi hemşireye gelinlik ve paçalık için padişah tarafından hediye edilmişti.

Çarşamba akşamı harem-i hümâyûnun büyük sofasında kabasaz takımı ile kına gecesi yapıldı. Tavşan ve köçek oynandı. Meyve, şekerleme çıkarıldı. Ancak kına konmadı. Perşembe sabahı bütün saray halkında sevinçle beraber bir telaş bulunuyordu. Kahvaltıdan sora sultanefendiler giyinmek, hususi hizmetindeki kalfalar giydirmekle, düğüne gidecek kalfalar da odalarında süslenmek, hazırlanmakla meşguldü. Bizim dairede de gelin giderek başka bir âlemi aydınlatacak olan o parlak yıldız, o asilin etrafında, beraber gidecekler parlak bir güler yüzlülük, uzak kalacak olanlar da gizli bir hüzün ile dönüp duruyordu.

Çalışkan kalfaların arasında üç çocuk dolaşıp duruyordu. Bunlardan biri bendim. Diğer ikisi de küçükten alınıp terbiye

edilmiş zeki çocuklardı. Nedimeleri olarak, her zaman sultanefendinin yanında bulunurdu.

Kalfalar bizden sıkılıp odadan çıkarmak istedilerse de sultanefendi: "Onlar da hizmet edecekler" diye engel oldu. Biz, bu tavırdan şımardık; böylece telâşımız ve hizmet aşkımız arttı. Kalfaların yan bakışları da bize işlemiyordu. Bakışlarımız hep sultanefendinin yüzündeydi. Sultanımız o kadar güzeldi ki, hangi renk olursa olsun, boyaya hiç ihtiyacı yoktu. Yalnız sırma gibi saçları taranıyordu.

En sonunda, kendisi de bizden sıkılmış olacak ki: "Süsleriniz bozulmuş, küçük kalfalarınız düzeltsin" emri ile bizi başından savdı. Üçümüz birden çıktık. Biz daha sabahleyin erkenden giyinmiş, hazırlanmıştık. Eksiğimiz yoktu. Sultanefendinin de pederinin gelinlik olarak hazırlattığı güvez kadife üzerine dalları, yaprakları sarı sırma, yaprak damarları inci ile işlenmiş, uygun yerlerine pırlantadan küpe çiçekleri konmuş entarisi ve potinleri giydirilmiş, mücevheratı takılmış, telli duvağı konmuştu. Başından aşağı yan tarafa sarkan beyaz teli bulunuyordu. Dairelerin kalfaları yaşmaklanmış, feracelerini giymiş, bekliyorlardı. Bizim daireden kapıya kadar yaygı serildi. Biz de ardından daireye geçtik.

Gerdek Gecesine Doğru

Teşrifatçı kalfaların çoğu misafirleri karşılamak için erkenden sultan sarayına gitmişlerdi. Gelin, sultanefendiyi uğurlamak için kalanlarla, bizim birkaç kalfa küçük sofada bekliyorlardı. Odaya giremedik. Kapının karşısına geçtik. Gözlerim güzel bir görüntüye rastladı: Sultanefendi, validesinin beline sarılıp başını, o muhteşem saf göğse dayamış, annesi de kolunu kızı-

nın arkasından dolayıp elini omzuna koymuş, diğer eliyle de o gül renkli nazik ve nadide yüzünü okşuyor, kızını alnından öpüyordu.

Kadınefendinin, "Geliniz kalfalar!" emriyle kalfaların birkaçı odaya girip Sultan Mahmud devrinden kalma ihtiyar kâhya kadın dualarla, tebriklerle sultanefendinin sağ kolunu, Keremyar Kalfa sol kolunu aldı. İki genç kalfa da entarisinin uzun, ağır eteklerini arkadan tuttular. Kâhya kadın ve sultanefendinin Haznedar ustası olan Keremyar kalfa, resmi üniformalarını giyip mücevherlerini takmışlardı. Ta kayığa kadar serilmiş yaygı üzerinden yürüdüler. Geçecekleri büyük sofada harem-i hümâyûn incesaz takımı çalıyordu. Üst ve alt büyük sofalar, giden yaşmaklı yaşmaksız saray halkı ile doluydu. Arkadan pek çok kişi yürüyordu. Deniz kapısının iç tarafındaki bahçede, güvez kadife üzerine sarı sırma erkek kıyafetli, yani büyük üniformalı harem-i hümâyûn bando takımı, dışarı da bir takım asker bandosu çalıyordu.

Sarayın bahçe kapısından denize kadar, rütbeliler sırma üniforma, sırma kayışlı kılıçları ile rütbesizler de siyah setre pantolonlu, beyaz eldivenleriyle yerlerini almışlardı ve aralarında iki sıra haremağası vardı. Rıhtımda büyük üniformalı ve nişanlı paşalar, beylerle harem-i hümâyûndan başka yaverler ve büyük rütbeli zabitler, saygı ile dizilmişlerdi.

Gösterişli Saltanat Kayıkları

Gelin sultanefendiyi, geçit için gerilmiş al çuha perdelerin arasından geçirip on dört çifte saltanat kayığının köşküne götürdüler ve padişah makamına oturttular. Kâhya kadınla Keremyâr Kalfa bendegâna mahsus olan yan sedirlerine yer-

leştiler. Ben daima velinimetim sultanefendinin maiyetinde gezmeye alışık olduğum için, yine o mutluluğa umarak koştum; ama beni dışarıda bıraktılar. Köşkün sırma saçaklı güvez atlas perdeleri kapandı, kayık rıhtımdan açıldı.

Köşklü saltanat kayığı gayet uzun, beyaza boyanmış, dış kenarları güvez üzerine altın yaldızla nakışlı idi. Sekiz kişilik kadar olan köşkünün içi sırma saçaklarla süslü güvez atlasla döşeli, tavanına da güvez atlaslar ışık saçakları şeklinde büzülüp yüksekçe olan ortasından yıldızlı bir güneşle mıhlanmıştı. Direkleri ve damının kenarındaki oyma parmaklık ve tepesindeki güneş parıldayan yaldızdandı. Kayığın burnuna yakın yerinde yaldızlı bir kuş gördüm gibi. Kayığın içi yaldızlanmış, oymalı tahta ile nakışlıydı. Dışındaki güvez üzerine yaldızlı kenar, buruna doğru incelerek burunda birleşip alta doğru kıvrılmıştı.

Güvez çuha üzerine sarı sırma bükme ile gayet sık işlenmiş cepkenli, mintanlı, bol dizlikli on dört çift kayıkçı, iki elleri bir kürekte, hep birden gayet muntazam olarak ayakta çifter kürek çekiyor, o kıyafetin yeşil üzerine işlenmişini giyinmiş iki reis de mevkilerinde, elleri dümenin sapında, ayakta duruyorlardı.

Gelin Alayı

Dârüssaâde Ağası ile sultanefendinin başağası arka küpeştede saygıyla ayakta bekliyorlardı. Alayı teşkil eden kayıklarla sandallardaki yüksek rütbeli rical ve teşrifat memurları yine saygıyla ayakta duruyorlardı. Kılavuz gemilerinin içindekiler ise yüzleri saltanat kayığına dönük biçimde, onlar da el pençe divan durmuşlardı.

Alay, donanmış vapurlar, sandallar ve özel seyirci vapur ve kayıkların arasından yavaş yavaş geçiyordu. O sırada bu kadarını görebildim. Sultanefendi, her vapurdan selâmlanıyordu. Sultanefendinin kayığının kendi dairelerinin kapısının rıhtımına yanaştığını gördük. Kayıkçılar, olanca kuvvetiyle küreklere asıldılar.

Saltanat kayığı açılınca kadınefendi de beş çiftesiyle hemen açılıp hızla uzaklaştı. Karşısında büyük kalfası bulunuyordu. Başı bir büyük şemsiye ile kapanmıştı. Bir taraftan uğurlamaya gelenler yavaş yavaş çekiliyor, diğer taraftan da rıhtım rengârenk süslenmiş feracelilerle donanıyordu. Yaşmakların nazarlardan gizleyemediği güzellikler ve mücevherat parıltıları gözleri kamaştırıyordu. Güvez, mavi, lacivert, beyaz kadife ya da çuha üzerine, kenarları gümüş kabaralı ya da sırma işlenmiş saçaklı, püsküllü ve başlarının iki köşesi iki taraftan denize doğru sarkıtılmış örtülü beş, dört, üç çifteler, rıhtım kenarına dizilmiş bekliyorlardı.

Başağalar, hanedan üyesi efendilerini koltuklayıp kayığa indiriyor, karşılarına ikişer kalfa oturuyor. Başağa da küpeşteye oturuyordu. Reis dümenin önünde mevkiine oturmuş, başkürekçi uzun kanca ile dayanıyor, kayığı rıhtımdan uzaklaştırıyordu. Sırasıyla hepsi kayıklara binip açıldılar. Harem kayıklarının reisleri ve çift hamlacıları da koyu renk çuha dizlik, geniş kollu, oyalı ipek beyaz gömlek, üzerin de bükmelerle ince kordon işlenmiş olarak döşemenin renginde yelekler giymişlerdi.

Arkadaki kayıkçıların kıyafeti kar gibi beyaz patiskadandı. Onların kıyafetleri her zaman böyledir. On kişinin, sekiz kişinin, üç kişinin kürekleri köpükler saçarak güneş ışığı ile yaldızlanmış denizin üzerinde kayıp giderken, arkada kalan

Rumeli'nin o yeşil sahilleri arasında doyasıya ufka bakmak kimsenin aklına gelmiyordu.

Saçaklı, dantelli şemsiyelerin altından nazarlar hep Boğaziçi tarafına dönüktü. Nadiren görülen on dört çifte, köşklü saltanat kayığın azametli ancak aheste gidişi, iki tarafta alay teşkil eden Bahriye askerlerinin beyaz elbiseli, al uzun boyun bağlı tayfası, kolları sırma şeritli zabitleriyle ve dümen üstü sancağımızla donanmış sandallara ve alayın haricinde seyirci adı altında yüzen kayıklara, sandallara bakıyorlardı.

Birdenbire hafif bir rüzgârla deniz sathının o altın varak gibi durgun yüzü değişiverdi. Hava, bir çocuk elinde buruşmuş mavi kâğıda döndü. Gök, güneşin önünden hafif beyaz bulutlar geçirerek güya yaşmaklı kadınlara benziyordu. Ve o bin renkli çiçeklere şebnem gibi ince yağmuruyla takdirlerini gönderiyordu. Oysaki bu iyilikten kimse memnun kalmamıştı.

İkinci Mahmud Han'ın Bir Cariye İçin Yaptığı Beste

Benim gibi şemsiyesi olmayanlar da fena bozulmuşlardı. Darçın Kalfa'nın şemsiyesi, ne yazık ki ikimizi birden koruyamıyordu. Telli, kurdeleli hotozumun üzerine mendilimi örttüm. Süslü güzel entarimin üstüne düşen küçük damlaları kurşun yağıyor sanıyordum. Şükür ıslanmadı ve bulut geçti. Onun serpintisiymiş imiş. Hava hemen yine açıldı.

Darçın Kalfa kimdir, biraz anlatayım. Darçın Kalfa, Esma Sultan'ın gözde cariyelerinden meşhur tamburisiymiş. Kadınefendinin hususi işlerini emniyetle kendilerine verdiği iki kalfasından biriydi. Sultan Mahmud'un bu kalfa için oldukça güzel 'Darçın gülü' nakaratlı bir şarkısı bulunuyordur.

Koltuk

Kayıklar deniz kuşları gibi uçuşuyorlardı. Hanedan-ı Âl-i Osman'ın beşer çifteleri sıra ile teker teker sahildeki sarayın diğer kapısına yanaşıp çıktılar. Rıhtımın açığında sıra bekleyen kayıklardan ayrılıp küpeştenin ve hatta rıhtımın yan tarafına yanaştırdılar. Biz de hemen karaya çıktık.

Rıhtımda, vekiller, devlet ricali ve zabitler hademeler, ağalar ihtiram safında duruyorlardı. Mızıka-i Hümâyûn bandosu rıhtımda çalmaya başlamıştı. Yalı kapısının iç tarafında Âdile Sultan hazretlerinin ince saz takımının sesi duyuluyordu.

Sultan Hazretleri düğünden evvel Kuruçeşme'deki saraylarına annemi davet etmişti. Ablam ve ben de oradaydık. Üç gece alıkoymuşlardı. Bu ince saz takımını ve yeni kalfaların 'Ulah Takımı'nı o zaman duymuştum. 'Ulah Takımı'nda musikar,[43] çitez ve uda benzer kopsa adında bir saz da çalınıyordu.

Âdet üzere gelin sultanefendi derhal çıkmayıp, biraz geciktiklerinden herkes yetişti. Damat paşa, kayığın ve köşkün içinde, duvağı örtülü gelin, sultanefendinin karşısında iltifatı için duruyordu. Damat paşa sağ koltuğuna girip çıkardı. Dârüssaâde ağası da sol taraftan koltukladı.

Rıhtımın son merdivenine kadar serilmiş yaygıların üstünden yürüyerek kayıkla kapı arasına gerilmiş al çuha perdeler arasından geçip girdiler. Kayıktan çıkarlarken orkestra selâm

[43] Ağız armonikası şeklinde bir düdük. Gagasındaki deliklerden rüzgâr estikçe türlü sesler çıktığına inanılan bir masal kuşu. Bu sese yönelen diğer kuşları avlayarak beslendiğine inanılır. Musiki kelimesi de buradan gelmektedir. Musikinin temelinin bundan geldiğine inanılır. Musikarın gagasında 360 delik vardır. Uçtuğu zaman bu deliklerden ses çıkar. Musikide de 360 makam vardır.

havası, sonra marş-ı sultanî çaldı. Kapının iç tarafından bahçede Âdile Sultanefendi'nin ince saz takımı:

> Keremkâni efendim gel gül yüze
> Bülbül gibi hasret oldum gül yüze.

Güftesiyle başlayan bir şarkıyı okudular. Herkesin hoşuna gitti. Bu şarkının, meşhur Tamburî'nin buselik makamında bir şarkısı olduğunu sonradan öğrendim.

Teşrifatçı baş ve ikinci kâtibe kalfalar, 'salta' denilen etrafı sırma ile işlenmiş, boyu dizden yukarı, bol hırka gibi üniformalarını giymiş, ellerindeki asanın ucu ile yol açarak sultanefendiyi geçirip gelin odasına getirdiler. Saz takımı da oda kapısına kadar takip etti. Teşrifatçı kalfalarla beraber kapının dışında durup nağmelerine devam ettiler.

Damat paşayı da oradan çıkınca mabeyin dairesi kapısına kadar dârüssaâde ağası ve teşrifatçı kalfalar uğurladı. Ağalar sofasında mı ayrıldılar, salonuna kadar mı götürdüler, bilmiyorum.

Damat paşa, altınla karışık çil parayı haremağasına serptirdi. Giriş kapısındaki sofada iki genç kız, içi altın paralarla dolu olan, yaldızla dokunmuş ipekten bir örtüyü iki ucundan tutmaktaydılar. Padişahın haznedarı da bunlardan avuç avuç hükümdar adına kanuklara saçıyordu.

Sultanefendinin dairesinin alt büyük sofası kalabalıktan buğday tarlasına benzemişti. Para toplamak için eğilip doğrulanlar rüzgâra tutulmuş başaklar gibi bir taratan diğer tarafa yıkılıyorlardı. Bu defa merdivenin üstünden baktım, inemedim.

Salonun kapısı açıldığında tahtında oturan sultanefendiyi gördük. Odanın eşyası Refia Sultanefendi'nin aynıydı. Kendisi

birkaç dakika dinledikten sonra kayınvalidesine, yanına gelmesi için özel olarak rica ettirdi. Birbirleriyle kucaklaştıktan sonra da hanımefendi dışarı çıktı.

Kutlama Merasimi

Gelin hazretleri biraz dinlendikten sonra özel olarak kayınvalidesini odaya davet etti. Kucaklaştılar, ardından kayınvalide odadan çıktı. Resmî olarak halası Âdile Sultanefendi, kerimesi Hayriye Hanımsultan, ablası Fatma Sultan ve Refia Sultanefendi ve halazadeleri hanımsultanlar girdiler, biraz oturdular, tebrik edip çıktılar. Cemile Sultanefendi, babalarına uğramadan gelemediği için o orada bulunmadı. Ardından sıra ile vükelâ haremleri girdiler, yer öpüp durdular. Hepsine vekâleten, sadrıâzamın hareminin tebriklerine sultanefendi de memnuniyetlerini açıkladılar ve çıktılar. Sultanefendilere ayrı odalar hazırlanmıştı. Vükelâ ve vüzerâ haremlerinin ikisine bir oda tahsis olunmuştu.

Yalının harem ve selâmlığının bölümleri aynı idi. Alt ve üst ikişer büyük sofa, yirmişer kadar odadan ibaretti. İki daire de harem dolmuştu. Ancak o kadar kalabalığa yeterli değildi. Orta ve küçük kalfaların oturmasına mahsus bahçeye yeniden yapılmış binaya da çırağ ve bendegân haremleri dağıldığı halde alt sofalarda yine mahşeri bir kalabalık bulunuyordu.

Gösterişli Bir Şölen

Sultanefendilerin sofraları dört köşe masa üzerine, keten sofra örtüsü örtülüp billur sürahi, kadeh, tuzluk, bir takım çatal -sarı idi, ancak altın mı, yoksa gümüş üzerine yaldız mıydı,

bilmiyorum- küçük tabaklarla yeşil salata, havyar, peynir, zeytin konmuştu. Yemek, kapaklı ince saksonya tabaklarıyla getirildi. Leğen, ibrik gümüş, el havlusu sırmalıydı. Kahve, stil ve mükellef takımla, murassa zarfı fincanlarla verildi.

Vükelâ haremlerine bir, oda takımına da bir sofra kondu. Âdet olduğu üzere yere sırmalı, pullu yuvarlak yaygı, üzerine gümüş ya da gümüşlü altı ayaklı sofra iskemlesi, iskemlenin üzerine daha küçük ve yuvarlak çift bir örtü örtülüp üstüne gümüş yahut gümüş kenarlı büyük tepsi, kaç kişi oturacaksa sıcak çorba ve pilav için gümüş, soğukluk için mercan saplı sedef kaşık, altta bir havlu, yanında ekmek, birkaç gümüş tabakta salata, havyar, zeytin, peynir, tuzluk, ortaya gümüş nihali kondu. Su, sürahi ve kadehleriyle bir gümüş tepside masa üzerine yerleştirildi. İstenildikçe veriyorlardı. Sofranın etrafına konan küçük kadife yer şiltelerine oturuldu. Yemekler, kapalı gümüş sahanlarla getirildi. Leğen, ibrik gümüş; sofra ve el havluları sırma işlemeliydi. Kahve, gümüş stil ve mükellef takımlarla getirildi, murassa ve altın üzerine mine zarflarla verildi.

Davetliler, yemekten sonra büyük sultanefendilere saygılarını sunmak için odalarına gidip girerken temenna ve yakınında yer öperek müsaade ve emriyle küçük yer şiltelerinde birkaç dakika oturup çıkınca kadınefendi hazretlerine tebrikler sunulduktan sonra kayınvalide efendiye gittiler.

Ortada dolaşan halk o saatte beylik ve genel sofralarda yemekteydiler. Birtakımı bahçedeki sazı, pencereden dinlemek, bir kısmı da gördüklerini görmeyenlere anlatmakla meşguldü. Sofalarda gezilebilecek ancak dar bir yer bırakılmıştı. O gün çabuk geçti.

Düğün Eğlenceleri

Akşam damat paşa bildiğimiz âdet üzere getirildi. Damat paşanın güveyi namazı kıldığını ve el ele verildiğini kapıdan seyredenler oldu. Kayınvalide hanımefendi kapıdan içeri girdi; kadınefendi girmedi. Sultanefendinin gecelik kıyafetini görmedim. O taraftan herkes çekilip saz olan sofaya gittiler. Sultan ve kadınefendiler, kapı yanlarına yerleştirilmiş sandalyelerde oturdular, dışarıya çıkmadılar. Misafir hanımlar da sofada oturdular.

Harem-i hümâyûn orkestrası ile çeşitli Avrupa dansları edildi. Sazendeler sırmalı üniformalarını giymişlerdi. Rakkaseler de oyunlara göre farklı kıyafetlerle çıkıyorlardı. Gelinsultanefendinin kaba saz takımı, köçek ve tavşan rakkaseleri, Beylerbeyi'nde Sultan Mahmud Han haremlerinden baş ikbal Hüsnümelek hanımın yalısında meşk edip törene yakın Saray-ı Hümâyûn'a aldırılmışlardı.

O akşam bu grup da çaldı ve dans etti. Sultanefendilerin gösterdikleri arzu üzerine Âdile Sultanefendi'nin, ismi sanırım Mestingâh olan kahveci ustası, kendi saz takımındaki baş hanende kalfa da katıldı. Sesine de okuyuşuna da dinleyenler hep hayran oldu.

Kulaklarımın işitmek hizmeti için yaratıldığını anladığım andan beri çok iyi sazendeler, hanendeler dinleyerek geçirdiğim seneler bendeki musiki sevgi ve düşkünlüğü hissini güçlendirmişti. O ses, o tavır beni de o yaşımda kendimden geçirmişti. Gece pek güzel geçti. Cuma günü teşrif-i şahanede huzura çıkılacağından herkes kendi statüsüne uygun süslerini tamamladı.

Komik Bir Olay

Annemle odanın diğer misafirleri arasında komik* bir olay yaşandı. Misafirler odanın iki tarafına konmuş sedefli paravanların arkasında giyinip kahvaltının gelmesiyle birlikte annem ve bir misafir kadın ikisi birden bulundukları yerden çıkarken ilk adımlarında durdular. Entarilerinin kumaşı, rengi, çiçekleri, kenarının süsü, hatta başlarına bağladıkları gazların ince oyaları bile aynı idi. Hanımların nazarları derhal değişti. O vaktin kibar hanımları, ucuz kumaşları giymezler, kaliteli eşyalar ararlardı. Bu merak o derece fazlaydı ki, biçilen esvabın parçaları süprüntü ile atılmaz, kırpıntı bohçasında toplanır, sonra cariyeler muska, şişmane, baklava şeklinde keser, yakışan ve uygunlarını birbirine ekleyerek bohça yaparlardı. Buna parça bohçası adı verilmişti.

Annem, çarşıdan kumaşı ve süslerini aldığında, hanımların bu aşırı merakını bilen kurnaz satıcı onu, kumaşın ve süslerin örnek olarak geldiğine ve tek olup başka hiçbir yerde eşlerinin bulunamayacağına, antlar içerek inandırmıştı. Annem kendisine mavisini, hemşireme pembesini aldı. Kumaşlar henüz gelmiş, biçimi de gösterilen elbiseliklerdendi. Arşınlık bir top değildi. Hanımların, bu konuda kimsede rastlanmayan meraklarını bilen manifaturacı iki hanımı da 'birer tadımlık' diye aldatıp satmış.

Kimse ile aynı giyinmiş olmayı arzu etmeyen annem, oda arkadaşının bu derece eşlik tesadüfüne sıkılmışken o hanımın azametle fırlattığı hiddetli bakışlar annemi ateşledi. Annem: O Ağa Hüseyin Paşa kızı, Vasıf Paşa haremi zenginse benim babam da cennetmekân Sultan Mahmud'un birçok defa

---

* Dilimize yabancı kelimelerin karıştırmasını sevmediğim halde 'komik' kelimesini kullandım.

huzuruna çıkmış özel emir eriydi. Kocam da iki padişaha hizmet etmiş bir vezirdir. Devlet ve padişahımın sayesinde kimseye muhtaç değiliz" ifade ve gösterişini takındı. Annemin bu halini hiç görmemiştim. Suratları mosmor olmuş bir şekilde, kahvaltı tepsisine yaklaştılar ve ağızlarından çıt çıkmadı.

Sultan Mecid'in Gelişi

Başka hanımlar da bize yaklaştı ve onlarla konuşup hiddetlerini, meraklarını geçiştirdiler. Padişahın gelişi ve misafirlerin huzura kabul saati yaklaşıyordu. Teşrifatçı kalfalar misafirleri yukarı çıkardı. Sultanefendiler sofanın deniz cihetinde, hanımlar bahçe cihetinde ayakta bekliyorlardı. Padişah hazretlerinin gelin kerimesiyle nasıl kavuştuklarını, nasıl iltifat ettiğini göremedim, işitemedim. Ayak öpmek âdettir, bilirim; ama göremedim. Bu yüzden, sofada gördüklerimi yazacağım.

Gelin sultanefendi sırmalı, incili bir entari giymişti. Rengini pek hatırlayamıyorum. Açık mavi yahut maviye yakın bir kumaştı. Başında yüz görümlük makamında paşanın takdim ettiği taç ve nişan yüzüğü, küpesi varmış. Düğünden sonra gördüm. Gelin sultanefendi, pederlerini oda kapısına kadar uğurlamış, onu da göremedim. Zatı şahane çıkarken harem-i hümâyûn bandosu selam havası, tebrik töreni esnasında da marş-ı sultanî çalıyordu. Şevketmeap hazretlerinin arkasında güzel giyinmiş hazinedarları, solunda hazinedar ustası duruyordu.

Kadınefendi iki gün boyunca sade, güzel, hafif, beyaz entariler giyinmişti. Âdile Sultanefendi beyaz üzerine gayet az ve ince iş sırmalı üç etek üstüne dönemin modası olan Bask giyinmişti. Başında taç, göğsünde göğüslük bulunuyordu. Fatma Sultanefendi beyaz ince atlas üzerine sapları sırma,

yaprakları pembe, çiçekleri kadife ipeğiyle işlenmiş, belden yere kadar iki kat öne inik korsa giymişlerdi. Kollar bilekten yukarı, yaka da büyüktü. Taç, salkımlı gerdanlık, küpe, bilezik takmıştı. Refia Sultanefendi, belden yere kadar yekpare bir dantelli elbise giymiş, beden de öyle dantelle süslenmiş, başında taç, gerdanında iki sıra inci bulunuyordu. Küpe ve bilezik de takmıştı.

Kayınvalide hanımefendi, beyaz ince bir şey üzerine beyaz ibrişimle işlenmiş entari giymiş, başında ince oyalı gaz ve sultanefendinin hediyesi çelenk bulunuyordu. Misafir hanımlar rengârenk ipekli ve bürümcekler giymişlerdi. Hepsinin entarileri uzun, üç etekli, şalvarlıydı. Gençlerin bedenleri korsa Bask biçimindeydi.

Alafranga kıyafet taklitçiliği başlamıştı. Konaklara kadar sokulan terziler, modellerle de moda düşkünlüğüne teşvik ediyor, getirdikleri örneklerle Beyoğlu mağazalarında alışverişe alıştırılıyor, Avrupa modasının revacına çalışıyorlardı. Başarılı oldular ve kendi metaımız gözden düşmeye başladı.

Sultan Mecid, güler yüzle Sultanefendilere doğru yürüdü. Âdile Sultanefendi hemen ilerleyip tazim ve saygıyla temennide bulunup sağ tarafta durdu. Diğer sultanefendiler halalarını takip ettiler. Öncelikle kayınvalide hanımefendi, sonra sadrazamın haremi ve vükelâ haremleri birer temenna ile yer öpmeye yaklaşırken hazinedar usta Sultan Mecid'e sundu.

Nazik ve iltifat sahibi padişah, hepsine memnuniyetini açıkladı. Daha önce selâmlık olan tarafın üst katı Sultan Mecid için hazırlanmıştı. Padişah ara sıra teşrifleriyle kerimelerini sevindirdiklerinden her sultanefendinin sarayında hünkâr dairesi bulunuyordu, kapalı dururdu.

Mızıka devam ediyordu. Hazinedar usta âdete göre iki kalfanın tutarak getirdikleri altınla karışık çil kuruşluk ve ikiliklerden avuç avuç alıp merdivenlerden aşağıya serpti. Kalabalıktan geçip sofaya inmek mümkün değildi. Yalı çatırdıyordu. Para kapışanların uğultusunu orkestra örtemiyordu. En sonunda ortalık sessizleşti. Bir müddet istirahattan sonra misafirleri, Münire Sultan'a ve validesine tebriklerini sunarak çekildiler.

Daha önce, düğüne hediye getirilmemesi ferman buyrulmuştu. Kimse bir şey takdim etmedi. Yalnız kayınvalide hanım birkaç cariye sunmuştu. O devirde şarkı bestelemek pek hoşa giderdi. Münire Sultan'a takdim olunan:

Sultanım elbet sûr olur
Hep bendeler mesrur olur
Veçhile âlem nûr olur
Âlem sana mecbur olur

Güftesiyle Düyek usulünde ve Hicaz makamında takdim olunmuş şarkıyı düğünden sonra hanende kalfalar Nikogos Usta'dan meşk ederlerken, biz küçükler arkalarında oturup öğrenmiştik. Güftenin sahibini bilmiyorum, Nikogos Usta'nındır sanırım, güzeldi.

Refia Sultan'ın Düğünü

Önce Her Tarafı ile Defterdarburnu Sarayı

Sultan Mecid'in büyük kızı Fatma Sultanefendi'nin, Sadrazam Reşid Paşa'nın oğlu Ali Galip Paşa ile evlenme merasimini görmedim. Sultan Mecid'in ikinci kızı olup Fatma Sultanefendi ve Reşad Efendi'nin bir anneden kız kardeşi Refia

Sultanefendi'nin Kaptan-ı Derya Mehmed Ali Paşa'nın ilk eşinden olan oğlu Ethem Paşa ile evlenmelerinde Ortaköy'de Defterdarburnu'nda yapılan (sanırım Sultan Mahmud hemşirelerinden ya da kızlarından birinin) saraydaki topluluğunda bulundum. O yere şimdi Sultan Hamid'in kızlarından Zekiye ve Naime Sultanefendilerin sarayları yapıldı.

Fatma Sultanefendi'nin oturduğu zaman loğusa günlerinde bulunmuş ve Refia Sultan'la haftalarca oturmuştum. Sarayın bölümlerini kısaca tarif edeyim. Artık eşi benzeri kalmayan bu sarayların mimarisi ve iç bölümleri tarihe mal edilmiş olsun. Bu sarayın şimdi sadece Beşiktaş'ta Tarlabaşı'ndaki sarayla benzerliğini de eklemeliyim.

Defterdarburnu Sarayı evvelki sultanlardan birinin sarayı olup Balta Limanı Sarayı tamir edilirken Fatma Sultanefendi ve Salıpazarı'ndaki sarayı yapılırken Münire Sultanefendi oturmuşlardı. Defterdarburnu Sarayı önü geniş rıhtımlı büyük ahşap bir sahilsaraydı. Oldukça büyük sofanın sahil ve bahçe tarafındaki setli sofalarının bölmelerinin köşe teşkil eden yerlerinde birer oymalı yaldızlı direkle bölünüp yaldızlı kafese konmuş iki kişilik kadar hücrecikleri bulunuyordu.

Masaldaki Saraylar Gibi

Deniz setli sofalarının köşelerine de pencere geçirilmiş, rıhtım üzerine direklerle çıkartılmış büyük bir yerdi. Karşısına rastlayan bahçe tarafı setli, sofası da aynıydı. Ancak ortasında bir kapısı bulunuyordu. Demir köprü ile bahçeye geçilirdi. Bahçede, köprünün hizasında, ortası yaldızlı, demir parmaklığı direkli, kameriyeli güzel bir havuz bulunuyordu. Havuzun üç kenarına genişçe mermer döşenmişti. Ağızlarından su fışkıran birçok mermerden yapılmış kız heykelleri de vardı.

Havuzun sokak tarafında duvara bitişik kazıklar üzerine yapılmış bir de yalı bulunuyordu. İçine girmedim doğrusu. Görünüşe göre iki odalı, bir sofalı idi. Bir de dağa bağlanmış köprü gibi bir odası mevcuttu. Yer bayır olduğu için bahçe set üzerinde düzenlenmişti. Eski çınarlarla gölgeli, kış mevsiminde yeşil yapraklarının muhafaza eden çam ve zakkumlar gözlere hoş görünüyordu. Zakkum, kiraz gibi, ancak kara, kısa saplı bir cins meyveydi. "Zehirlidir" derlerdi, ama biz yerdik. Trabzon'da her yerde görebilirsiniz ve oranın yerlisi tablalarla satar. Orada adına 'karayemiş' diyorlar.

Büyük sofanın bahçesinde ve setli sofanın dışında iki taraflı geniş çifte merdiven vardır. Bu merdivenden aşağı inilirken merdivenlerin yarısına gelince büyük kapılardan avluya çıkılır. Bu kapıların iç tarafında büyükçe, etrafı parmaklıklı bir yere rastlarsınız. Birkaç basamakla da aşağıya, sofaya inilir. Merdivenlerin altına gelen o yerler niçin yapılmış, pek anlayamadım. Ben oradayken bulunduğum zaman, yemek odası için yapılmamış olmasına rağmen orta kalfalar burada yemek yerdi.

Emsali Bulunmayan Bir Çeşme

Üst kat sofasının iki ucunda, gayet ince iş, oymalı bir çeşme bulunuyordu. Ayna mermerleri, kurnaları, basamak taşları dikkati çeken oymalarla süslüydü. Ayna mermerlerinden, uçları bir araya getirilip kurdele ile bağlanmış üç devekuşu tüyü bulunuyordu. Benzeri bulunmayan güzellikteki bu çeşmenin, sanat bakımından gösterdiği o inceliğe hayran olmamak mümkün değildi. Musluklar da oldukça ince bir anlayışla işlenmişti.

Deniz tarafındaki setli sofanın iki tarafında gayet büyük, çok pencereli birer oda daha bulunuyordu, yanlarından da birer küçük oda. Bu odalara 'koltuk odası' derlermiş. Bu deyim 'teneffüs odası' yerine kullanılmış olmalı.

Cennete Yakışır Bir Hamam

Hamam, bahçe tarafında kısa bir koridorda, süslü oyma mermerlerle iki kurnalı bir hamamdı. Kurnalar istiridye biçiminde, ancak derince, ayna taşları da istiridye gibiydi. Musluklar ördek kafasıydı. İç camekândaki giyinmeye özel yerde bir basamak mermer set genişliğinde sedir, yerli kumaştan güvez ipekli ile döşenmişti. Burada aynı kumaştan, üstünde sırma saçaklı süslü bir tente de bulunuyordu.

Sedirin karşısına gelen duvarda da kurnacıklar vardı. Üstteki küçük, alttaki daha büyük ve ince oymalarla dalgalanmış kurnacıklar, ortada büyükçe ve başka türlü oyulmuş iki uzunca kurna daha vardı. En alta da hepsini kaplayan uzun bir kurna daha bulunuyordu. En alta da hepsini kaplayan uzun bir kurna yapılmış. Tepeden akıtılan berrak su, şeffaf billurlar gibi hafif şarıltı ile akıyordu... Hele, gece, mumların saçtığı ışık altında pırlantalar gibi parlayan bu sular o kadar hoş görünüyordu ki.

Selsebil ile sedir arasındaki hamam kapısının üzerinde mermer levhaya şu beyit yaldızlı harflerle yazılmıştı:

> Selsebile karşu açılur bu bâb
> Dört yanına saçılur sanki sülâb[44]

[44] Bu kapı cennet çeşmesine açılır
Ve sanki dört yanına gülsuyu saçılır.

Hamamın iç ve düş kapıları güvez çuha kaplıdır ve camekânı da kubbeleri de motiflidir.

Hünkâr Dairesi

Büyük sofanın iki köşesinden birer kapı ile hünkâr dairesi'ne geçilir. Karşıki taraf yan bahçeye bakan pencerelerle ışıklandırılmış. İki tarafı, yani deniz ve büyük bahçe taraflarında dört ya da altı oda bulunuyordu. Çok iyi hatırlayamıyorum; çünkü o daire yalnız, padişah gelince açılırdı. Merdiveni ayrıydı. Alt katında bendegân için iki oda ayrılmıştı. Gerisi meşkhane olarak düzenlenmişti.

Yukarıda tarif ettiğim büyük dairenin alt katında büyük bir sofa ve birçok oda vardı. Deniz tarafındaki setli sofanın altı bölünüp kapanmış, iki tarafında geride birer küçük oda bulunuyordu. Yukarıdaki gibi denize doğru çıkmış büyücek bir mermer döşenmiş ve ortasında üç kat çağlayan kurnalı büyük bir fıskiye, dört köşesinde ağızlarından su akan ördekler görünüyordu. Yere kadar olan büyük pencerelerden deniz içinde oturulur gibi, gözünüzün dibindeydi.

Refia Sultan'ın Gelin Arabası

Refia Sultanefendi'nin düğününe yakın hastalanmıştım, evimizde idim. Çeyizi, Beşiktaş caddesinden önümüzden geçerken gördüm. Perşembe günü* valide ve hemşiremle düğüne gittik. Evli sultanefendiler, davetli vükelâ haremleri[45] daha önceden gelmişlerdi.

---

* Bütün düğünler, dinî tatil günü olan cumadan önce, perşembe günü yapılırdı.

45 Bakan eşleri.

Gelin sultanefendi debdebeli ve muhteşem alay ortasında dört atlı saltanat arabasıyla geldi. Arkasında birçok arabalar bulunuyordu. Biz, gelin sultanefendinin arabası görünen pencerelerde yer bulamadığımız için arkadaki arabalardan kimler çıktığını görmedim.

Kapının karşısında Mızıka-i Hümâyûn çalıyordu. Hazine kethüdası, dârüssaâde ağası, başmüsahip ağa ve diğer kıdemli ağalar üniformalarıyla sokak kapısından karşılayarak ve yerden temenna ederek arabanın iki tarafında yürüyorlardı. Sıra sıra dizilmiş olan hademe-i hümayun ve büyük zâbitan arasından geçip sarayın iç kapısında durdu. Araba ile kapı arasına top top şallar gerildi. Arabalardan gelin odasına kadar iki yol has telle ve ipekle dokunmuş, kıymetli bir kumaş olan ustufa serildi. Bu ustufaları artık pek görmüyorum.

Gelin arabası durunca dârüssaâde ağası büyük bir temenna ile araba kapısını açıp damat paşaya bir temenna ederek, "Buyurunuz efendim" deyince damat paşa yaklaşıp yerden bir temenna ile sultan hazretlerinin arabadan inmelerini rica etti.

O dönemde gelinlerin hemen çıkmayıp, nazlanarak beklet-mesi âdetti. Yüzlerce gözün kendilerine çevrili olduğunu bilen sultanefendi de damat paşa da pek sıkıldılar. Ağır bir duvaktan oluşan gelinin giyimi ve paşanın üniforması, onları sıcak ha-vada daha çok yoruyordu. Nihayet damat, sultan hazretlerini arabadan indirdi. Sağdan zevci paşa, soldan dârüssaâde ağası koltuklayarak içeriye getirdiler. Orada hazır bulunan harem-i hümâyûn incesaz takımı çalmaya başladı.

Karşılayan teşrifatçı kalfa, baş ve ikinci kâtibe kalfalar ellerinde kendilerine mahsus asâlarla işaret ederek kalabalığı

iki tarafa dağıtıp yol açmaya çalışıyorlardı. O kadar kalabalıkta geniş yol açmak mümkün değildi. Ancak üç kişilik bir geçit aşılabildi ve ustufa yaygı üzerinden yürüyerek gelin odasına gittiler. Damat paşa gelini köşesine oturtup çıktı ve bir haremağası eliyle para serptirip gitti.

Yağmur Gibi Altın

Sazlar sıra ile devam ediyordu. Misafirler grup grup girip tebrik ettiler ve mutluluk dilediler. Haznedar usta, padişah adına, başkalfası da sultanefendinin valideliği adına alt katta pek çok altın para serptiler. Validemle Fuad Paşa'nın haremi, gelinleri, tanımadığın bir hanım daha, merdiven altındaki yerlerden birinde oturup seyrediyorlardı. Serpilen altınlardan çok kapmışlardı. Parmaklık arasına düşen bir yarım lirayı ben kapmak üzere iken Fuad Paşa'nın eşi: "A Leyla sen her vakit toplarsın. Bu benim kısmetimdir" diye aldı.

Çocukluk hali, o parıltılı lirada gözüm kaldı, keyfim kaçtı. Her iki aile de bir odada misafir edilmişti. Yemek, odalara getirildi. Gece sazlarla oyunlarla çok eğlenildi. Bu hanımların çoğu, hatta hepsi diyebilirim öyle şeyleri ilk olarak gördükleri için şaşırmışlardı. Haklıydılar; çünkü bu ihtişam, bu güzellik görülmedikçe hayal edilir gibi değildi.

Gelin'in Eşyaları

Gelin Odası

Gelin odası, sarayın hünkâr dairesi cihetinde, köşede gayet büyük, yüksek tavanlı bir odaydı. Fatma Sultan da bu odada gelin olmuştu. Kapıdan girince üç metre kadar bir yerden

sonra bir basamaklı set bulunuyordu. Sonra, iki tarafı bir arşın kadar yükseklikte iki arşınlık bir bölme görülüyordu. Bölmelerin uçları birer direkle tavana bağlanmıştı. Direklerin de başlıklarından başka iki tarafında güzel ince oyulmuş tahtadan nakışlı süsler vardı. Tavanın nakışları da böyle düzenlenmişti. Gülkurusu yağlıboya üzerine nakış oymalar altın yaldızlıydı. Bu odanın ziynetinin, sarayın inşasından kalma olduğu kesinlikle doğrudur ve oldukça ince biçimde süslemesi yapılmıştı.

Gelin Odasının Mefruşatı

Gelinin odasında, iki köşede küçük kerevet üzerine konmuş, arkası yüksek, üstü tavanlı büyük koltuklar, cephede ve yanlarda birer kanepe, ikişer de koltuk ve birçok sandalye dizilmişti. Mavi ile lâcivert arasında ipek üstüne sarı sırma yaprakların ve çiçeklerin dokunduğu perde yerli kumaştan yapılmıştı. Bu perdeler, ağır, uygun saçaklarla, püsküllerle süslenmişti. Kanepe takımı aynı, konsol büyük orta masası ve sarı yaldızlı aynanın önündeki saat ve iki çiçeklik, orta masasının üstündeki fanuslu ve avizeli bir çift şamdan, ortasındaki billur çiçeklik, tavandaki büyük avize, duvarlarda avizeli şamdanlar oldukça güzel görünüyordu.

Gelinin Elbisesi

Gelinin entarisi, koyu mavi üzerine sırma inci ve pırlanta çiçeklerle işlenmiş, kenarı sırmalı incili, dantelli, belden iliklenir üç etekliydi. Geniş yakadan ve kollardan görünen ipek tül gömleğinin yakası, yenleri ince dantelliydi.

Gelinin Mücevherleri

Mücevheratı, Sultan Mecid'in gelinlik olarak yaptırdığı yüksek taç, gerdanlık, göğüslük, küpe ve bilezikti. Elerinde beyaz eldiven olduğu için yüzük görünmüyordu. Pabuçları da entarisinin yanı, uzunca bottu. Duvağı voile entarisinin renginde ince bürümcük üzerine, entarisi gibi işlenmişti. Gelin telleri altın yaldızlı idi. Yapıştırma[46] yoktu. Sorguç yerine gayet beyaz bir tüy takmıştı.

Perşembe günü misafirlerin elbiselerini kalabalıktan göremedim. Bizimkilerden annemin elbisesi, toz renginde klaptanla dokunmuş yine klaptan harçlı bir kumaştandı. Hemşiremle benimki leylâkî, tüysüz kadife dedikleri fitilli bir ipeklidendi. Kenarı sarı pulla halka halka 'endişe' dedikleri örnekti. Süs şeritleri de aynı kumaştandı.

Hemşireminkini Fatma Sultan Hanımefendi, benimkini Refia Sultan Hanımefendi hediye etmişlerdi. Üstüme göre düzeltildi. Cuma günü de çoğunu göremedim. Uzaklara kaçıyordum, büyüklerin arkalarına saklanıyordum. Çünkü elbisem lekeliydi.

Annemin leylâkî mor 'antik' üzerine kenarı sırmalı, küçük pul ile oymalı bir resim işlenmişti. Benimkinin de öyle pembe üzerine kenarı pulla ıtır yaprakları vardı. Ama acele ile pullar seyrek konduğu için ibrişimler görünüyordu. Daha fenası, kenarlarını dikmeye vakit kalmamış da terzi, pervazı içinden hafif çirişle yapıştırmış, sarı sarı lekelenmişti. Lekeler ilk bakışta görünüyordu. Dadım aceleyle giydirmişti. Beğenmeyerek giymiştim; ama lekeleri görmemiştim. Görünce çok sıkıldım, ağladım. Kimseye görünmemek için saklanıyordum.

---

[46] Yüze yapıştırılan mücevher.

Serpuşum ablamınkinin gibi tek inci sırma ile örülüp başıma yapışık, kenarı tül gibi örülmüş sırmalı, incili yapraklar, güllerdi. Samatya'dan bir Ermeni kadını eve getirilip gündelikle ördürülmüştü. Halinden hiç umulmaz, zavallı kadın üst üste iki gözlükle örerdi. Hayatımda çok işler gördüm; ancak bu kadar ince el işi görmedim. Kıymeti birkaç miskal inciden ibaretti; ama sanat bakımından oldukça değerliydi. Fakat ne var ki, ben hep entarimdeki lekeleri görüyordum. Düğünde hiçbir şey gözümde değildi.

Padişahın Huzurunda

Annemin başında kenarı tek tek inci ile oyalı, entarisinin renginde krep bulunuyordu. Kulaklarına o vaktin modası olan uzun küpe, gerdanında da inci takmıştı. Misafirler cuma günü büyük sofada Sultan Mecid'e sunuldu. Öncelikle sultanefendiler saygı ile durdular, sonra vükelâ haremleri yürüyüp birer temenna ile yer öptüler. Sonra uzakça durdular. Sultan Mahmud'un kızlarından Âdile Sultan'ın kıyafeti, kerimesi Hayriye Hanım Sultanla eş, fıstıkî ile samanî arasında açık bir renk. O renge, sanırım kükürt rengine benzediği için kibritî derlerdi. İnce atlas üzerine tek tek sık küçük pul işlenmiş, üç etekli beden, içi kendinden yelekli, üstünün göğsü açık bırakılmış, vücuda yapışık uzunca ceketti. O entarileri pek beğenmiştim.

Sultanefendinin başında taç, göğsünde de göğüslük bulunuyordu. Hanım Sultan da küçük, ensiz iri taşlarla yapılmış birkaç ince gerdanlığı takmıştı ve pek yakışmıştı boynuna. Sultanefendilerin tuvaletlerini hatırlayamıyorum. Reşid Paşa'nın haremi klaptanla dokunmuş beyaza yakın bir kumaş giymişti. Başındaki ince oyalı krep üzerine kıymetli mücevherat takmıştı. Büyük Fuad Paşa'nın haremi de ona benzer bir şey giymişti.

Gelinleri Nimet* ve İkbal Hanım** beyaz telle satrançlı dokunmuş yeşil ince bürümcük üç etekli giymişlerdi.

Abdülmecid Döneminin Modası

O dönemin modası amazon, yaka büyük dekolte değilse de biraz oyuktu. Ellerine beyaz deri eldiven takmışlardı. Başların üç tarafı dalgalanıp güzel taranmış, saç enseye toplanıp üstüne beyaz kurdele ile bağlanmış ve üstüne küçük bir demet çiçek kondurulup kurdelenin iki ucu arkaya salıverilmişti. Boyunlarında birer gerdanlık bulunuyordu.

Daha ne bulunuyordu, dikkat etmedim. Süsler oldukça şık görünüyordu. İhtiyarlar, "Aaa! Başları açık!" dedilerse de gençler pek beğendiler. Kıyafetleri çok güzeldi, yakışmıştı.

Lekeli entarimi göstermeyerek etrafı seyretmek istiyordum. Saklandığım büyüklerin arasından çok şey göremedim. Hasip Paşa'nın büyük kızı, beyaz üzerine sarı pullu entari giymiş, fazla elmas takmıştı. O günkü merasime haremin bando takımı kadife üniformalarıyla katıldılar ve çeşitli parçalar çaldılar. Misafirlerin hepsi öğleden sonra dağıldılar. Entarimin, bana o muhteşem güzel toplantıyı zehir eden lekelerinin hikâyesi gelin sultanefendiye ve büyük saraydaki sultanefendilere anlatılmış. Bu entariyi getirtmişler ve hayli gülmüşler.

O entariyi bir daha gözüm görmesin diye pullarını söküp yalıdan kayıkla geçen tabakçı Yahudi'yi çağırıp pencereden attım. Karşılığında da sürahiler, kadehler, şişeler aldım. Herif eline getirdiği altın yaldızlı gümüş pulların sevinci ile kürekleri

---

* Keçecizâde Hikmet ve Reşad Beylerin anneleri.

** İzzet Paşa'nın annesi.

aceleyle çekip kaçtı. Bu işi büyüklerin izni olmadan yaptığım için de bir hayli azar işittim ve ağladım.

Ölü Doğan Sultanzade İçin Loğusa Töreni

Ani Bir Davet

Sultan Abdülmecid'in büyük kızı Fatma Sultan'ın düğünü olduğu zaman babam İsmail Paşa valilikte İzmir'de bulunuyordu. Biz de beraberdik. İstanbul'a hayli zaman sonra döndük. Anadoluhisarı'nda bir yalıda oturuyorduk. Fatma Sultanefendi kayıkla haremağa gönderip ablamla beni, geçici olarak oturdukları Ortaköy'de Defterdarburnu Sarayı'na aldılar. Fatma Sultanefendi ile bir yaşta olan hemşirem onunla beraber büyük sarayda büyümüştü.

Bu defa Fatma Sultanefendi, Büyük Reşid Paşa'nın oğlu Galip Paşa ile evlenmişti. Bizi kendi sarayına davet ediyordu. Fatma Sultan'ın huzuruna hazinedar ustanın aracılığı ile resmiye yakın surette çağrılmamız ve Sultanın da bizi 'Büyük Sultanefendi' tavrıyla kabul etmesi ablamı çok sevindirdi. Bunu gören bizim kalfamız olan hazinedar usta, ablamın da olgunluk yaşına eriştiğini 'Adviye Hanım' hitabıyla ima ediyordu. Aynı zamanda, "Sultanefendi sarılar giyinip Çırağan sofasında koşarken sen de 'Kanarya koşuyor, tutalım tutalım' diye arkasından koştuğunu ne çabuk unuttun" diye çocukluklarından bahsederek Sultanefendiyi de ablamı da açtı ve aradaki resmiyet biraz olsun hafifledi ve keyifli bir sohbete koyulduk.

Hazinedar usta cahil, ancak saray terbiyesi almış, muamele öğrenmiş, nazik, neşeli bir kadındı. Kalfamız bizi gezdirdi ve

sarayı gösterdi. O günden gözümde kalan gelin odasına, saraya her gidişimde girerim ve seyrederim.

Defterdarburnu Sarayı'nda

Sarayın kuzey tarafında hünkâr dairesine bitişik büyük odanın bir kapısı hünkâr sofasına, diğer kapısı haremin büyük sofasına açılırdı. Kapılardan gizlice üç metre kadar yer bırakılıp daha içeriden bölünüp bölmelerin uçları birer direkle tavana bağlanmış. Bu bölmeler eski tarz üç yan makatların, yani oturulacak yerlerin başlarını tutmak için yapılmıştır. Bu tarz odaları Üsküp'te merhum Akif Paşa'nın Karlofça'daki çiftliğinde ve gezdiğim şehirlerin eski konaklarında görmüştüm.

Bu direklerin başlıkları, kaideleri, pencerelerin araları, altları, döşemeye yakın pervazları -o pervazlara süpürge tahtası da denirdi- ince oyma tahtalarla süslüydü. Odanın yüksek tavanı aynı oyma tahtalarla bölünmüş tavan pervazı da yine öyle düzenlenmiş, gülkurusu renk üzerine altın yaldızla işlenmişti. Bu odanın, sarayın ilk sahibesi sultanın da gelin odası olduğundan şüphe yoktu.

Mefruşatı; tavan pervazlarından gümüş halkalarla asılıp yere kadar inen içi pamuklu zar, koyu pembe üzerine sarı ve beyaz sırma, tırtıl ve pulla üst ve alt kenarına çeşitli çiçekler, yapraklar çizilmiş birer su[47] vardı. Öyle uzun şekilde olan elmas ya da işlemelerine 'akarsu' denirdi. O iki suyun ortasında kalan boşluğa o çiçeklerle armudî 'papağan salıncağı' denen halkalar sıralanmıştı. Halkaların ortalarındaki boşluklara yine bu çiçeklerden birer demet sarkıtılmış, adı geçen demetlerle

[47] Halı, perde, örtü vb. eşyaların dört kıyısına konulan çizgiler ya da çiçek biçiminde süsler.

halkalar yerden yukarıdan kurdele ile bağlanmış gibi işlenmişti. Etek yani alt kenarına tırtıl saçak dikilmişti.

İnce bir perde, set bölme direklerinin iç tarafından konmuş, iki tarafa çekilip açılarak sırma püsküllü kaytanlarla direklere bağlanmıştı. İç taraftaki pencereler içinde açılacak yerler bulunuyordu.

Odanın iki köşesinde iki basamaklı kerevet üzerine taht gibi konmuş, arkası yüksek, üstü saçaklı püsküllle tenteli birer koltuk, bu koltukların arasında iki küçük koltukla uzun bir kanepe, birkaç sandalye ve ayak iskemleleri bulunuyordu. Karşısında, yani diğer yanda büyük bir ayna, aynı masanın üstünde saatle oldukça değerli bir çift çiçeklik, orta masasında da bir çift sarı şamdan yerleştirilmişti. Saraylarda gümüş şamdanlar çok fazladır. Ama sanırım gelin odasındaki şamdanlar altından yapılmıştı. Yere, mefruşatın aynı renginde çiçeklerle köşe kenar işlenmiş, yanına 'sandalye kenarı' olarak ipek kumaşlı, kalınca bir şey serilmişti.

Bu sırmalı pullu odaya son girişimde zarın içinde yan tarafta bir boş yataklık gördüm; dikkatimi çekti. Şekli, bilinen pirinç yataklıklara benzeyen baş ve ayak parçaları çiçek kafesli, direkleri düz, nakışsız cibinlik kubbesinin tepesine taç konulmuş büyük gümüş yataklıktı. Orada o baş yataklığın bulunması dikkatimi çekti; ama her şeyi anlamak için sormak zamanın terbiyesine uygun düşmezdi. Benden küçük olan kardeşime bundan bahsetme cesaretini bulamadan oradan çıktım.

Evimize döndükten birkaç hafta sonra pederimle validem gizli konuşurlarken Fatma Sultanefendi'den söz edildiğini, annemin, "vah vah paşacığım, çaresi yok mudur acaba?" de-

diğini işittik. Bir şey anlayamamıştık. Aradan bir hafta geçti. Akşamüstü ağa gelip hazinedar usta kalfamızdan valideme selam getirip bizi loğusa cemiyetine davet etti ve "Giyinmeye gerek yok, toplantı entarileri hazırdır, hemen gelsinler" emrini iletti. Bizi aldı götürdü. Saray halkı, baştan aşağı giyinip süslenmişlerdi.

Biz de efendimizin hazırlandığı sırada, koyu lâcivert, bürümcük üzerine renkli goncalar, boşluklara da çeyrek liradan küçük yaldızlı benekler serpilmiş süslü entarilerimizi giydik. Kenarları saçak çıkarılmış yarım arşın endeki şallarımızı kurdeleler gibi büküp bellerimize bağladık. Telli kurdeleli, çiçekli başlıklarımıza başlarımıza giydik. İncecik altın kordonlarını gerdanımızdan dolaştırıp saatlerimizi o zamanın modasına göre göğsümüzün yan tarafına iliştirdik. Saatler gayet değerli mücevherlerle yapılmış mineliydi. Biz de ortaya çıkıp süslülere karıştık. Küçükler sevinç içinde; ancak büyüklerin hazin bir görüntüleri vardı. Sultanefendi'nin anneliği Servetseza Başkadınefendi, hemşiresi Refika Sultanefendi, biraderi Reşad Efendi odalarındaydılar. Hanedan azası, öyle kalabalıkta çıkmaz, topluluğun arasına karışmadan odalarının kapılarını açtırır, sandalyelerinde otururlardı.

Dans ve Eğlence

Reşid Paşa'nın haremi olan kayınvalide hanımefendi daha önce gelmişti. Akşamüstü Reşid Paşa'nın gelinleri, diğer misafirler ve saygın saraylı çıraklar geldi. Âdet gereğince misafirler odalarında, özel odalarındaki sofralarda uygun vaktinde yemeklerini yiyip kahvelerini içtiler. Sofada avizeler, duvar ve yer şamdanları yakılmış, bahçe tarafındaki girinti setli sofanın önünde orkestra musiki defterleri notalıkların

önünde hazırlanmıştı. Misafirler, deniz tarafındaki setli sofaya getirilip yerlerine oturtuldular. Birçok halk da orta sofanın kenarına yerleşti.

O gece için yapılmış elbiselerini giyinmiş, göğüslerindeki parlak yuvarlak düğmeler sırma kaytanlarla iliklenmiş güvez kadife kısa etekli setre ve pantolonlu, kısa kesik saçlı, güzel taranmış fesli genç sazende kızlar, ellerinde sazlarıyla yerlerini aldılar.

Orkestra şefinin işareti ile müzik başladı. Dördü kavalye, dördü dam kıyafetiyle dört çift rakkase meydana çıktı. O zamanın modası 'kadril'[48], 'kotilyon' (cotillion)[49], çalparalı İspanyol oyunları, İskoçya ayak oyunu ve daha başka danslarda hep kendi kıyafetlerini giyindiler.

Bu danslar hep erkek hocalardan öğrenilirdi. Böyle bir gecede sevinmek yerine bazılarının somurtması, mendillerini gözlerine götürmeleri, sebebini bilmeyenlere garip görünüyordu. Meyve çıkarıldı. Büyüklerin önlerine ağır sırmalı pullu yaygılar serilip gümüş iskemleler üzerine büyük gümüş tepsilerle gümüş tabaklar içinde meyveler, küçük tabaklarda nemli havlu; diğerlerine daha hafifçe işlenmiş yaygılar, gümüşlü iskemleler, gümüş kenarlı tepsilerde meyve, nemli havlu getirildi. Her tepside birer şamdan bulunuyordu. Meyve yenilip takımlar toplanınca müzik durdu. Ortalığı bir sessizlik kapladı. Bir fısıltı başladı. Sazendeler, sazı ellerinde sultanefendinin dairesi tarafına gittiler. O tarafa bakan insanlar oldukça gösterişli bir tablo ile karşılaştılar.

---

48 Eski salon danslarından biri.

49 18. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan bir dans çeşidi. Kadril tipinde dans.

Fatma Sultanefendi'nin büyük kalfası Canfezâ Kalfa* ikinci kalfası Lütfüyar Kalfa, dayesi haznedar usta, saltalarını giymiş olarak resmi kıyafetleriyle önde; onların arkasında iki tarafta mükellef giyinmiş ellerinde şamdanlarla yürüyen genç kızların ortasında dört kalfanın omuzlarında beşik, daha arkada hanım sultanın dayesi, dadısı, baş halayığı en arkada orkestra takımı, sağ kenardan sofaya ilerlediler.

Ölü İçin Şenlik

Takım yeni olmakla beraber diğer havaları güzel çaldıkları halde beşik alayında kemanların ahengi bozulmuş, boruların içleri paslanmış klarnetler, flavtalar nezleye tutulmuş gibi. Falso seslerle çaldıkları parça, soğuk ezgilerle kötü bir iniltiden başka bir şeye benzemiyordu. Onu isteyerek bu hale getirmiş olmaları olasıdır.

---

* Saraylarda bir efendisi, bendesi olanlar 'kapıyoldaşım' makamında birbirine 'paşalım' derler. Esma Sultan cariyelerinden ihtiyar kalfalarla 'Canfeza' kalfa da birbirine 'paşalım' diye hitap ettikleri için onu Esma Sultan cariyesi zannetmiş ve makalelerimin birinde öyle zikretmiştim. Veliahd-ı saltanat Abdülmecid Efendi bunda bir yanlışlık olduğunu, oğlum vasıtasıyla emir ve tebliğ açıklama emretmişlerdi. Canfeza Kalfa Hünkâr cariyelerinden olup sonra Esma Sultan'ın yanına verilmiş, IV. Sultan Mustafa zamanında hünkâr sarayında, Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz saraylarında da bulunmuş ve Sultan Abdülhamid zamanında ölmüştür. Cenfeza Kalfa'nın III. Selim Han zamanındaki vakaları hikâye ettiği ve ezcümle İngiliz donanması Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul önüne geldiği zaman Sarayburnu'nu tahkim etmiş olan Napolyon Bonapart'ın sefiri General Sebastiyani'den bahsederek: "Dışarıdan bir bilimli kefere geldi. Burada çukurlar kazdılar. III. Selim Efendimiz kendi eliyle toprak attı" dediği söylenir.

Loğusa toplantılarında beşik omuzlarda dolaştırılırmış. Bu kez daha yüksek tutulmuştu. Önümüzden geçerken boyum yetişmediği için göremedim. Hemşiremin söylediğine göre beşik bildiğimiz şekilde cevizden, üzeri gümüş gömme ya da gümüş kakma nakışlı yorgan, al üstüne sırmalı, incili, kolanlar murassaymış.

Bu beşik kolanları on santimetre kadar genişliğinde iki şeritti. Çullarına o ende değnek dikilip birer uçları beşiğe bağlanır, sonra yatırılmış çocuğun üzerinden geçirilip beşik altından dolaştırılır ve sıkıca çekilir, üstündeki kola bağlanırdı. Çocuğun sallanmaması için kullanılırdı.

Bu şerit bağların 'bardak' mı, 'bağırdak' mı, tam olarak hatırlamıyorum, öyle bir adı vardı. Beşiğin baş tarafında da pırlantalarla 'Maşallah' yazılı nazır takımı asılıydı.

Gerçek Anlaşıldığında

Alay geçince arkasından para serpiliyordu. Halk, tarlalara konan çekirgeler gibi yere, paraların üstüne üşüşmüştü. Beşiğin Fatma Sultan'ın odasına götürülmesinden sonra o tarafta bir telaş oldu. Acıklı ve canhıraş bir çığlık işitildi. Hanım valide, para kapmak için yerlere uzanmış olanların üzerinden atlayarak düşe kalka ilerlemeye çalışıyor, felâketten haberi olmayanlar, yangın var zannıyla o tarafa koşuşuyordu. O koca sofada güya insanlar kaynıyorlardı. Sahne değişmiş daha önceki sevinç kaybolmuş, ortaya feci bir tablo çıkmıştı. Gizlice ağlayanlar bağrışmaya başladı. Büyük kızlardan, haremağalarından nöbetçiler yerleştirildi ve o tarafa halkın geçmesine izin verilmedi.

Meğer sultanzâde dünyaya geldiği zaman vücudunda bir eksik fark edilmiş, Canfeza Kalfa hemen pederim İsmail Paşa'yı

çağırtıp sultanzâdeyi göstererek, "Paşa sen eski hekimbaşısın, bunun çaresine bak" demiş. Muayene sonucunda babam, çocuğun ölüme mahkûm olduğunu bildirmiş. Birkaç saat sonra da sultanzâde vefat etmiş.

Ancak ayrı odada annesi Fatma Sultanefendi hiç bir şeyden haberi olmayarak haftayı lohusa döşeğinde geçirmiş. Toplantı gecesi kızını görmeyi arzu etmiş; ama onu oyalamışlar. Sonunda, aynı gün Fatma Sultanefendi kızının hemen karşı taraftaki odasına koşmuş, beşiği boş, odadakileri ağlar görünce 'Kızım!' diye haykırıp bayılmış.

Evlerimize dönerken oldukça mutsuzduk.

Dokuzuncu Bölüm

Bir Portre: Âdile Sultanefendi

Âdile Sultanı Ziyaret

Sultan İkinci Mahmud'un kızı Âdile Sultanefendi, kardeşi Sultan Abdülmecid'in saltanat günlerinde Kaptan-ı Derya Mehmed Ali Paşa ile evlenmişti ve Kuruçeşme'de Esma Sultan Sahilsarayı'nda oturuyordu. Mehmed Ali Paşa ile pederim İsmail Paşa, birbirlerini severler ve sık sık görüşürlerdi. Paşa, sultanefendiye babamdan bahsederdi ve selamlarını iletirdi.

Bir gün paşanın, "Sultanefendi hareminizi istiyor, gönderiniz" demesi üzerine babam, "Emirsiz cesaret edemiyor" yanıtıyla annemi ertesi günü gönderdi.

Ablam, ben ve dadım beraberdik. Arabadan iç kapıda indik. Âdet üzere misafir odasına götürüp yaşmak ve feracelerimizi aldılar. Üç etekli entari, şalvar modası devam ediyordu. Erkek çocuklar büyükler gibi uzun pantolon giydikleri gibi, kızlar da üç etekli uzun entari-şalvar giyiyorlardı; ancak eteklerini sürüklemezlerdi. O zamanın giyiniş tarzına göre; iki ön etekleri, şalvarın bükük parçalarıyla örtülmüş ayakların arasından geçirip ayakucuyla itildikten sonra arkaya doğru yere serilerek enli arka etek indirilirken, el yordamıyla öne arkaya giden

yerdeki bu eteklerin üzerine atılıp örtülür, yalnız üstteki enli arka etek görünerek sürüklenirdi.

Validemle hemşirem derhal eteklerinin uçlarını ensiz şal kuşaklarının arasından çekip yürüdüler. Yandaki kanepeye annem, sandalyeye biz oturduk. Hazinedar usta karşıdaki sandalyeye oturdu. İki kilerci kalfa tatlı tepsisinin kulplarından tutup getirdiler, bir kilerci usta kaşıkla alıp verdi. Kahvecilerin biri sitili, ikisi kahve tepsisini tutarak getirdiler. Kahve örtüsü sırmalı inciliydi.

Kahveyi ince fincan ve murassa zarflarla kahveci usta verdi. Biraz dinlendikten sonra:

-Buyurunuz, efendimizin huzuruna çıkacaksınız, dedi ve bizi götürdü.

Âdile Sultan, deniz cihetinde açık renkli ipekli kumayla[50] döşenmişti. Büyük bir odada kanepede kızları Hayriye Hanım Sultan'ın yanında oturuyorlardı. Sultan girince, annem saygılı bir temenna ile ilerleyip o dönemin âdeti üzere olduğu gibi yer öptü. Arkasından ben ve hemşirem de aynı saygı görevini yerine getirdik. Sultanefendi'nin izin ve emriyle yuvarlak birer kişilik kadife yer şiltelerine oturduk. Âdile Sultan, hatır sordu ve güzel sözler etti. Verilen şereften ablam da payını aldı. Sultanefendi'nin, kerimesine, "İsterseniz, küçük hanımla bahçede geziniz, eğleniniz" emriyle yanından çıktık.

Sofra Düzeni

Biz yokken, ne konuştular, bilmiyorum. Ancak, o akşam orada kalmamız emredildi. Sofra odanın bir kenarına, yere konuldu. Evvela ağır bir sırma yaygı yayıldı. Üstüne altı ayaklı gümüş

[50] Birden çok anlama gelen bu kelime metinde: "Yazma kenarına boncukla yapılan oya, manasında kullanılmıştır."

iskemle kondu. Onun da üzerine yaygının aynı bir örtü örtüldü. Bunun üstüne yuvarlak gümüş bir tepsi bırakıldı. Salata, havyar, balık yumurtası, zeytin peynir ile donatıldı. Kapalı, murassa tuz, biber eve tarçınlık, billur limonlukla limon suyu, ortaya gümüş nihali yerleştirildi. Tepsinin etrafına üçer tane kenarı saçak çıkarılmış ince tülbent havlular, bunların üstlerine birer altın çorba ve pilav kaşığı, birer de sapı mercanlı ve küçük pırlantalı sedef soğukluk kaşıkları dizildi. Hanedanın, sofralarına misafir almaları âdet değildi, misafirlere o sarayın büyük kalfasıyla otururdu.

Hazinedar ustanın kendi takımı, havlu üstüne gümüş ve fildişi kaşığı kondu. İbrikdarların getirdikleri leğenlerde ellerimizi yıkadık, ibrikdar ustanın tuttuğu sırmalı havlu ile kuruttuk, sofra etrafına konmuş yer şiltelerine oturduk. Dizlere alınan sofra havlularına da sırma işlenmişti.

Batı Müziği

Yemekten, kahveden sonra sultanefendinin huzuruna götürüldük. Sultanefendi, yine gündüz oturduğumuz odadaydı. Saz takımı, kalfalar, öteki köşedeki kapıdan girip hemen oraya alçak iskemlelere yerleştiler, notalarını karşılarına koydu, çalmaya başladılar. Dört keman, bir viyolonsel, bir miskal, bir çiner, uda benzeyen bir saz olan kopse veya kopsas, bir de klarnet ile zurna arasında bir şey vardı; ama ne olduğunu bilmiyorum.

O devrin modası İtalyan müziğinden parçalar çaldılar. Bir şey oldu ve sazların sesleri birdenbire kesildi, tanımadığım, su damlaları gibi tek tek ancak hüzünlü bir sesle düz iki nağme işittim. Galiba birden gözlerim açılmış, yerimden kalkmışım.

Ezgilerin tekrarlanışında, kemanilerin, okları avuçlarına sıkıştırıp yalnız ikinci parmaklarıyla kirişleri çekmek suretiyle o hoş sesi çıkardıklarını anladım. Odadakilerin bana baktıklarını fark ettim. Sultanefendi gülümsüyordu. Annem, ablam, sıkılmış, bozulmuşlardı. Ben her zaman sarayın meşkhanelerinden ayrılmadığım halde o sese rastlamamıştım. Çok hoşuma gitmişti.

Efendimizin emriyle ertesi akşam incesaz takımı çaldılar. Bu takımda keman, tambur, santur, def bulunuyordu. Hanendeler pek mükemmeldi. Hele, başhanende kahveci ustanın sesi eşi az bulunur güzel seslerdendi. Bu takımı Münire Sultanefnedi'nin düğününde dinlemiştim. Başhanendenin adı 'Mestinigâr' idi. Kızın ince ve hüzünlü bir sesi vardı. Orta yaşlı bir kızdı. Kendisini her görüşümde sesi kulağıma gelirdi. Bu arada, bu sarayda raks görmedim.

Âdile Sultanefendi'nin Kuruçeşme sahilsarayına, validemle ve hemşiremle birkaç defa daha gittimse de gezip taksimatını iyi göremedim. Babam İsmail Paşa'nın Girit Eyaleti Valiliğinden birkaç yıl sonra dönüşümüzde sultanefendinin Kandilli Sarayı yapılıyordu. Kendileri Kandilli'de sahildeki küçük yalıda göç olarak oturuyordu. Oraya gittim. Sultanefendi de hanımefendi de gezmeye çıkmıştı.

Girit'te işlenen altın üzerine kıl gibi bağa konmuş; bağ üzerine altınla işlenmiş yüzüklü, bilezikli kaşıkları, Sultanefendi'ye takdim için yaptırdıklarımı, hazinedar ustaya verip bunların takdimini rica ederek Kanlıca'ya, yalımıza döndüm. Kullar tarafından böyle hoşa gider şeyler takdim olunabilirdi. Babamla İzmir'e, eşimle Prizren'e, Rusçuk'a, Trabzon'a, Kastamonu'ya ve tekrar Trabzon'a gittim. İstanbul'a geldikçe de ayağımın tozuyla gurur duyardım.

Babamın valiliği dolayısıyla gittiğimiz Trabzon'dan ikinci dönüşümde Âdile Sultan'ı, Münire Sultanefendi merhumenin Salıpazarı'ndaki sarayına nakletmişlerdi. Oraya gidemiyordum.

Hayriye Sultan da piyano derslerini muallimem Matmazel Romano'dan alırdı.

Âdile Sultan'ın Huzurunda

Matmazel Romano bir gün:

-Hanım Sultan hep seni soruyor. 'Leyla Hanım'ı annem de ben de severiz. Niçin gelmiyor?' diyor. Niçin gitmiyorsun? Bir nedeni mi var? Dedi.

Madmazel Romano, Münire Sultan'ın da ustasıydı. Derdimi anlattım. Âdile Sultanefendi'nin huzurlarında bulunmak, iltifatına nail olmak saadetine hasret çekiyordum. Ancak merhume sultanımın gezindiği yerleri görünce üzüntülerime boğulup ağlarım endişesiyle bu saraya gitmeye cesaret edemiyordum. Sonra düşündüm ve nihayet gittim. Hanımsultan da annesi gibi gayet nazik, gönül alıcı ve güzel sözlüydü. Piyano ile vakit geçirirdik.

Kahve için Âdile Sultan Hezretlerinin huzurlarına kabil olununcaya kadar heyecanımı bastırmaya çalıştım. Sultanefendinin odasında cariyelerinden Ebrinigâr Kalfa* Bezmiâlem Valide Sultan cariyelerinden Şevkidil Kalfa**, Âdile Sultan'ın

---

* Ebrinigâr Kalfa, sarayca muteber, nüfuzlu nazik , orta yaşlı bir kalfa idi. Âdile Sultan'ın yanında bulunuyordu.

* Şevkidil Kalfa, babamın Bezmiâlem Sultan'a takdim ettiği cariyelerden biriydi. Söz ve muamele bilir itibarlı bir kalfaydı. Şevkidil Kalfa da çoğu zaman Âdile Sultan'ın yanında bulunurdu.

Kâhyası Behiç Bey'in haremi Mürşide Hanım* bulunuyordu. Yer şiltelerinde oturuyorlardı. Sultanefendi'nin şiltesi biraz daha kalın, rengi ve kumaşı farklıydı. Yer öpmeye eğilince omzumdan tutup: "A, sen yapma," dedi.

Emre itaatle kalktım, geri çekildim, gösterilen şilteye oturdum. Kastamonu'dan, Trabzon'dan bahsedilirken Ebrinigâr Kalfa:

-Kim bilir Leyla Hanım, oralarda ne kadar sıkılmıştır efendim, dedi.

Sultanefendi de onu:

-Evet; ancak zannettiğiniz kadar değildir" diye karşılık verdi, sonra bana dönerek:

-Yine öyle güzel şiirler yazıyor musunuz? Diye sordu.

Bir hevesle, Girit'te Mürşide Hanım'a verdiğim çocukça gazelleri Âdile Sultanefendi gibi bir şair nasıl beğenebilirdi ki! Belki de sadece beni teşvik için bana iltifat etmişti:

-İltifat buyuruyorsunuz demekten başka söz bulamadım. "Sonrakiler..." dedim; ama sonunu getiremedim.

Âdile Sultan:

-İlk yapılan her şey arzu edildiği gibi olamaz. Eksikler sonrakilerde tamamlanır. Bu bakımdan sonraki şiirleriniz elbette daha güzeldir, diye beni o zor durumdan kurtardı ve birkaç manzumenin sunulmasını istedi.

---

* Mürşide Hanım, Rüsumat Nâzırı Hacı Hüsam Efendi kızı, Behiç Bey'in eşi idi. Gayet sağlam terbiye görmüş, konuşmayı ve dil kurallarını bilir bir zarif hanımdı. Hava değişimi için biraderi Fahri Bey'le Rodos'a, Midilli'ye, İzmir'e sonra Girit'e gelmişti. Girit'te tanışmıştık.

Bir tahmisimi[51] gördüklerinden bahsederlerken kendilerinin eserlerinden el yazısıyla bir şiirlerini bana lütfetmesini rica etmeliydim. Her halde kırmazlardı. Merhume sultanımı hatırlayarak içine düştüğüm hal bana o nimeti kaybettirdi. Hatta Mürşide Hanım'ın anlamlı bakışı bile beni uyandırmadı. Konu değişti ve ben de kalktım. Âdile Sultan, "Hanım Sultanla da görüşünüz" emriyle yanıma bir kalfa verdi.

Âdile Sultan'ın Karakteri

Ustamız, işittiklerimizin piyanoda uygulanmasına karşı geldiği gibi nota ile öğrendiklerimizi de piyanoda ezbere çalmamıza asla razı değildi. Biz o gün notalı, notasız hayli şeyler çaldık. Bilhassa hanımsultanın çaldığı bir polka çok hoşuma gitti. Tekrarını rica ettim. Birkaç defa beraber çaldık. "Efendimizden öğrendiğim bu parçayı her vakit çalacağım" şeklindeki cümleme, "Ustanın yanında değil!" diyerek gülüştük. Birçok şeyi unuttum; ama bu şakalaşma aklımda kalmış. Kazara piyanoya yaklaşsam mutlaka onu çalarım. Torunuma da öğrettim, bazen çaldırırım ona. O kadar güzel çalamıyorsa da gözlerimin önüne o günün hayalini getiriyor. Evet, geçmiş zaman olur ki, hayali cihan değer.

Âdile Sultanefendi, dindar, hayırsever, nazik ve güler yüzlüydü. Sonraları sevgili eşinin ve sevgili kızının kaybı ile üzüntü ve ümitsizliğe düşmüş, dünyanın hiçbir şeyini görmez olmuştu.

Misafirlerine, bendelerine karşı iltifatına devam etmekle beraber ibadet, hayır ve hasenattan başka bir şeyle meşgul olmak istemiyordu. Tamire muhtaç olan fukara mekteplerini, evlerini tamir ettirir, çocuklarını mektebe başlattırır, gelinlik

[51] Divan edebiyatında bir gazelin her beytinin başına üç dize katılması durumu, beşleme.

kızlarına çeyiz yaptırır, hastalarına baktırır, kurumuş çeşmelere sularını getirtir, fukara evlerine, susuz yollara kuyu kazdırır, yani kısacası ihtiyaç sahiplerinin imdadına yetişirdi. Onun sayesinde yaşamını sürdüren birçok fakir vardı. Açıkçası, şefkat ve cömertlikte kimse onun eline su dökemezdi.

Artık hiç gezmeye çıkmıyordu. Evliya ziyaretgâhlarından babasının, kardeşinin, eşinin ve kızlarının türbelerinden başka bir yere gitmez, sadece baharda Silahtarağa'daki köşküne, yazın Haydarpaşa üstünde Koşuyolu'ndaki köşküne giderdi. Yolculuk sırasında araba vapurunun kaptan ve tayfasına, iskele memurlarına, yol üzerindeki karakollar zabıtan ve efradına daha önce üzerleri yazılıp hazırlanan çıkınlarla hediyeler dağıttığı gibi yoldaki fukaranın hepsine de sadaka verdirirdi.

Yardım ettiği kişiler, bizim bildiğimiz köprübaşı, çarşı dilencileri değil, gerçekten hasta olanlar, sağırlar, ihtiyarlar, her sınıfın arzuhalli, ilahili, dualı, feryatlı, çocuklu dilencileriydi. Yolun iki tarafında görünecek ve gerektiğinde fırlayıp koşabilecek yerlere oturup beklerlerdi. Süvariler görününce hemen ayaklanırlardı. Polisler engel olmazlar, Âdile Sultanefendi'nin arabasına kadar atılmaya çalışırlardı. Bunların hepsine teker teker verilmeye yetişilmez, arkaya serperler, kıyametler kopardı. Çamlıca'dan dönüşünde bir kere rastlamıştım. Bu kalabalık nasıl ve nereden haber alıp hücum ederlerdi, bilinmez! Tam bir mahşer yeriydi, olup biten tam bir kıyametti. Köşkün kapısına kadar gidenler de çoktu. Sultan hazretlerinin türbeleri ziyaretlerinde de böyle olurmuş.

Ayrıca, böyle gruplardan başka yardım elini uzattığı kişiler de vardı. Tüm hayatında iyilikten başka bir şey düşünmeyen Âdile Sultan'ın ölümüne yalnız yardımını alanlar değil, birçok insan üzüntü ve matem yaşları döktüler. Cenabı Hak rahmeti ile ahiretini de mamur etsin.

Dizin

1908 Devrimi 25

A

Abbas Halim Paşa 38, 64, 159
Afrika 79
Agop Ağa, Ermeni kuyumcu 161
Akağa Hüseyin Efendi 83
Akif Paşa 195
Ali Galip Paşa, Reşid Paşa'nın oğlu 158, 183, 194
Âli Paşa 57
Altımermer 56
Amber Ağa 82
Anadolu 105, 148, 149
Arafat 153
Arap 38, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 71, 72, 75, 101
Arapça 67, 82
Arnavutluk 33
Avrupa 19, 20, 40, 42, 91, 105, 106, 128, 129, 139, 141, 152, 159, 179, 182
Avrupalı 53, 91
Avusturyalı 66
Azad kâğıdı 58, 59

B

Bağdat 55
Bahariye Köşkü 93
Baltalimanı Sarayı 145, 184
Basra 55
Bayezid Meydanı 121
Bebek 148, 149
Behice Sultanefendi 136
Beşiktaş 26, 184, 187
Beytullah 153
Bezmialem Valide Sultan 31, 38, 134
Bîmisal 113
Boğaz 143, 158
Boğaziçi 26, 39, 105, 146, 148, 174
Bülbül Deresi 64
Büyük Reşid Paşa 194

C

Canfes Kalfa 114
Cemile Sultanefendi 95, 159, 163, 169, 177

Cevher Ağa, Dârüssaâde Ağası 82
Cezbidil Kalfa 146
Çerkez 21, 49, 50, 53, 59, 66, 159
Çerkezce 32
Çerkez Mehmed Paşa 159
Çırağan Sarayı 23, 25, 26, 30, 44

D

Damat Ferid Paşa 158
Darçın Kalfa 136, 174
Defterdarburnu Sarayı 183, 184, 194, 195
Dolmabahçe Saray 37
Donizetti Paşa 38
Dürrünigâr Kalfa 94

E

Emirgân 164
Ermeni 102, 161, 162, 192
Esma Sultan 40, 41, 82, 93, 131, 174, 199, 205

F

Farsça 82
Fatma Sultan 20, 82, 112, 113, 145, 146, 147, 149, 150, 157, 158, 177, 189, 191, 194, 200
Fehime Sultanefendi 95
Ferhat Ağa, Musahip 82
Feride Hanım 40
Fethi Ahmet Paşa, Tophane Müşiri 57, 158, 159
Fransız 25
Fransızca 66, 67, 74

G

Girit 21, 62, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 132, 150, 208, 210
Gülcemal Kadınefendi 113

H

Habeş 72, 148
Habeşî 38
Hacı Arif Bey 38, 39
Hacı Faik, Müzisyen 38
Hacı Tahsin Bağı 88
Hamid Bey, Nurullah Bey'in oğlu 136, 159
Hasip Paşa 193
Haşim Bey 38
Hayranıdil 135
Hayreddin Ağa, Dârüssaâde Ağası 82, 148
Hayriye Hanımsultan 177
Hırka-ı Saadet 120, 121
Hicaz 65, 153, 183
Hint 55
Hüsnümelek 120, 179

I

İbrahim Paşa, Serasker Rıza Paşa'nın oğlu 159
İhdasıfelek Kalfa 94
İlhami Paşa, Mısırlı Abbas Halim Paşa'nın oğlu 159, 160
İstanbul 13, 14, 15, 17, 19, 21, 31, 32, 49, 50, 53, 61, 64, 66, 68, 69, 74, 79, 100, 121, 132, 160, 194, 199, 208
İzmir 13, 194, 208, 210

K

Kafkasya 31, 32, 49, 53, 54, 95, 97
Kâğıthane 92, 93
Kanlıca 145, 149, 208
Kanuni Ethem Efendi 38
Kapalı Çarşı 161
Karagöz 128
Karlofça 195
Kastamonu 13, 208, 210
Kavacık 69
Keçecizâde Fuat Paşa 82
Keremyar Kalfa 171
Koşuyolu 212
Köçeoğulları 161
Kumkapı 71, 75
Kuruçeşme 175, 205, 208
Kutbizâde Şair Sadık Efendi 150
Küçük Abdurrahman Ağa 131
Küçük Çiftlik Köşkü 88

L

Lehli Yahudi 106
Levnifer 94
Lütfullah 159
Lütfüyar Kalfa 199

M

Mahmud Celaleddin Paşa 57, 158, 159, 160
Matmazel Romano 209
Mecidiye Camii 30
Meclis-i Mebusan 25
Medeni Aziz Efendi 38, 39
Mediha Sultan 157, 158, 159
Mehmed Ali Paşa, Kaptan-ı Derya 184, 205
Mısır 28, 55, 64, 97, 160
Mısırlı Zeynep Hanımefendi 148
Mızıka-i Hümâyûn 128, 175, 188
Mihrabat 69
Mihrimelek Kalfa 146
Musevi 105
Mustafa Naili Paşa Yalısı 164, 168
Münire Sultan 38, 95, 157, 158, 159, 160, 164, 183, 209
Müslüman 106, 152

N

Naime Sultanefendi 184
Nazikeda Hanım, Sultan Abdülhamid'in eşi 57, 136
Necip Paşa, Sami Paşa'nın oğlu 38, 159
Nikogos Usta, Müzisyen 183
Nuri Paşa 146, 158
Nurullah Bey 159
Nuruosmaniye Camii 104

O

Ortaköy 26, 148, 184, 194
Osmanlı 14, 15, 18, 87, 93, 95, 119, 122, 127

P

Pertevniyal Valide Sultan 27, 31, 38, 56, 132, 134, 135, 141, 143, 209
Peyamnigâr Kalfa 94
Prens Sabahaddin 25, 158, 159
Prizren 13, 208

R

Rasim Ağa, Sultan Abdülmecid'in Başmusahibi 82
Rasim Paşa 143
Refia Sultan 113, 157, 158, 183, 184, 187, 191
Rıfat Bey, Müzisyen 38
Rum 67, 74, 106
Rumca 75, 82
Rumeli 33, 105, 174
Rusçuk 13, 66, 68, 208

S-Ş

Sadrazam Reşid Paşa 183
Sahil Sarayı 164, 168
Salıpazarı 164, 168, 184, 209
Samatya 192
Santuri İsmet Ağa 38
Seniha Sultan 136, 157, 158, 159
Seniye Hanım 40
Serasker Rıza Paşa 159
Servetseza Başkadınefendi 197
Seyyide Hanım 146, 150, 151
Sultan Abdülaziz 13, 18, 20, 25, 38, 56, 82, 91, 121, 125, 132, 133, 139, 141, 143, 148, 199
Sultan Abdülhamid 13, 21, 31, 57, 95, 141, 159, 199
Sultan Abdülmecid 13, 17, 19, 20, 25, 31, 38, 44, 45, 57, 64, 82, 83, 112, 114, 134, 135, 144, 157, 159, 193, 194, 199, 205
Sultan Mahmud 19, 40, 82, 96, 120, 131, 171, 174, 179, 180, 184, 192
Sultan Reşad 13, 19, 84, 113, 157, 183, 193, 197
Sultan V. Murad 21, 25, 84, 95
Sultan Vahideddin 13, 38, 157, 158
Şadiye Sultanefendi 95
Şehzadebaşı 121
Şöhret Kalfa 94

T

Tarlabaşı 184
Tophane 57, 122, 123, 158, 159
Topkapı Sarayı 120, 121
Trabzon 13, 185, 208, 209, 210
Tunus 55
Türk 17, 18, 43, 80, 84
Türkçe 32, 50, 52, 66, 74

U-Ü

Ulviye Sultan 57
Üsküdar 64
Üsküp 195

V

Vaniköyü 168
Varna 66
Veli Efendi Çayırı 64
Vezneciler 121

Y

Yahudi 106, 193
Yıldız 30, 31
Yunanca 74
Yusuf İzzeddin Efendi 134, 141

Z

Zekiye Sultanefendi 184